

MUSEÏON

8

**ГОДИШЊАК
ГРАДСКОГ МУЗЕЈА СУБОТИЦА**

**GODIŠNJAK
GRADSKOG MUZEJA SUBOTICA**

**A SZABADKAI VÁROSI MÚZEUM
ÉVKÖNYVE**

Главни и одговорни уредник / Glavni i odgovorni urednik / Fő- és felelős szerkesztő:

Hulló István mgr.

Уредништво / Uredništvo / Szerkesztőség:

Mirko Grlica

Nevenka Bašić Palković

Korhecz Papp Zsuzsanna

Viktorija Šimon Vuletić

Преводаилац / Prevodilac / Fordító:

Papp Erika

Mirko Gotesman

Лектори / Lektori / Lektorok:

Nevenka Bašić Palković

Búbos Márki Otília

Фотографије / Fotografije / Fényképek:

Hevér Miklós

Градски музеј Суботица, Трг синагоге 3

Gradski muzej Subotica, Trg sinagoge 3

Városi Múzeum Szabadka, Zsinagóga tér 3.

Прелом и припрема за штампу / Prelom i priprema za štampu / Nyomdai előkészítés

Studio LogoS, Subotica

Штампа / Štampa / Nyomda:

Printex, Subotica

Тираж / Tiraž / Példányszám

400

Садржај – Sadržaj – Tartalom

Arheološko odeljenje – Régészeti osztály

PETER RIC (RICZ PÉTER), *Grnčarija na tlu Bačke tokom arheoloških epoha (Cserépedény készítés Bácskában a régészeti korokban).* . 7

Biblioteka – Könyvtár

НЕВЕНКА БАШИЋ ПАЛКОВИЋ, *Грађа за библиографију издања Градског музеја у Суботици (2003-2008)* 27

Etnološko odeljenje – Néprajzi osztály

VIKTORIJA ŠIMON VULETIĆ, *Umetnost od like - zbirka tapa iz Polinezije* 49

Istorijsko odeljenje – Történelmi osztály

MIRKO GRLICA, *Svetloposom među činovnike* 61

Konzervatorsko-restauratorsko odeljenje – Konzervátori és restaurátori osztály

KORHECZ PAPP ZSUZSANNA, *Nagyapáti Kukac Péter műveinek restaurálása* 87

Pedagoško odeljenje – Pedagógiai osztály

RAFFAI JUDIT, *A vajdasági magyar mesekutatás története* 103

Prirodnjačko odeljenje – Természeti osztály

ДУШИЦА ЗРНИЋ, *Стање угрожености флоре Суботичког региона према Црвеној књизи флоре Србије (други део)* 119

LOVÁSZ GABRIELLA, *A zombor-repülőtérsi temető általános antropológiai vizsgálata* 143

Umetničko odeljenje – Művészeti osztály

OLGA K. NINKOV, *Sveska crteža Geze Čata* 159

LJUBICA VUKOVIĆ-DULIĆ, *Izložbena djelatnost Gradskoga muzeja u Subotici (1948.-1959.)* 175

„STALNA POSTAVKA U SAVREMENOM MUZEJU” / ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁS
NAPJAINK MÚZEUMÁBAN 192

In Memoriam 199

Штампање ове публикације омогућили су:
Štampanje ove publikacije omogućili su:
A kiadvány megjelenését támogatták:

Локална самоуправа Општине Суботица
Lokalna samouprava Opštine Subotica
Szabadka Város Önkormányzata

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Peter Ric (Ricz Péter) – arheolog, viši kustos

GRNČARIJA NA TLU BAČKE TOKOM ARHEOLOŠKIH EPOHA (CSERÉPEDÉNY KÉSZÍTÉS BÁCISKÁBAN A RÉGÉSZETI KOROKBAN)

Apstrakt: Geografski položaj teritorije Bačke, determiniše grnčariju čoveka pojedinih arheoloških epoha. Razna plemena nastanjena na ovom području, dostigla su pre približno 8-10 hiljada godina onaj stepen razvoja, koji ih je osposobio da budu u stanju da korisno upotrebe odgovarajuću «vlažnu zemlju» koja im je dospela u ruke. Već od samog početka izrađene su dve osnovne vrste posuda. U prvu grupu spadaju sudovi za svakodnevnu upotrebu, a u drugu grnčarijski proizvodi koji su pravljani u sakralne svrhe. Da bi se izradila grnčarija bilo koje namene, od bitnog je značaja da na raspolaganju bude odgovarajuća sirovina, a to je materija mineralnog porekla, zvana glina, koja se formira mehaničkim ili hemijskim raspadanjem zemljanog glinenca ili stenja koji sadrži glinenac. Značaj keramičke posude treba potražiti u jeftinoći osnovnog materijala, sirovine i u srazmerno lakoj izradi. Istina računa se u lomljiv materijal, ali ni reprodukovanje ne iziskuje previše truda. Pošto je tokom istorijata čovečanstva izrađivano posude nebrojenih formi, materijala i boja od jednostavnog pa do najraznovrsnije ukrašenog, dajemo prikaz najkarakterističnijih tipova pojedinih arheoloških epoha. Međutim ne smemo zaboraviti, da su pored keramičkih posuda, od gline pravili i druge stvari: sa jedne strane građevinski materijal (najčešće cigle) ili ukrasni elementi (ornamentisani delovi kaljeve peći), sa druge strane tzv. sitnu plastiku kao što su «kućni» bogovi.

Ključne reči: Dunav, Tisa, Bačka, les, pesak, glina, grnčarija, keramika, posuda, skladištenje, kuvanje, žrtvene posude, forma, ornamanti, umetnost, kolut, dekorisanje, vatra (pečenje) glinenac, kaolin, pleva, školjke, kreč, kvarc, boja, neolit, bronzano doba, gvozdeno doba, rimski i sarmatski period, seoba naroda, Avari, Mađari, Ugarska kraljevina, šolja, boca, krčag, zdela, lonac, kotlić, čaša, cigla.

Uvod

Za stručnjaka je dovoljno da prouči poneku krhotinu, odlomljeni komad nekadašnje posude, pa da mu to u mnogim slučajevima posluži kao dokaz od ključnog značaja. Među predmetima koje je proizveo čovek iz davno prohujalih arheološko–istorijskih epoha, ostaci posuda, u boljem slučaju čitave, to jest neoštećene posude, pružaju doista valjanu mogućnost utvrđivanja vremenskih granica unutar kojih su nastale.

Počev od mlađeg kamenog doba, kada se zapravo odigrava naseljavanje oblasti između Dunava i Tise, pa sve do današnjih dana, svaka pojedina epoha je ostavila iza sebe za buduća vremena (takođe i) osebujne, karakteristične produkte grnčarije. Zahvaljujući njihovoj posebnosti, na osnovu ostataka zemljanih sudova, koji se u arheološkoj stručnoj terminologiji nazivaju *keramika*, postaje moguće da se sa visokim stepenom tačnosti izvede zaključak u pogledu vremena njihovog nastanka.

Arheologu–praktičaru je dovoljno da baci svega jedan pogled na komadić, fragment posude veličine dlana, ili čak i manje dimenzije i da na osnovu toga ustanovi njegovu starost. Naravno, uvek u kontekstu arheoloških parametara, budući da je bilo više starostavnih, drevnih kultura (kako je nekadašnje grupe ljudi imenovala nauka koja još nije raspolagala saznanjima o njihovom nazivu i etničkoj pripadnosti), koje su na ovoj teritoriji dominirale tokom više vekova, otuda sudovi karakteristični za njih mogu da budu smešteni samo u širok vremenski interval. Evo i jednog primera za to: neolit, mlađe kameno doba, obuhvata temporalni raspon od više hiljada godina, ali su poznate isključivo faze iz ranog srednjeg i poznog razdoblja. Shodno tome, u slučaju jedne onovremene posude moguće je da se zamisli odstupanje čak i od nekih hiljadu godina, s tim da se – pri trenutnom stanju nauke – ništa ne može izmeniti na ovoj činjenici.

Geološka pozadina i razvoj grnčarstva

Specifičan geografski položaj prostora između Dunava i Tise, i unutar toga vojvodanske Bačke, determiniše grnčarsku „nauku“ čoveka pojedinih arheoloških epoha. Plemena nastanjena na aluvijalnoj niziji duž dveju velikih reka, na platou lesa (žute zemlje), formiranom u vreme poslednjeg po redu ledenog doba, nadalje na do dana današnjeg mobilnom pokretnom pesku, odnosno na njegovim naplavama, dostigla su pre približno osam–deset hiljada godina onaj stepen razvoja, koji ih je osposobio da budu u stanju da korisno upotrebe „vlažnu zemlju“ koja im je dospevala u ruke. Već u doba najranijih početaka izrađivane su vrste posuda sa dvostrukom namenom. U jednu grupu spadaju sudovi za svakodnevnu upotrebu, za skladištenje i kuvanje, a u drugoj pak grupi imamo „žrtvene“ grnčarije pravljenе u sakralne svrhe ili grobne grnčarije. Po sebi se razume da prvi rukom uobličeni sudovi nose na sebi oznake neiskusnosti svojih tvoraca. Na području neolitskih naseobina na površinu se izvlače krčazi, zdele i krupne ambarske posude neravnih, debelih i loše, nekvalitetno pečenih zidova. Ovi proizvodi grnčara su pretežno crvenkasto–smeđe boje i vrlo često ukrašavani rustično, na najjednostavniji mogući način, dakle štipanjem prstima ili utiskivanjem nokata.

Kako je vreme proticalo, izrađivači grnčarije, to jest keramičkih sudova su postepeno spoznavali specifične zanatske zahvate i majstorije, naročito što se tiče promena koje se odigravaju prilikom pečenja. Počeli su da primenjuju kolut, uz čiju je pomoć bilo moguće da se proizvedu posude savršenijih oblika. Takođe je korišćenje koluta omogućilo izvođenje često minuciozno profinjenih ukrasnih motiva (talasaste linije i druge mustre), čime su uvećavali tržišnu vrednost datog suda. Sličnoj je svrsi trebala da posluži i

ispupčena, takozvana barbotinska dekoracija od sitnih glinenih kuglica pričvršćenih na posudu, čime je sud dobio rustičan karakter, a što su lončari počeli da primenjuju još u epohi neolita.

Bilo je vremenskih razdoblja (počev od mlađeg kamenog doba, preko rimskog perioda pa sve do vremena seobe naroda) ili čak i docnije, kada su pored drugih motiva redovito primenjivali ukrašavanje prirodnim bojama – po svemu sudeći radi postizanja većeg efekta. Nažalost, prirodnim bojama ulepšavani sudovi su vremenom izgubili boju, zbog čega danas još imamo tek vrlo retke, zahvaljujući povoljnom sastavu sredine, odnosno tla, sačuvane prepoznatljive primerke. U većini slučajeva se radi samo o fragmentima.

Iz nekih rimskih grnčarskih radionica su u promet stavljene, pa tako u naše krajeve kao uvozna roba dospеле, obojenom glazurom premazane posude. Takođe iz rimskih radionica potiče keramički tip koji se u arheološkim epohama može nazvati najsavršenijim, crvenkasto–smeđe obojen, tzv. terra sigillata sud, koji je izrađivan i umetnički ukrašan s velikom zanatskom veštinom i izvanrednom tehnologijom. O svemu tome ćemo opširnije da govorimo u daljem tekstu.

Glina

Da bi se izradila grnčarija bilo koje namene, od bitnog je značaja da na raspolaganju bude odgovarajuća sirovina, a to je pak materija mineralnog porekla zvana glina, koja se formira mehaničkim ili hemijskim raspadanjem zemljanog glinenca ili stenja koje sadrži glinenac. Hemijski sastav glinenog minerala, stručnim nazivom kaolina je sledeći: $Al_2O_3 + 2 SiO_2 + H_2O$. Najkarakteristična fizička osobina kaolina je plastičnost. Što je glina čišća, odnosno masnija, to više vode upija u sebe, usled čega se prilikom sušenja jače skuplja, te se dakle lakše deformiše, napukline nastaju ranije. Zbog toga se „previše masna“ glina suši, s jedne strane peskom, a s druge strane nekim drugim materijalima. Prirodnim putem ili veštačkom intervencijom, sa trulotinom gline se mešaju ili mogu pomešati biljni ostaci (npr. pleva), puževi, školjke, kreč, feroksid, kvarc itd. Svojstva gornjih sastavnih delova utiču u znatnoj meri na osobine same gline. Tako, na primer, kvarc, neraspadnut glinenac ili kreč umanjuju sposobnost gline da bude oblikovana, dok se, istovremeno, takvim materijama obogaćen kaolin skuplja tokom pečenja. Kvarc povećava u velikoj meri vatrostalnost, otuda i nije slučajno da su pri izradi srednjovekovnih kotlova za kuvanje, sirovinu za pripremane posude učinili posnijom pomoću kvarca.

S obzirom na to da se u svojoj prirodnoj formi kaolin ne može naći na površini zemlje, grnčarske zanatlje su od najranijih vremena pa sve do danas bile primorane da ga traže u dubini zemlje. S početka su izvađenu glinu u izradi posuda upotrebljavali smesta, bez odlaganja, da bi se kasnije dosetili da je potrebno da se sačeka nekoliko dana. Posle toga joj dodaju različite aditivne materijale, npr. grafit, koji je već koristio i čovek bronzanog doba, po svemu sudeći u svrhu jačanja vatrostalnosti i smanjenja poroznosti. Inače, vatrostalnost gline zavisi od kremenske kiseline i aluminijskog oksida, odnosno

proporcije ostalih metalnih oksida koji mogu da se nađu u njemu, dok je izbor samog sastava povezan sa budućom funkcijom zemljanog suda spremljenog za pečenje, kao što je, na primer, držanje vode, kuvanje i pečenje ili žrtveno–sakralna primena.

Valja nam joj reći ponešto o pridodavanju organskih materija, to jest materija biljnog porekla (u prvom redu je u pitanju gore već pomenuta pleva), kada posle pečenja u glini ostaju šupljine. Tokom srednjeg veka ovom su metodom pripremali tzv. poljske cigle, one koje se danas u većem broju otkrivaju u okolini crkvenih ruševina.

Na osnovu etnografskih paralela danas već precizno poznajemo drevni, ili možda preciznije izraženo tradicionalni grnčarsko–lončarski tok rada, koji se sastoji od brojnih momenata, odnosno faza. Njihovo grupisanje možemo da uradimo ovako: a) vađenje i priprema gline; b) davanje oblika sudu, zatim njegovo sušenje; c) uobičajeno dvostruko pečenje, i napokon kao četvrta faza d) dekorisanje posude. Međutim, to nije poslednja radna faza izrade, već radnja koja se vezuje za prvo i drugo pečenje.

a) Kaolin obično vadi sam lončar, obično uz pomoć još nekoliko osoba, putem površinskog kopanja, ili kopanja u oknima. U pripremu spada odmaranje kaolina, često njegovo zamrzavanje, odnosno držanje na hladovitom mestu, potom muljenje. U cilju odstranjivanja nečistoće organskog porekla (npr. vlasi trave, korenje itd.) sirovinu zbijenu u gomilicu seku „nožem“ za sečenje glinenih krišaka, iza toga sledi jedna od najtežih radnih etapa, gaženje.

b) Na odgovarajući način pripremljenu glinu dele na „porcije“ srazmerno dimenzijama posude koja se priprema. Zatim dolazi red na davanje forme, i to tokom poslednjih vekova na tzv. kolutu na nožni pogon. Većinu posuda uobičenih na kolutu, naročito sudove koji spadaju u kategoriju lonaca, dopunjuju uskama (držacima), posle čega sledi njihovo posipanje „bojom“ napravljenom od zemlje. U slučaju potrebe glinenu posudu u polugotovom stanju, dakle pre nego što se stvrdnula, moguće je ukrasiti grebanjem. Naravno, glinenu posudu je moguće izrađivati i bez upotrebe koluta, na primer pećnjake izlivenne u kalupu, odnosno druge keramičke predmete koji se najčešće ubrajaju u unikatne. Posle toga može da dođe na red sušenje, najodgovornija radna faza pripreme sudova.

c)–d) Potpuno osušeno posuđe se stavlja u peć, gde se peče jednom ili dvaput. Gledosanje, nadalje nanošenje ukrasnih motiva četkom ili sredstvom za grebanje obično se obavlja između dva pečenja.

Da bi naučili tehniku grnčarstva zasnovanu na etnografskim tradicijama, onu koju smo upravo opisali, a takođe i savršenu tehnologiju pečenja sudova, lončarski majstori su oduvek, tokom čitave istorije čovečanstva, morali da prođu dug i mučno trnovit put.

Keramičke posude od neolita do srednjeg veka

Glineno posuđe, premda je u trenutku otkrivanja predstavljalo nesporno revolucionarnu novinu, nije označilo kraj upotrebe drvenog, kožnog i tikvenog posuđa, ali isto tako, u kasnijim epohama proizvedeno metalno posuđe nije bilo u stanju da istisne keramičku posudu iz svakodnevne upotrebe. Značaj keramičke posude treba potražiti u jeftinoći osnovnog materijala, sirovine i u srazmerno lakoj izradi. Istina, računa se u krhak, lomljiv materijal, ali ni reprodukovanje ne iziskuje previše vremena. Pošto je tokom vremena izrađivano posuđe nebrojenih formi, materijala i boje, od jednostavnog pa do najraznovrsnije ukrašavanog, u nastavku teksta ćemo da damo prikaz najkarakterističnijih tipova pojedinih arheoloških epoha. Međutim, ne smemo da smetnemo s uma činjenicu, da su pored keramičkih sudova od gline pravili i druge stvari: s jedne strane građevinski materijal (najčešće cigle) ili ukrasne elemente, s druge strane i tzv. sitnu plastiku. Potonja se javlja već u najranijim epohama i prema jednodušnom mišljenju stručnjaka, sitna plastika je pretežno korišćena za prikazivanje „kućnih“ bogova, božanskih figura. Slično tome, pripadajućim delom kućnog oltara smatraju u mlađem kamenom dobu nastale „večne žiške“ postavljene na nožice, oblika šolje i crveno–smeđe obojene, koji su u prilično velikom broju izvađeni na površinu u arheološkim nalazištima tzv. starčevačke kulture u slivu Dunava i Kireša, ubrajajući tu i kelebijško–palički–ludoški sliv, odnosno nešto kasnije tzv. vinčanske kulture u slivu Dunava i Tise. U istu grupu sakralnog karaktera spadaju i antropomorfne posude, kao i keramičke posude ukrašavane zoomorfnim ili kombinovanim antro-po–zoomorfnim motivima. Paralelno sa lončarskim zanatom ovi tipovi posuđa tesno prate razvoj čovečanstva sve do srednjeg veka, u kome se, donekle transformisano, javljaju u plastičnim životinjskim oblicima.

Doba neolita

Vraćajući se počecima, napominjemo da je čovek *neolita* najpre zapazio određene konzervirajuće osobine sušene gline. Naime, oni su zidove svojih trapova, takozvanih ambara napravljenih radi skladištenja prosa ili eventualno nekog drugog zrnevlja i namirnica, oblagali glinom. Ovi glineni ambari za skladištenje pšenice još ne spadaju u kategoriju glinene posude, ali su van svake sumnje označili prvi korak u pravcu izrađivanja keramičke posude na prostoru između Dunava i Tise. S vremenske tačke gledišta, gotovo da je nemoguće ustanoviti kada je čovek mlađeg kamenog doba izradio prvu pečenu posudu, ali je zato izvesno da je glinu oblikovao rukama i pomoću nekakvog tvrdog predmeta, npr. kamenom pločicom, komadom kosti ili grančicom izravnavao je bokove i spolja i iznutra. Naravno da u to vreme još nisu znali za kolut kao pomoćno sredstvo. Prvi, na kolutu (tzv. ručnom kolutu) izrađeni sudovi javljaju se tek više hiljada godina docnije, u gvozdeno doba, u skitskoj arheološkoj ostavštini. Dotle su beskolutne sudove pripremali na tri načina. Prema najjednostavnijem načinu, u glineni blok su izdubili šupljinu, a njenim dubljenjem, širenjem oblikovali posudu. Nešto složeniju operaciju predstavljalo je oblaganje glinom zidova šupljine iskopane u zemlju i formirane prema željenom obliku suda, a tom prilikom je sama posuda izrađena udaranjem s nekim pomoćnim sredstvom. Prilikom primene trećeg metoda, koji je inače

još i danas uobičajen kod pojedinih primitivnih južnoameričkih i afričkih plemena, najpre su pripremili jedan disk (on je kasnije postajao dno posude) a onda su od glinenih traka izgradili željenu formu. Prema tvđenju arheologa praistorije specijalizovanih za oblast između Alfelda i Dunava i Tise, u ranoj fazi neolita (starčevačko–kireška kultura) grnčari iz ovih krajeva nisu primenjivali ovu potonju tehniku sa trakama. Ali zbog čega, ako se ima u vidu da se ovaj metod čini kao najpristupačniji i koji se vremenom potvrdio kao najbrži, tačnije kao najefikasniji? Naspram tog, spoljne površine posuda su bogato prekrivene štipanjem i utiskivanjem nokata formiranim ukrasima. U ranoj etapi mlađeg kamenog doba glinena posuda je pripremana bez pečenja u pećima. Ova vrsta pečenja gline je mogla da bude obavljana na kamenim pločama, na drvenom roštilju ili na lomači. A karakteristična boja posuda iz tog razdoblja svedoči o tome, da su primenjivali tehniku tzv. oksidacijskog pečenja. Naime, u ovom slučaju, zahvaljujući velikoj količini kiseonika pečena keramička posuda je dobijala crvenkasto–smeđu boju. U drugoj polovini neolita čovek vinčansko–potiskih kultura je već usavršio izradu beskolutnih sudova tako što je što je ispod gline spremne za preradu u posude stavljao nekakav podmetak npr. drveno vlakno ili rogoz, pomoću čega je bilo moguće da se pripremani oblik obrće. Ovaj metod je imao za rezultat savršenije izrađeno keramičko posude.

Bronzano doba

Revolucionarne inovacije koje su u značajnoj meri promenile kvalitet keramičkih produkata, kako sa materijalnog, tako i sa estetskog stanovišta u međuprostoru Dunava i Tise, uvela su plemena koja su reprezentovala *bronzano doba*. Kolut još nije uveden u upotrebu, ali su zato posude formirane pomoću glinenih traka s jedne strane dobile „elegantniju“, dakle manje nezgrapnu formu, debljina zidova je bitno istanjena (naravno, ako je za time postojala potreba), a osim toga, zahvaljujući dekorativnim motivima, ali u prvom redu uškama, sudovi su stekli dotad nepoznatu estetsku vrednost. Poznajemo tri tipa uški: uške oblika kvrge, trakaste odnosno kobasičaste. Uške su s jedne strane kao funkcionalni element, a s druge strane kao ukrasni element dale jedno novo obeležje posudi oblika činije ili šolje. Treba da naglasimo da su ukusno oblikovane manje ili veće uške, koje su često bile ukrašavane još i raznovrsnim geometrijskim motivima, mogle biti pričvršćene samo uz manje ili sasvim sitne posude, budući da bi se u slučaju većih posuda (npr. urni) zacelo slomile. Ovo se naročito odnosi na vrlo tanke trakaste uške.

U slučaju krupnijih posuda, na primer mrtvačkih urni, primenjivali su uške kobasičastog oblika ili uške sa sasvim zatvorenim lukom. Osim toga su na posudama iz bronzanog doba i dalje koristili jednu od najstarijih, a u svakom slučaju najrasprostranjeniju vrstu plastičnog, linearnog ukrasa. On se sastoji od trakaste kobasičaste forme prilepljene na površinu suda, najčešće je bila spljoštena i segmentovana utiskivanjem prsta, nokta ili nekog pomoćnog sredstva. U pogledu položaja na posudi, uška može da bude vodoravna, iskrivljena (polukružna), u nekim slučajevima okomito postavljena, kao povezan ili rascepan ukrasni element. Svi znaci upućuju na zaključak da su grnčari bronzanog doba davali prednost takozvanom neutralnom načinu pečenja gline, bez korišćenja peći. U tom slučaju posuda može da poprими sve nijanse od crvenkaste rđine boje, pa sve do crne boje, a ujedno postaje pegava.

Gvozdeno doba

Po svojim vrstama posuda izvanredno je plodno stanovništvo bronzanog doba u našim krajevima gde su pobedila kimerska i skitska nomadska plemena, koja su upala iz pravca istočnoevropskih stepa. A nedugo posle njih, pojavljuju se keltska plemena koja se šire iz Zapadne Evrope. Te tri grupe naroda sačinjavaju populaciju Karpatskog basena u *gvozdenom dobu*. Međutim, na južnim teritorijama prostora između Dunava i Tise, arheološki se jedva može iskazati predmetna ostavština razdoblja koje je u mnogim drugim mestima reprezentovalo sasvim visoku materijalnu kulturu. Uprkos tome što nauka smatra da je upravo u to doba došlo do otkrića jednog od najvažnijih pomoćnih sredstava izrade posude, ručnog koluta, i da je tada došlo do rasprostiranja poliranog (uglačanog) dekorisanja koje je iziskivalo prilično veliko stručno znanje, pri čemu se suština tog ukrašavanja sastojala od harmonije svetlih i zagasitih površina. Na osnovu arheološke obrade jednog većeg groblja (u Doroslovu) i na temelju nekoliko slučajnih nalaza moguće je da se potvrdi da su Kelti svoje posude već proizvodili pečenjem u furunama, tzv. redukcijским postupkom. Suština postupka se sastoji od prigušivanja vatre, baš kada je na vrhuncu i kao rezultat hemijskih procesa koji se tada odigravaju posle potpunog hlađenja boja posude postaje crna. Nauka smatra da su takođe Kelti uveli kao svoju novinu tzv. rešetkastu furunu. Već i sam naziv peći upućuje na zaključak da je u ovom slučaju posudu koja je trebala da bude ispečena od prostora u kome je gorela vatra odvajala nekakva rešetkasta naprava, najčešće debelo zapušen splet prutova, koji stoji na nogama (nosećim stubovima) i probijen je na više mesta (rupe rešetke). Funkcionisanje ovakve furune ili peći je zasnovano na strujanju vazduha, na promaji. U zemlju udubljene rešetkaste furune grejali su iz udubljenja ispod mreže, odakle se vreli vazduh preko otvora (rešetke) probijao u furunu, odnosno na sudove.

Rimski i sarmatski period

Tehnologiju rešetkastih peći usavršili su lončari iz *rimskog perioda*.

Nažalost, u naše krajeve su dospeli samo vrlo kvalitetni keramički proizvodi iz rimskih grnčarskih radionica, budući da su do kraja polovine milenija naše ere ovde bili nastanjeni Sarmati, plemena iranskog porekla. Do *Sarmata* je rimska roba stizala posredstvom trgovine (a ponekad i pljačke), i to u vrlo velikim količinama, kako to potvrđuju predmeti nađeni na arheološkim iskopinama. Zahvaljujući tome raspoložemo onim rimskim produktima, koji su u svoje vreme – a bez preterivanja možemo da tvrdimo da poneki od sačuvanih predmeta i danas spada u tu kategoriju – sam vrhunac lončarskog zanata. Takvi su bili pre svih ostalih sudovi *terra sigillata*, koji su pripremani od vrlo fino muljene gline, sa neobičnom tehnikom glazure. Prema nameni su bili vododržljivi, nepromočivi – s te strane su se nadmetali sa metalnim posudama. Prilikom njihovog ukrašavanja u većini slučajeva su koristili reljefne motive, i to uz pomoć unapred pripremljenih kalupnih posuda. Takođe su se vrhuncem izrade posuda smatrali sudovi ispečeni tako da su bili tvrdi kao kamen, bili su sive boje i imali najrazličitije namene u svakodnevnom životu. Upotrebljavali su se kao zdele, krčazi, amfore, sitne šolje, koje su poliranjem još i ukrasili. Rimljani su poznavali više tehnika glazure, pomoću kojih su nastojali da smanje, odnosno u potpunosti otklone propusnost tečnosti. Tako

su, na primer, pored alkalskih rastvora korišćenih kod terra siglatte upotrebljavali pravu (u današnjem smislu uzetu) glazuru, koja nastaje stapanjem kvarca i nekakve olovne smese, a može se bojiti metalnim oksidima. Postupak koji je već odavno bio poznat na antičkom Bliskom istoku Rimljani su odomaćili u svojoj panonijskoj provinciji, odakle je putem već pomenute trgovine sa Sarmatima dospela i do nas. Znamo za rimske posude presvučene sa dve vrste glazura, za glazuru limunove zelene boje i glazuru žutosmeđe boje. A u većini slučajeva saznanja o tome stičemo na osnovu žrtvenih posuda nađenim u arheološki obrađenim sarmatskim grobovima. Obično se tu radi o sitnoj keramičkoj posudi karaktera šolje ili tanjira. Nažalost, istorijske oluje su zajedno sa Zapadnim rimskim carstvom zbrisale i ove lončarske radionice koja su radile primenom razvijene tehnike, nezavisno od toga što su početkom *ere seobe naroda* Huni ili germanski Gepidi i Goti pokušavali da ih sačuvaju. Jako je, međutim, teško zaustaviti točak istorije. Biće potrebno da posle Rimljana protekne još skoro hiljadu godina pa da se u tvrđavama ugarskih kraljeva opet pojave keramički predmeti sa glazurom.

Vreme seobe naroda

Huni, koje iz istorijskih knjiga i iz legendi poznajemo kao „osvajачe sveta“, nisu ostavili za sobom gotovo nikakvu predmetnu ostavštinu, pa tako po prirodi stvari nemamo saznanja ni o njihovim posudama. Dva već pomenuta germanska naroda, Gepidi i Goti su duže ili kraće vreme živeli u međuprostoru Dunava i Tise, ali nam je sačuvano svega nekoliko predmeta koji svedoče o njihovoj lončarskoj veštini – to su karakterističnim romboidnim simbolom ukrašeni tzv. upečaćeni glineni sudovi crne boje.

Negde sredinom VI veka na istorijskoj sceni Evrope je iz konglomerata naroda izronio jedan narod ili pre etnička grupa. Bili su to *Avari*. Prema našim sadašnjim saznanjima, jezgro Avara je sačinjavao plemenski savez koji se iskovao u jedan narod delom na Dalekom istoku (Mongolija–Kina), delom u stepama Evroazije. Merilima ondašnjih prilika Avari su predstavljali ogromnu vojnu silu. Njihovo doseljavanje u Karpatski basen odigralo se 567–568. godine, kada su prema pojedinim rimskim (vizantijskim) izvorima pristanovnici, među kojima su bili Sarmati, Gepidi, Goti, Langobardi itd. pobegli na teritoriju Italije. Već sama činjenica da su stari stanovnici otišli i da se na njihovom mestu za vrlo kratko vreme pojavio jedan sasvim nov narod sa svojim običajima, kulturom, izvanredno je privlačna za jednog arheologa istraživača. Međutim, tragove predmetne kulture ovog naroda ipak ne nalazimo na prostoru između Dunava i Tise. Možda zbog toga, jer praistorijski arheološki nalazi, među njima sačuvana grnčarija, najvećim delom potiče iz nekadašnjih naseljenih mesta – dakle iz sela i iz drugih naseobina –, a glinene posude vezane za Avare gotovo bez izuzetaka spadaju u krug *grobne keramike*. Naravno da za ovaj fenomen postoji naučno objašnjenje. Dok su prethodne etničke grupe prilično dugo živеле u stalnim naseobinama, Avari su vodili nomadski život i stanovali u šatorskim logorima koji su se često selili. Tokom 250–300 godina koliko su boravili ovde vrlo su dugo živeli na taj način. Na stalna staništa možemo da računamo samo od treće trećine perioda boravka Avara na području Karpatskog basena. Svi prethodni tragovi, sve što je ostalo za njima propalo je zbog intenzivnih poljoprivrednih radova

(oranje, duboko oranje) u ovim predelima. Istraživačima su preostali samo grobovi, koji ne predstavljaju obavezno ogledalo društva onih koji su tu živeli. Ovu tezu potkrepljuju keramički produkti koji se u struci zovu grobno posuđe, a što je u masovnim količinama izvađeno iz grobova. Kvalitet im je bio izuzetno loš, rđavo su muljeni, ručno oblikovani, na brzu ruku ispečeni. Teško da je ovo posuđe moglo da bude u svakodnevnoj upotrebi. U srećnijim slučajevima iz grobova su povađeni, doduše, prilično retko, i upotrební sudovi. Mogu se razvrstati u više grupa.

Jedan od prilično rasprostranjenih tipova posuda je pravljen od gline čija je masnoća smanjena mešanjem peska grubih zrnaca ili materijom krečnog sadržaja. Oblikovanje je ručno, ukrasa nema. U drugu grupu spadaju sitni sudovi tzv. praškog tipa, uz napomenu da ovaj naziv nema poseban značaj. Njihova je masnoća smanjena razdrobljenim šljunkom ili takođe materijom krečnog sadržaja, ali su pravljeni na kolutu, crne su boje i obično su ukrašavani ugrebanim talasastim linijama. U treću grupu posuda vredne pomena spadaju sudovi obično većeg formata, vrlo su dobro muljeni, rađeni su na kolutu i sivo pečeni. Za ovo posuđe se već pouzdano može tvrditi da je bilo u svakodnevnoj upotrebi. I na kraju, ali ne na poslednjem mestu, vrhunac avarskog grnčarskog zanata znači tzv. žuta keramika. Gotovo po čitavom Karpatskom basenu raširila se u VIII veku. Ovo posuđe je pravljeno od fino muljane gline, oblikovano je na kolutu i pečeno do žute boje, odakle potiče i naziv. Ove sudove srednjih dimenzija su nekada bojili, pa čak ima i više dokaza da su nosili na sebi mitske znakove. Raznovrsnost njihovih oblika (šolja, boca, krčag, zdela, lonac, čaša itd.) upućuje na svakodnevnu funkcionalnu upotrebu, mada je nemoguće da se to i dokaže nedvosmisleno. Padom avarske imperije u Karpatskom basenu (prva decenija IX veka) nestala je i ova posuda.

Doseljavanje mađarskih plemena

Pretežni deo IX veka prekriven je potpunom tamom. Tajnu mu dosad nisu uspeli odgonetnuti ni istoriografija ni arheologija. Istorija i zajedno sa njom i arheološka ostavština počće da oživljava tek sa doseljavanjem mađarskih plemena pod Arpadovim vođstvom (895–96).

Postoji jedan izuzetan predmet lončarskog zanata *doseljenih Mađara*, tzv. zemljani kotlić. Povremeno postaje predmet dnevne politike, jer osim Mađara još nekoliko susednih naroda podjednako prisvaja sebi etničku pripadnost ove grnčarije. Nezavisno od toga, danas već nekih desetak arheoloških stručnih radova potvrđuju povezanost ovog tipa posude sa onima koji su se doselili pod Arpadom kao i sa njihovim potomcima. Iz dana u dan se iz zemlje vadi ogromna količina ostataka glinenih kotlova i kotlića. To znači, da je njihovo korišćenje trajalo više stotina godina, ali ujedno i to, da je prostor između Dunava i Tise bila gusto naseljena teritorija. Većina glinenih kotlića je pravljen na ručnom kolutu, tek retko se mogu naći slobodnom rukom oblikovani – Gradski muzej Subotice raspolaže takvim primerkom. Sudove su iznad vatre okačili ili „držaćem kotlića“ od organskog materijala, kože ili like udenute u rupe izbušene po rubovima, ili su ih postavljali na gvozdene noge. Pored „rupičastog“ rešenja u manjem broju mogu

da budu pronađeni tzv. uškasti kotlići, ali ono što je bitno jeste da su služili za kuvanje na otvorenoj vatri. Glinene kotliče su pripremali od mrvljenog šljunka, odnosno šljakom jako razmašćene gline, na osnovu takvih tradicija koje su garantovale trajno podnošenje vreline otvorenog plamena.

Vreme Ugarske kraljevine – srednji vek

Osim glinenih kotlića u vreme kraljeva iz dinastije Arpadovića, pravljeni su i keramički proizvodi od sličnog materijala, ali sa drugačijom funkcijom – na primer sudovi manjeg formata, uljanice i u znatnom broju pokrivači. Izrađivani su na ručnim kolutovima. Među ukrasnim elementima najučestalije se javljaju zagrebane talasaste ili pužaste linije, ređi je kružni ukras dijagonalno urezan oštrim alatom. Od XII–XIII stoleća više ne koriste glinene kotliče, njihovo mesto preuzimaju srednjovekovni lonci za kuvanje, kao i drugo keramičko posuđe prikladno za svakodnevnu upotrebu.

Počev od XIV veka opet ulazi u modu gledosanje sudova, kao i pravljenje kaljavih peći postavljenih u velikaškim stanovima. Za nas ovaj period nažalost već nagoveštava prolaznost i žalost. Nezadrživo se primiče Mohačka bitka i decenije iza nje, kada je prastanovništvo prostora između Dunava i Tise jednim delom pomrlo, drugim pak delom uteklo i bezbednije krajeve, a na njihovo mesto iz pravca Balkana stižu strani etniciteti.

Zaključak

Ova studija nije mogla da bude napisana sa aspiracijom da bude sveobuhvatna, iz jednostavnog razloga što je na ovolikom prostoru nemoguće izvršiti detaljnu analizu arheološku ostavštinu mnogo hiljada godina, iza kojih stoji bezbrojno mnogo nekad živih „stvaralaca“. Naime, valja znati da je pretežni deo grnčarskih majstora već od najranijih početaka, a tvrdim da je to tako i danas, predstavljala umetnike u svojoj oblasti. Bio je potreban naporan fizički, ali istovremeno i kreativni duhovni rad da bi se produkovalo ono što može da bude nađeno u prašnjavim depoima muzeja ili u pojedinačnim slučajevima u privatnim kolekcijama: keramičke posude, eventualno idoli, ili bilo koje delo koje je ljudska ruka dočarala od te „prljave“ gline.

Da bih potvrdio svoju konstataciju i da ujedno razvejem sumnje svojih čitalaca, kao primer navodim sledeće: ako bismo se prihvatili obrade keramičkog materijala koji se nalazi samo u muzejima Bačke (Muzej Vojvodine, Novosadski gradski muzej, Gradski muzej Bečeja, Senčanski muzej, Gradski muzej Subotice, Gradski muzej u Somboru) i u nekih desetak zavičajnih zbirki (npr. Temerin, Topola, Palanka, Odžaci, Doroslovo, Kupusina itd.), morali bismo da sistematizujemo podatke najmanje sto hiljada predmeta, da bismo kao rezultat mogli da steknemo jednu realniju sliku o grnčarstvu u našim krajevima. Do sada nije bilo uslova za to, ali se ja sa svoje strane iskreno nadam da će se jednog dana u našoj užoj domovini obezbediti materijalne garancije i stvoriti moralni uslovi za nepristrasno proučavanje. A tada će neko odnosno neki neizostavno morati da

prionu na ovaj ogroman posao. Toliko dugujemo svojim precima, pa i onda ako često ne znamo čak ni to, ko su oni zapravo bili.

Literatura / Irodalom

- Музеј Војводине (The Museum of Vojvodina), Стална поставка – Permanent Exhibition, Нови Сад, 1997.
- Небојша Станојев, Средњовековна сеоска насеља од V до XV века у Војводини, Музеј Војводине, Нови Сад, 1996.
- Đorđe Janković, Katalog srednjevekovne keramike u Podunavlju, Beograd, 1991.
- Tivadar Vida, Die Awarenzeitliche Keramik I (6.-7.Jh), Varia Archeologica Hungarica VIII, Berlin-Budapest, 1999.
- Magyar Néprajzi Lexikon, Budapest, 1977.
- Ilon Gábor, Bevezetés a Kárpát-medence régészetébe, Szombathely, 1993.
- Raczky Pál (szerk.), Szolnok megye a népek útján, Damjanich János Múzeum, Szolnok 1982.
- H. Toth Elvira (szerk.), Elődeink a Duna–Tisza közén, Katona József Múzeum, Kecskemét, 1988.
- Magyar néprajz III. Kézművesség, Budapest 1991.
- Magyarországi művészet 1300-1470, Budapest, 1987.
- Ballasa Iván-Ortutay Gyula, Magyar néprajz, Budapest, 1979.
- Magyarország története I., Budapest, 1984.
- Régészeti kézikönyv, Gyakorló régészet, Budapest, 1954.

CSERÉPEDÉNY KESZÍTÉS BÁCSKÁBAN A RÉGÉSZETI KOROKBAN

A Duna–Tisza közének és ezen belül a vajdasági Bácskának sajátos földrajzi fekvése meghatározza az egyes régészeti korszakok emberének gölöncsér „tudományát”. A két nagy folyó menti aluviális síkságon, az utolsó jégkorszak idején kialakult lösz (sárgaföld)-platón, továbbá a mai napig mozgásban lévő futóhomokon, illetve ennek lerakódásain élő különböző népcsoportok mintegy nyolc-tízezer évvel ezelőtt jutottak arra a fejlettségi fokra, hogy a kezük ügyébe kerülő „nedves földet” hasznosítani tudják. Már a kezdet kezdetén kétféle rendeltetésű edényfajta készült. Az egyik csoportban a mindennapi használatra szolgáló tároló- és főzőedények, a másikba pedig a szakrális vonatkozású „áldozati” vagy sír-edények tartoznak. Magától értetődően, az első kézzel formált edények magukon viselik készítőik tapasztalatlanságát. Egyetlen, az esetek többségében vastag falú, rosszul kiégetett köcsögök, fazekak, tálak és nagy méretű hombáredények vagy töredékeik kerülnek felszínre az újkőkori telephelyeken. Színük túlnyomórészt vörösbarna, és igen gyakran a legegyszerűbb módon (ujjcsípései vagy körömbenyomással) rusztikusan vannak díszítve.

Az idő múlásával az edénykészítők rájöttek a gölöncsérmesterség sajátos fogásaira, főleg a kiégetés alkalmával történő változásokra. Alkalmazni kezdték a korongot, amelynek segítségével tökéletes(ebb) formájú edényeket lehetett előállítani. Ugyancsak a korongolás tette lehetővé a sokszor leheletfimságú díszítőmotívumok (hullámvonalak és egyéb minták) kivitelezését, amelyekkel az edény piaci értékét emelték. Hasonló célt volt hivatott szolgálni az edény rusztikus jellegét adó (kidomborító) ún. barbotin díszítés (apró agyaggolyócskák az edényen), melyet már a neolitikumtól kezdve alkalmaztak a fazekasok.

Voltak időszakok (az újkőkortól kezdve, a rómaiakon át, a népvándorlás koráig és még később is), amikor egyéb motívumok mellett előszeretettel alkalmazták a természetes festékekkel való díszítést – minden bizonnyal a nagyobb hatás elérése végett. Sajnos a természetes festékekkel ékesített edények idővel elvesztették színüket, ezért ma már csak nagy ritkán, az őket körülvevő közeg (talaj) szerencsés vegyi összetételének köszönhetően maradtak felismerhetők (az esetek többségében mindössze részleteikben).

A római gölöncsérműhelyek némelyikéből színes mázzal bevont edények kerültek forgalomba és importált áruként vidékünkre. Ugyancsak római műhelyekből származik a régészeti korok legtökéletesebbnek nevezhető kerámiatípusa, a vörösbarnás színű, ún. terra sigillata edény, melyet nagy hozzáértéssel, kitűnő technológiával készítettek, és művészien díszítettek.

Ez a tanulmány nem íródhatott a teljesség igényével, annál az egyszerű oknál fogva, mivel ilyen terjedelemben képtelenség részletesen elemezni sok ezer év régészeti hagyatékát, amely mögött megszámlálhatatlan egykoron élt „alkotó” áll. Mert tudni kell, hogy a gölöncsérmesterek zöme a kezdetek kezdetétől (és állítom, a mai napig is) megannyi művész volt a maga területén. Nehéz fizikai, de ugyanakkor kreatív szellemi munka eredményét-termékét képviseli egy-egy a múzeumok poros raktáraiban vagy

esetenként magánygyűjteményekben található kerámiaedény, esetleg idol, illetve bármi, amit emberi kéz a „mocskok” agyagból elővarázsolt.

Állításom igazolására, egyszersmind olvasóim kételyeinek eloszlatására példaként említem a következőket: ha csak a bácskai (természetesen vajdasági) múzeumi intézményekben (Vajdasági Múzeum, Újvidéki Városi Múzeum, Becsei Városi Múzeum, Zentai Múzeum, Szabadkai Városi Múzeum, Zombori Városi Múzeum), valamint a mintegy tucatnyi helytörténeti gyűjteményben (pl. Temerin, Topolya, Palánka, Hódság, Doroszló, Kupuszina-Bácskertes stb.) található kerámiaanyag feldolgozásába fogunk, legkevesebb százezer tárgy adatait kellett volna rendszerezniük, aminek eredményeként sokkal realisabb képet nyerhettünk volna vidékünk agyagművességéről. Most erre nem voltak meg a feltételek, de én a magam részéről őszintén remélem, egyszer majd szűkebb hazánkban meglesznek a megfelelő anyagi biztosítékok és erkölcsi feltételek a pártatlankodásra. Akkor majd valakinek-valakiknek okvetlenül hozzá kell fogniuk ehhez az óriási munkához. Ennyivel tartozunk őseinknek, még ha sokszor azt sem tudjuk, valójában kik is voltak ők.

SUMMARY

The specific geographic position of the region between the rivers Danube and Tisa, and within that, Backa in Vojvodina, determined the “science” of pottery in certain archaeological epochs. Tribes settled on the alluvial plain in the area along the two rivers on a plateau of loess (yellow soil) formed during the last Ice Age stretching down to the bottom of the present mobile sand layer and its washings, had achieved that level of development, which enabled them to use the “wet soil” getting in their hands advantageously about eight to ten thousand years ago. Even in the earliest ages, they made double-purpose vessels. Vessels for everyday use, for storing and cooking form one group, while “sacrificial” vessels made for sacral purposes or tomb pottery comprises the second group.

Based on ethnographic parallels, now we know in details the ancient, or to put it more precisely, the traditional pottery making process which involves a number of stages. The process may be classified in the following groups: excavation and preparation of clay, b) shaping and drying the vessel c) usual double firing, and the fourth stage: d) decorating the vessel. However, it is not the last stage of manufacture, but an act that links the first and second firing.

Ambar od gline, lok. Ludaš-Budžak (neolit)
Agyaggal kitapasztott hombár, Ludas-Budzsák (neolitikum)

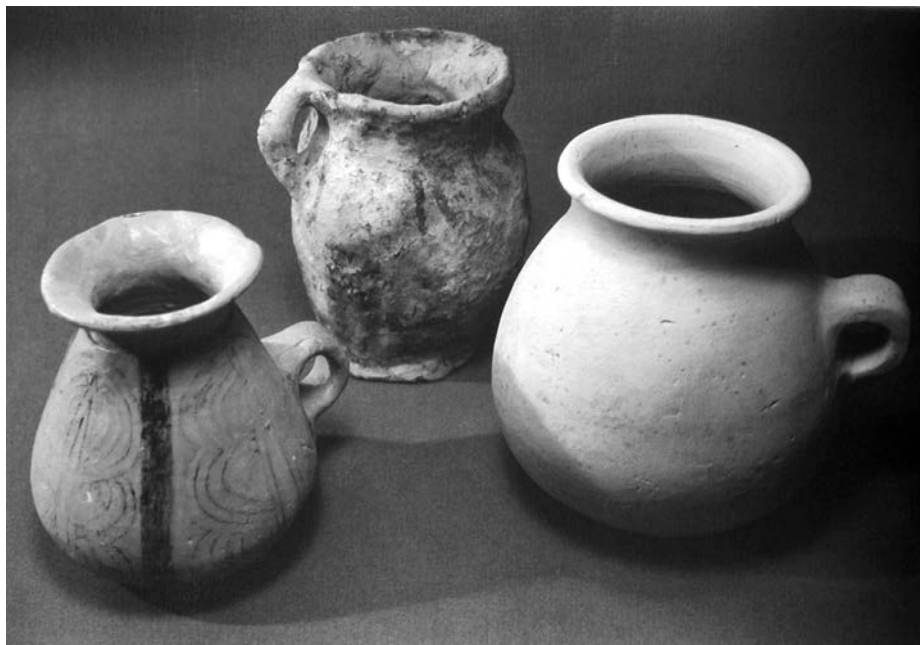
*Bronzanodobna urna, lok. Velebit-
 Kanjiža / Bronzkori temetkezési
 urna, Velebit-Magyarkanizsa*

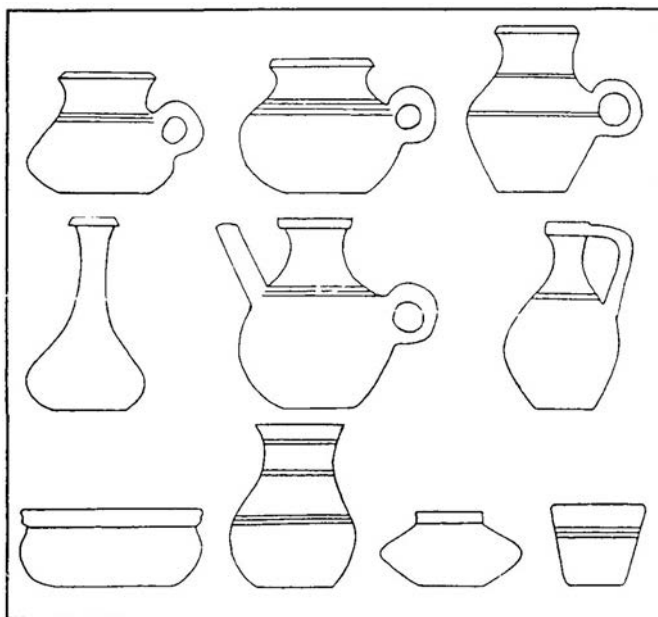
Razne posude iz sarmatskog perioda / Szarmata kori edénytípusok

*Rimsko-provincijalna amfora iz sarmatskog perioda
Provinciál-római amfora a szarmata korból*

*Keramičke posude iz avarskog perioda
Avar kori kerámiaedények*

*Razni tipovi kasnoavarske tzv. žute keramike
Késő avar kori ún. sárga kerámia edénytípusok*

*Ostaci grnčarske radionice iz Bečeja
Göloncsérműhely maradványai Becséről*

*Keramički kotlić iz X-XI veka iz Stare Moravice
Kora Árpád-kori cserépbogrács (főzőüst) Bácskossuthfalváról*

Posude za svakodnevnu upotrebu iz srednjeg veka
Mindennapi használatra szolgáló középkori edények

Kasno-srednjovekovni tipovi keramike
Késő középkori kerámiatípusok

JUBILAEUM

Градски музеј, Városi Múzeum, Gradski muzej

1948

2008

Суботица, Szabadka, Subotica

ГРАЋА ЗА БИБЛИОГРАФИЈУ ИЗДАЊА ГРАДСКОГ МУЗЕЈА У СУБОТИЦИ (2003-2008)

Апстракт: У овом раду аутор презентује наставак рада на грађи за библиографију свих издања Градског музеја Суботица од оснивања до данас. Како су прва два периода: 1948-1995. и 1996-2002. обрађена и публикована у годишњаку *Museion* за 2001. и 2002. годину, сада су обрађена сва издања настала у периоду 2003-2008. године. Градски музеј је управо 2008. обележио 60 година оснивања и рада, као и шест деценија богате изложбене и издавачке делатности. Наша установа као музеј комплексног типа обухвата различите области стручног рада и истраживања у области археологије, етнологије, историје, биологије, историје уметности, конзервације и рестаурације, библиотекарства и педагогије. Издавачка делатност Музеја прати све сегменте стручног рада и обухвата информативне и студијске каталоге, монографије, албуме, једно периодично издање и ситан материјал.

Кључне речи: библиографија, Градски музеј, *Museion*, каталози, монографије, албуми.

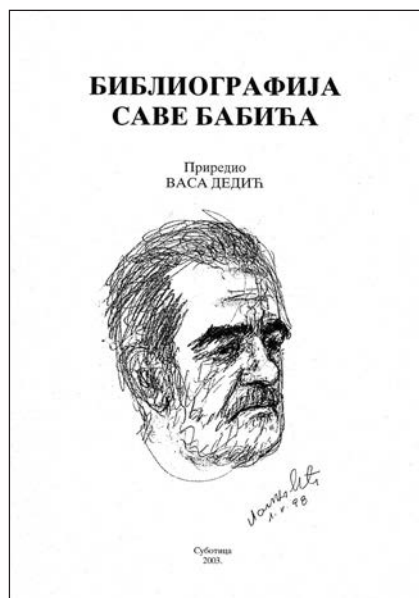
Градски музеј у Суботици је основан 24. априла 1948. године, иако корени музејске делатности у нашем граду сежу чак у 19. век када је основано прво библиотечко-музејско друштво. Овај значајан јубилеј обележен је издавањем тројезичне публикације под насловом: **60 година оснивања и делатности Градског музеја Суботица**, као и низом манифестација и других издања. Тако се обрада грађе за библиографију музејских издања у периоду 2003-2008. “поклопила” са припремом ауторске изложбе и текста поводом **60 година иложбене делатности Градског музеја**.¹ Предмет обраде у овом тексту представљају само издања из 2003-2008. године пошто су претходна приказана у стручном годишњаку *Museion*, у бројевима 1/2001 и 2/2002.² У овде назначеном периоду издато је 35 разнородних издања, почев од мањих информативних каталога, па до студиозних монографија

1 Н. Башић Палковић, 60 година изложбене делатности Градског музеја, in: *Iubilaeum* 1948-2008, стр. 15-18

2 Н. Башић Палковић, Грађа за библиографију издања Градског музеја – Városi Múzeum у Суботици (1948-1995), *Museion* 1. Градски музеј, Суботица, 2001, стр. 125, Н. Башић Палковић, Грађа за библиографију издања Градског музеја у Суботици (1996-2002), *Museion* 2. Градски музеј, Суботица, 2002, стр. 27

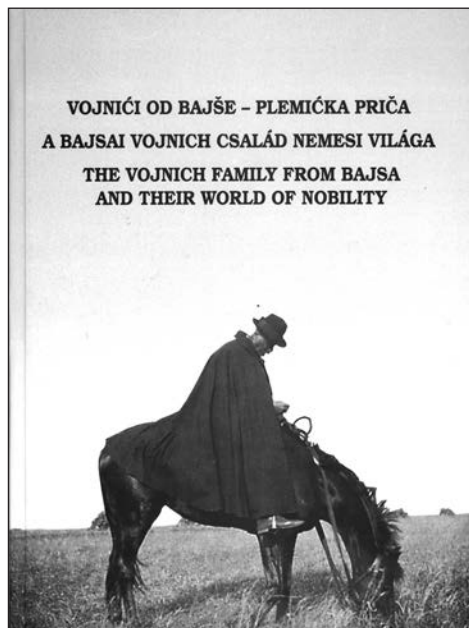
и каталога. Обухваћена су и она издања Градског музеја Суботица, која су везана за делатност у огранку Бачка Топола или у Градској сувенирници, која је организационо припојена Градском музеју, као и она издата у сарадњи са другим институцијама. Корисне информације и документовани подаци о изложбеној делатности Градског музеја у периоду 1980-2006. објављени су и у раду Љубице Вуковић Дулић, кустоса историчара уметности.³

Библиографска грађа је сређена хронолошки и азбучним редом у оквиру сваке године, а обрада је урађена према правилима које прописује Међународни стандард за обраду каталожних јединица (ISBD). Специфичност ове библиографије огледа се у чињеници да су сва наша издања углавном двојезична или тројезична, али је у распореду јединица у оквиру исте године издања поштован азбучни ред аутора или наслова. Јединице на мађарском језику дате су на крају низа са истом годином издања.

1. БИБЛИОГРАФИЈА Саве Бабића
/ приредио Васа Дедић. - Суботица
: Градски музеј, 2003 (Суботица :
Графопродукт). - 112 стр. : илустр. ; 23 cm
Тираж 500. = Биографска белешка: стр.
99-101. - Библиографија : стр. 95-99. -
Регистри.

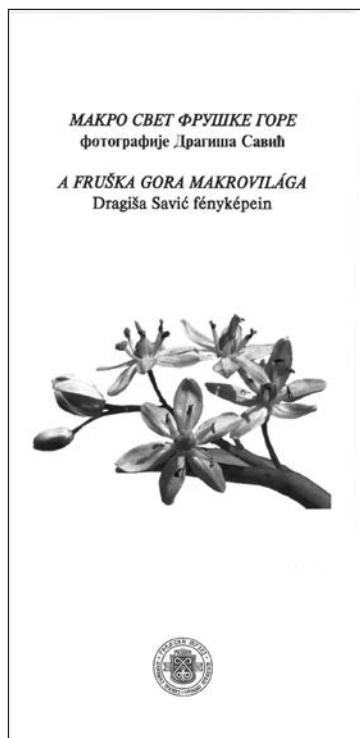
3 Lj. Vuković Dulić, Izložbena djelatnost Gradskoga muzeja u Subotici (1980-2006), *Museion* 6, Gradski muzej Subotica, 2007, str. 93-142

2. ГРЛИЦА, Мирко

Vojnići od Bajše – plemićka priča
 = A Bajsai Vojnich család nemesi világa =
 The Vojnich Family from Bajsza and their
 World of Nobility / Mirko Grlica ; [pre-
 vodi na mađarski i engleski jezik, magyar
 és angol fordítás, hungarian and english
 translation Papp Erika]. - Subotica : Grad-
 ski muzej = Szabadka : Városi Múzeum =
 Subotica : Municipal Museum, 2003 (Sub-
 otica : Grafoprodukt). - 128 str. : fotograf. ;
 25 cm

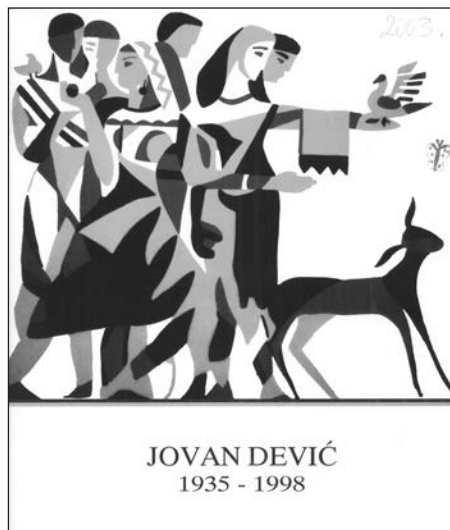
Upor. tekst na srp, mađ. i engl. jeziku. -
 Tiraž 500.

3. ЗРНИЋ, Душица

Макро свет Фрушке горе : фотографије
 Драгиша Савић = A Fruška gora makrovilága
 : Dragiša Savić fényképein / [Душица Зрнић ;
 превод Агнеш Славић ; фотографије Драгиша
 Савић]. - Суботица : Градски музеј, [2003]
 (Суботица : [б.м.]). - 1 пресав. лист ([6] стр) :
 фотограф. ; 22 cm

Податак о аутору преузет из колофона. - Упор.
 текст на срп. и мађ. језику. - Тираж 300.

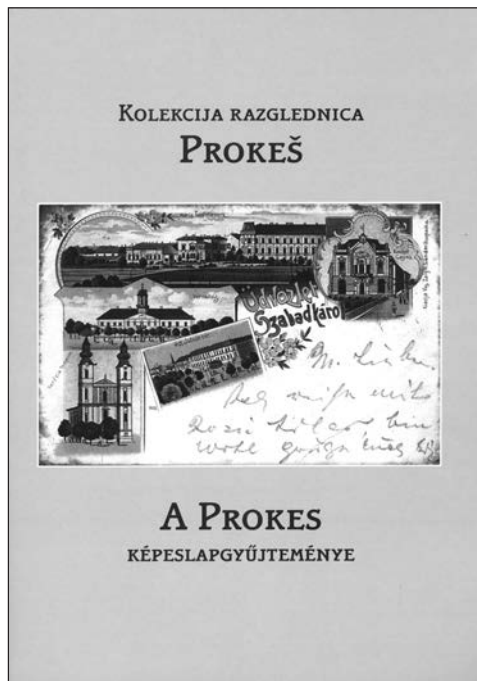
4. КОВАЧЕВ-Нинков, Олга

Jovan Dević (1935-1998) / [koncept-cija izložbe i kataloga Olga Kovačev Ninkov ; tekst kataloga Olga Kovačev Ninkov, mr Vojislav Dević ; fotografije Hevér Miklós]. - Subotica = Szabadka : Gradski muzej = Városi Múzeum, 2003 (Subotica : Printex). - 24 str. : ilustr. ; 25 cm
Податак о аутору преузет из колофона. - Тираж 300.

5. ГЕРГЕЉ, Јожеф

Gergely József fotói = Изложба = Exhibition = Kiállítás : Pro natura : О природи за природу = A természetről a természetért / Gergely József. - Subotica : Gradski muzej, [2004] (Subotica : [s.n.]). - 1 presavijen list ([6] str.) : fotograf. ; 22 cm
Upor. tekst na srp. i mađ. jeziku.

6. ГРЛИЦА, Мирко

Kolekcija razglednica Sabolča Prokeša = Prokes Szabolcs képeslapgyűjteménye / [autor izložbe Mirko Grlica ; prevod na mađarski Korhecz Papp Zsuzsanna, Raffai Jutka] . - Subotica : Gradski muzej, 2004 (Subotica : Grafoprodukt) . - 31 str. : fotogr. ; 30 cm
 Upor. tekst na srp. i mađ. jeziku. - Tiraž 300.

7. КОРХЕЦ- Пап, Жужана

2005 [Slikovna građa] : [dva prijatelja – 110 godina od rođenja Bele Farkaša i Karla Baranjija, Gradski muzej Subotica, novembar, 2004.] / [autor izložbe i tekst kataloga Ninkov K. Olga ; dizajn kataloga – kalendara Korhecz Papp Zsuzsanna, Harangozó Attila ; fotografije Hevér Miklós]. - Subotica : Gradski muzej, 2004 (Subotica : Grafoprodukt) . - 1 kalendar (15 listova) : u boji ; 21 x 10 cm
 Upor. tekst na srp. i mađ. jeziku. - Listovi kalendara štampani obostrano. - Tiraž 500.

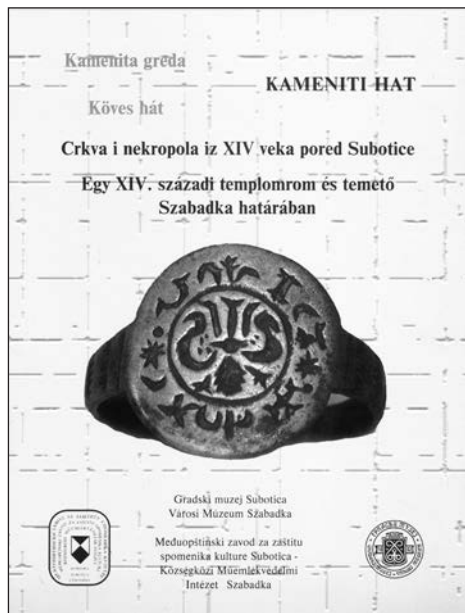
8. НИНКОВ-Ковачев, Олга

Tri divojke, tri slamarke /
 [konceptija izložbe i autor teksta kataloga Ninkov Kovačev Olga ; foto Hevér Miklós]. - Subotica : Gradski muzej, 2004 (Subotica : Grafoprodukt). - 24 str. : ilustr. ; 13 x 20 cm
 Podatak o autoru preuzet iz kolofona. -
 Uporedni tekst na srp, hrv. i mađ. jeziku.
 - Tiraž 200.

9. ПРЧИЋ-Вујновић, Гордана

Gradotvorci : subotički stambeni objekti od baroka do moderne =
 Városteremtők : szabadkai lakóépületek barokktól modernizmusig 1 / Gordana Prčić Vujnović, Viktorija Aladžić, Mirko Grlica ; prevodilac Mácsai Tibor. - Subotica = Szabadka : Gradski muzej, 2004 (Subotica : Printex). - 324 str. : ilustr. ; 23 x 23 cm
 Upor. tekst na srp. i mađ. jeziku. - Tiraž 500.

10. СЕКЕРЕШ, Агнеш

Kameniti hat : crkva i nekropola iz XIV veka pored Subotice = Köves hát : egy XIV. századi templomrom és temető Szabadka határában / [Szekeres Ágnes, Zvonimir Nedeljković ; fotografije Hevér Miklós, Željko Vukelić ; crtež Horvát Flórián]. - Subotica : Gradski muzej, [2004] (Subotica : Grafoprodukt). - 12 str. : ilustr. ; 23 cm

Podaci o autorima preuzeti iz kolofona. - Upor. tekst na mađ. i srp. jeziku

11. БАШИЋ-Палковић, Невенка

Наше књиге : изложба јеврејских књига = Naše knjige : izložba jevrejskih knjiga = Könyveink : kiállítás zsidó kiadványokból / [autor izložbe Robert Kovač, ; autor teksta Nevenka Bašić Palković]. - Суботица : Удружење "Shalom"; Градска библиотека ; Градски музеј, 2005 (Суботица : [б.м.]). - 1 пресав. лист ([6] стр.) : фотограф. ; 22 cm

Текст о изложби на срп. језику.

12. БАШИЋ-Палковић, Невенка

Наше књиге : изложба
 јеврејских књига = Naše knjige : izložba
 jevrejskih knjiga = Könyveink : kiállítás
 zsidó kiadványokból / [a kiállítás szerzője
 Kovács Róbert ; a szöveget írta Nevenka
 Bašić Palković]. - Subotica : Shalom
 Egyesület ; Városi Könyvtár ; Városi
 Múzeum, 2005. - (Subotica : [s.n.]). - 1
 felhajt.lap ([6] old) : ill. ; 22 cm
 Tekst o izložbi na mađ. jeziku.

13. БАШИЋ-Палковић, Невенка

Наше књиге : изложба јеврејских
 књига = Naše knjige : izložba jevrejskih
 knjiga = Könyveink : kiállítás zsidó
 kiadványokból / [the author of the
 exhibition Kovács Robert ; the text
 Nevenka Basic Palkovic]. - Subotica :
 "Shalom" ; Town Library ; Municipal
 Museum, 2005 (Subotica : [s.n.] . - 1
 presav. list ([6] p.) : ilustr. ; 22cm
 Tekst o izložbi na eng. jeziku.

14. КОВАЧЕВ-Нинков, Олга

Izložba “Palić u delima savremenih likovnih stvaralaca” : Palić, Velika terasa, 6-11.VIII, Subotica, Vestibil Gradske kuće, 1-15. IX = Palics a kortárs képzőművészek alkotásaiban c. kiállítás : Palics, Vigadó, VIII. 6-11. Szabadka, Városháza vesztibülje, IX. 1-15. = Exhibition “Palić in the Works of the Contemporary Artists” : Palić, The Grand Terrace, 6th 11th July Subotica, The Town Hall, 1st 15th September / [autor izložbe Olga Ninkov Kovačev ; prevod na engleski Branka Banjanin, Kristina Vlahović, prevod na mađarski Korhecz Papp Zsuzsanna, Kovačev Ninkov Olga]. - Subotica : JP “Palić-Ludaš ; Gradski muzej Subotica, 2005 (Subotica : Printex). - 64 str. : ilustr. ; 15 cm

Upared. tekst na srp. mađ. i eng. jeziku. - Tiraž 500.

15. КОРХЕЦ-Пап, Жужана

Barok u Vojvodini = Barokk a Vajdaságban = Barock in Wojwodina / autori izložbe i albuma = a kiállítás és az album szerzői = die autoren der ausstellung und des albums Korhecz Papp Zsuzsanna, Kovačev Ninkov Olga ; fotografije Hevér Miklós ; prevod na nemački Radmila Marković. - Subotica : Gradski muzej, 2005 (Subotica : Grafoprodukt). - 83 str. : ilustr. ; 22 cm

Upared. tekst na srp. mađ. i nem. jeziku. - Podatak o autorima preuzet iz impresuma. - Tiraž 500. - Bibliografija.

16. НИНКОВ-КОВАЧЕВ, Олга

Izložba = Kiállítás : Dva prijatelja i umetnika = Farkas Béla Baranyi Károly két művész és barát : Art Gallery Bačka Topola : otvaranje = megnyitó 28. 01. 2005. 17 č. / [autor izložbe = a kiállítás Ninkov Kovačev Olga ; foto = fotó Hevér Miklós]. - Bačka Topola : Umetnička kolonija = Művésztelep Topolya ; Bačka Topola : Art Gallery ; Subotica : Gradski muzej, ogranak u Bačkoj Topoli = Városi Múzeum, topolyai tagozat, 2005. - 1 presav. list ([6] str.) : ilustr. ; 21 cm
Upored. tekst na mađ. i srp. jeziku.

17. НИНКОВ-КОВАЧЕВ, Олга

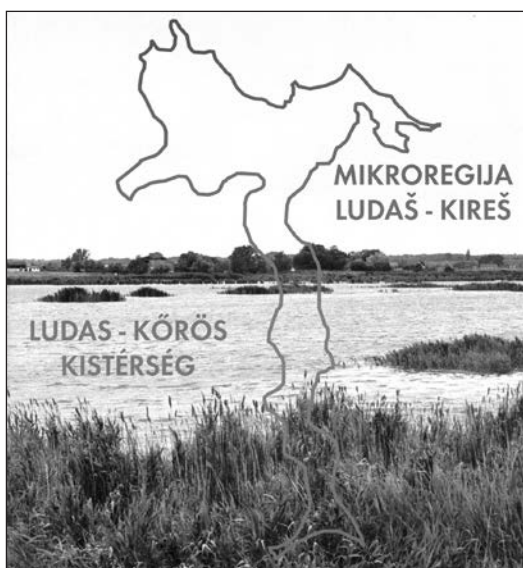
Bicskei Péter : (1885-1942) / [a kiállítás szerzője Ninkov Kovačev Olga = autor izložbe Ninkov Kovačev Olga ; fotó Egri József]. - [Szabadka] : Városi Múzeum, topolyai tagozat, 2005 (Topolya : Impression). - 12 old. : ill. ; 17 x 24 cm
Tekst na mađ. jeziku. - Rezime na srp. jeziku.

18. РАФАИ, Јудит

Subotički fotografi u svetlu svadbenih fotografija (1862-1940) = Szabadkai fényképészek az esküvői fényképek tükrében (1862-1940) / [autor kataloga Raffai Judit ; izrada CD-a Tolnai György ; prevod Vuletić Šimon Viktorija, Ante Vukov ; fotografije Hevér Miklós]. - Subotica : Gradski muzej, 2005 (Subotica : Grafoprodukt). - 48 str. : fotograf. ; 13 x 14 cm

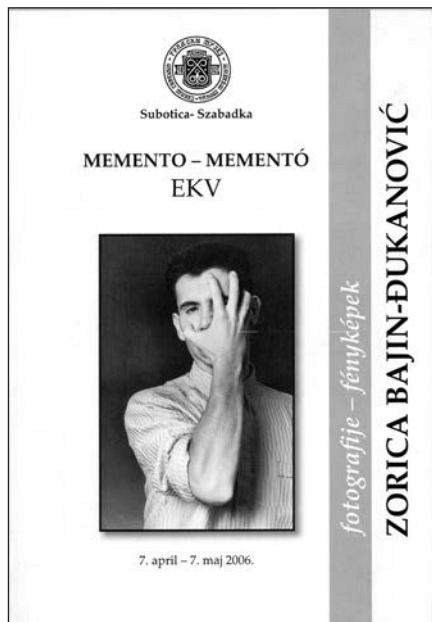
Upored. tekst na srp. i mađ. jeziku. - U prilogu CD. - Tiraž 300.

19. RAFFAI Judit

Ludas – Körös kistérség = Mikroregija Ludaš – Kireš / [a szövegek szerzői Raffai Judit, Szabados Klára ; szerkesztette Raffai Judit ; fényképek Gergely József ...et al.]. - Szabadka : Csornai Richárd Ökológusok Egyesülete ; Városi Múzeum, 2005 (Szabadka : Grafoprodukt). - [28] old. : ill. ; 16 x 15 cm

Upored. tekst na mađ. i srp. jeziku

20. БАЈИН-ЂУКАНОВИЋ, ЗОРИЦА

Memento = Mementó EKV : fotografije = fényképek : 7. april-7. maj 2006 / Zorica Bajin-Đukanović ; organizator izložbe Viktorija Šimon Vuletić ; autor teksta Petar Popović ; prevod Mészáros Zoltán. - Subotica : Gradski muzej, 2006 (Subotica : [s.n.]). - 1 presav. list ([8] str.) : fotograf. ; 22 cm
 Upor. tekst na srp. i mađ. jeziku.

21. ЖИВЕТИ ЗАЈЕДНО

Живети заједно : из историје заједничког живота Срба и Мађара у Војводини = Együtt élni : a szerbek és magyarok vajdasági együttélésének történetéből / [аутори изложбе и каталога Сузана Миловановић...[et al] ; превод на мађарски Едит Андрић ; фотографије Милица Ђукић]. - Нови Сад : Музеј Војводине ; Суботица : Градски музеј, 2006 (Нови Сад : Стојков). - 92 стр. : илустр. ; 22 cm
 Текст упоредо на срп. и мађ. језику. - Тираж 1.500.

22. ЗРНИЋ, Душица

Алергене биљке око нас = Alergogene biljke oko nas = Környezetünk allergogén növényei : Градски музеј Суботица = Gradski muzej Subotica = Városi Múzeum Szabadka : јун – јун – június 2006 / Душица Зрнић ; аутори фотографија Hevér Miklós, Horváth Flórián, Hulló István. - Суботица : Градски музеј, 2006 (Суботица : [б.и.]). - 1 пресав. лист ([12]стр.) : илустр. ; 22 cm

Упор. текст на срп. хрв. и мађ. језику.

23. ПРЧИЋ-Вујновић, Гордана

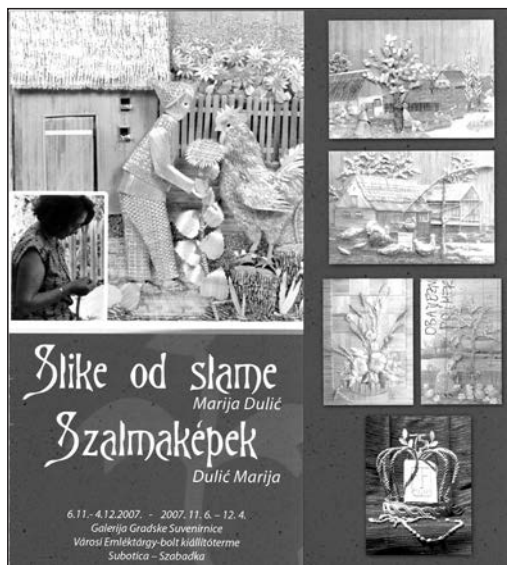
Gradotvorci II: subotički stambeni objekti od baroka do moderne = Városteremtők II. : szabadkai lakóépületek barokktól modernizmusig / Gordana Prčić Vujnović, Viktorija Aladžić, Mirko Grlica ; [prevod na mađarski jezik Mácsai Tibor; fotografije Željko Vukelić]. - Subotica = Szabadka : Gradski muzej, 2006 (Subotica : Printex). - 323 str. : ilustr. ; 23 x 23 cm

Uporedo srp. tekst i mađ. prevod. - Tekst štampan dvostubačno. - Tiraž 500. - Beleške uz tekst. - Registar.

24. Р.К. ЦРКВА “Похођење Девице Марије”

R.k. crkva “Pohodjenje Device Marije” u likovnim delima = A topolyai Sarlós Boldogaszony templom a képzőművészeti alkotások tükrében / [saradnici izložbe i kataloga Apostolović Celluska Márta, Ádor Pál, Csernik Attila, Csipe Timea, Egri Irén, Egri József, Huszár Attila, Náray Éva, Ninkov K. Olga, Penovác Endre]. - Subotica : Gradski muzej, ogranak u Bačkoj Topoli = Szabadka : Városi Múzeum, topolyai fiók, [2006] ([s.l.] ; [s.n.]). - [8] str. : ilustr. ; 17 x 25 cm
Upor. tekst na srp. i mađ. jeziku.

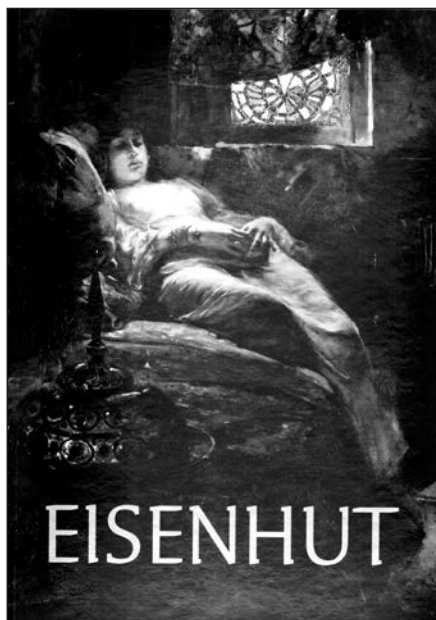
25. ВУКОВИЋ-Дулић, Љубица

Slike od slame : Marija Dulić = Szalmaképek : Dulić Marija : 6. 11. -4. 12. 2007. - 2007. 11. 6.-12. 4. Galerija Gradske suvenirnice Subotica = Városi Emléktárgy-bolt kiállítóterme Szabadka / [autor i koncepcija izložbe = a kiállítás szerzője Ljubica Vuković Dulić]. - Subotica : [Gradski muzej], 2007 (Subotica : [s.n.]). - 1 presav. list ([4] str.) : ilustr. ; 21 x 19 cm
Upored. tekst na hrv. i mađ. jeziku.

26. ГРЛИЦА, Мирко

Kuća koja pamti = Egy ház emlékei / Mirko Grlica, Lovas Ildikó ; [prevod na mađarski i srpski jezik Mácsai Tibor]. - Subotica : Gradski muzej, 2007 (Subotica : Printex). - [36] str. : ilustr. ; 16 x 25 cm
Tekst uporedo na srp. i mađ. jeziku. - Tiraž 2000.

27. КОВАЧЕВ-Нинков, Олга

Život i delo Franca Ajzenhuta ; (1857-1903) - povodom 150. godišnjice rođenja umetnika = Eisenhut Ferenc élete és művészete ; (1857-1903) - születésének 150. évfordulója alkalmából = Kunst und Leben von Franz Eisenhut ; (1857-1903) - 150 Jahre von dem Geburt / Olga Kováčev Ninkov; [prevod na srpski Kunkin Zsuzsanna ; prevod na nemački Kovács Boglárka... et al. ; fotografije Hevér Miklós] . - Subotica : Gradski muzej, 2007 (Subotica : Printex). - 250 str. : ilustr. ; 24 cm
Upor. tekst na srp. mađ i nem. jeziku. - Tiraž 1.000. - Bibliografija.

30. КОВАЧЕВ-Нинков, Олга

Stipan Kopilović : 1877-1924 / [autori izložbe = kiállítás szerzői Olga K. Ninkov, Ljubica Vuković Dulić ; fotografije = fényképek Hevér Miklós]. - [Subotica] : Gradski muzej, ogranak Bačka Topola, [2007] (Bačka Topola : Panonia-print). - 12 str. : ilustr. ; 21 x 21 cm

Upored. tekst na mađ. i srp. jeziku.

31. PAPP Árpád

Vivat! = Éljen! = Živeli! : A régi Szabadka vendéglői, kávéházai, kocsmái és italmérő helyei = Gostione, kafane, krčme i točione u staroj Subotici = Restaurants, cafés, pubs and drink shops of old Szabadka-Subotica / [A kiállítás és a katalógus szerzője dr. Papp Árpád = Autor izložbe i kataloga = Author of the exhibition and the catalogue Dr. Papp Árpád ; Szerb nyelvű fordítás = Prevod na srpski jezik = Serb translation Bašić Palković Nevenka, Angol nyelvű fordítás = Prevod na engleski = English translation Losonc Andrea]. - Subotica : Szabadkai Városi Múzeum, 2007 (Subotica : Grafoprodukt). - 56 old. : ill. ; 15 x 23 cm
Tekst uporedno na mađ. srp. i eng. jeziku. - Tiraž 1000.

A KAPONYAI ÜTKÖZET

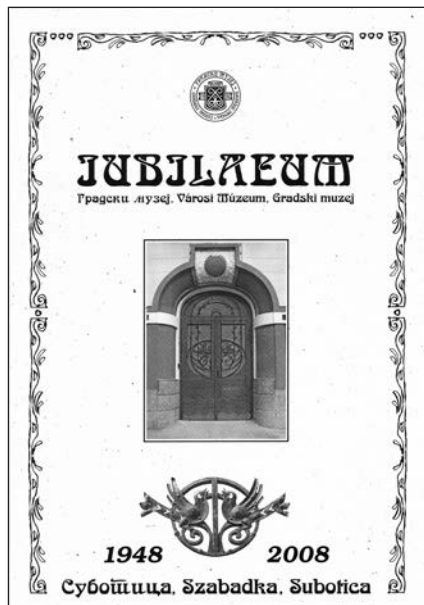
**КАПОЊСКА БИТКА
KARONJSKA BITKA
1849.**

32. A KAPONYAI ütközet

A kaponyai ütközet : 1849. március 5. = Капоњска битка = Karonjska bitka : 5. mart-mart 1849. : Градски музеј Суботица = Gradski muzej Subotica = Szabadkai Városi Múzeum / [szerkesztette Ricz Péter ; színes fotók Hevér Miklós]. - 2. kiad. - Суботица : Градски музеј = Subotica : Gradski muzej = Szabadka : Szabadkai Városi Múzeum, 2007 (Szabadka : Grafoprodukt). - 135 str. : ilustr. ; 24 cm Radovi na mađ. i srp. (ćir. i lat.) jeziku. - Tiraž 300. - Bibliografija uz pojedine radove. - Str. 105-117: Irodalom az 1848-1849-es szabadságharcról / válogat- ta és összeállította Berkes József.

33. КОВАЧЕВ-Нинков, Олга

Легати и поклон збирке Уметничког одељења Градског музеја : (избор) = A Városi Múzeum Képzőművészeti Osztályának ajándékgyűjteményei : (válogatás) = Legati i poklon zbirke Umjetničkoga odjela Gradskoga muzeja : (izbor) / [Олга Ковачев Нинков ; преводиоци Жељка Зелић, Пап Ерика ; фотографије Хевер Миклош]. - Суботица = Szabadka = Subotica : Градски музеј = Gradski muzej = Városi Múzeum, 2008 (Суботица : Графопродукт). - [14] стр. : илустр. ; 23 cm Податак о аутору преузет из колофона. - Тираж 350.

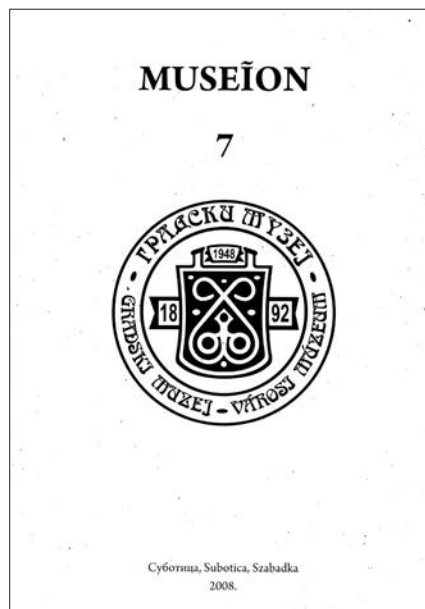
34. ШЕЗДЕСЕТ година оснивања

60 година оснивања и делатности
Градског музеја Суботица = A szabadkai
Városi Múzeum alapításának és működésének
60 éve = 60 godina osnutka i djelatnosti
Gрадског музеја Subotica / [Riciz Péter...
i dr. ; преводиоци Жељка Зелић... и др. ;
фотографије Hevér Miklós]. - Суботица =
Szabadka = Subotica : Градски музеј = Grad-
ski muzej = Városi Múzeum, 2008 (Суботица :
Графопродукт). - 48 стр. : илустр. ; 23 cm
Податак о ауторима преузет из колофона. -
Тираж 350.

35. ШИМОН-Вулетић, Викторија

Kava kava i betel : Običaji pijenja kava kave i žvakanja betela u svetlu pred-
meta iz Vanevropske zbirke Gradskog muzeja u Subotici / Viktorija Šimon Vuletić
; fotografija Miloš Bulatović, Hevér Miklós ; likovna realizacija izložbe Slobodan
Živaljević ; grafičko oblikovanje kataloga Mirjana Šormaz Mitrić. - Beograd : Muzej
afričke umetnosti ; Subotica : Gradski muzej = Városi Múzeum, 2008 (Subotica :
Printex). - 46 str. : ilustr. ; 20 x 22 cm
Podaci o pojedinim autorima preuzeti iz kolofona. - Tiraž 700.

36. MUSEION : годишњак Градског музеја
Суботица: godišnjak Gradskog muzeja
Subotica: a Szabadkai Városi Múzeum
évkönyve / glavni i odgovorni urednik Hulló
István.

– 2001, 1 – . – Subotica: Gradski muzej,
2001 –., –
Ilustr. ; 23 cm

Godišnje. – Rezimei na eng. jeziku.

ÖSSZEFOGLALÓ

A szabadkai Városi Múzeum kiadványainak (2003-2008) bibliográfiai anyagfeldolgozása a katalógusszerű és évszám szerinti rendszerezés elve alapján történt. E tevékenység a múzeum könyvtárában folytatott kutatómunka eredménye. A szerb nyelven megjelent kiadványokat évszámok szerint és a cirill ábécé sorrendjét követve rendszereztük, míg a magyar nyelvű nyomtatványok rendszerezését a latin ábécé betűrendje alapján végeztük el. Az anyag nagy részét a kiállítási katalógusok teszik ki, melyek terjedelme igen különböző. A néhány oldalnyi ismertető és a komoly tanulmányok mellett felöleltük a kimerítő monográfiákat is. Ezért mutatkozott a legmegfelelőbbnek az évszám szerinti besorolás. A bibliográfia elkészítésének során figyelembe vettük a hatályban lévő nemzetközi előírások (ISBD) követelményeit.

SUMMARY

The purpose of publishing the bibliography of the publications printed by the Municipal Museum (2003-2008) was to classify them and to give a chronology of all the printings that were surely published by the Museum. The material for the bibliography is worked out in chronological and Cyrillic alphabetic order for each year, while the Hungarian publications are given at the end in Latin alphabetic order for every year they were printed in. There is a small number of monographs so they were not classified separately. Most of the publications are exhibition catalogues from a page long printings to serious scientific publications, thus the chronological order of the publications seemed the most appropriate. The bibliography was worked out according to the actual international standards (ISBD).

Nameštena fotografija procesa proizvodnje tape na Fidžiju, 1920.

UMETNOST OD LIKE ZBIRKA TAPA IZ POLINEZIJE

Apstrakt: Bojene prostirke od kore drveta dudovac (*Broussonetia papyrifera*) predstavljaju malu, ali vrednu celinu u okviru vanevropske zbirke Gradskog muzeja u Subotici koje je tokom svog putovanja po Okeaniji 1906. godine sakupio Oskar Vojnić. Poreklom su sa ostrva Samoa i Tonga, gde izrada tapa predstavlja najvažniji ženski zanat, s obzirom da su ove tkanine imale ključnu ulogu u društvenom i obredom životu ostrvljana. U Gradskom muzeju nalazi se sedam jedinstvenih tapi, ukrašenih tradicionalnim motivima, kao i bat koji je služio za lupanje raskvašene kore drveta. Iako je tehnologija izrade tapa istovetna po svim ostrvima, ova dragocena tkanina, bez koje se nije mogao zamisliti ni jedan od ključnih događaja u životnom ciklusu Polinežana, ima različite nazive. Na Samoi se naziva siapo, na Tongi ngatu, a na Fidžiju masi. Zbog prefinjene izrade i umetničkog dizajniranja ovih tkanina, evropski kolonijalisti su već od XIX veka sakupljali tape, tako da danas mnogi velegradski muzeji poseduju vredne i stare zbirke, a po našem saznanju, sedam polinežanskih tapa u Gradskom muzeju u Subotici predstavljaju jedinstvenu zbirku u Srbiji.

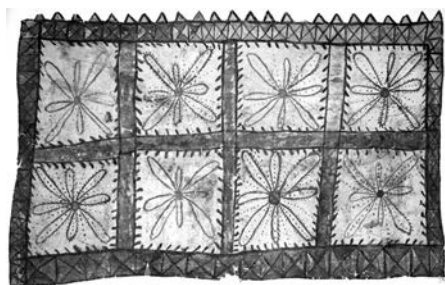
Ključne reči: vanevropska zbirka, Oskar Vojnić, tapa, bat ili ike, Polinezija, drvo dudovac (*Broussonetia papyrifera*), siapo, masi, ngatu, nakovanj ili tutu, kalup sa mustrama ili upeti, siapo mamamu, obred, Samoa, Fidži, Tonga.

U Vanevropskoj zbirci Gradskog muzeja u Subotici istaknuto mesto zauzima zbirka bojenih prostirki ili tapa iz Polinezije. Zanimljivo je da jedini stručni tekst o Vanevropskoj zbirci predstavlja istraživanje objavljeno daleke 1962. godine u *Radu vojvođanskih muzeja*, vezano upravo za ovu posebnu celinu etnografskih predmeta koji svojom prefinjenom izradom i dekorativnošću predstavljaju jedinstvene muzejske predmete u našoj zemlji. Autori rada su Leposava Filipović, jedno vreme etnolog Gradskog muzeja u Subotici i dr Đurđica Petrović, profesorica na katedri za etnologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. U kratkom, ali iscrpnom radu naveden je kratki istorijat upoznavanja Evropljana sa ovim jedinstvenim tkaninama, način proizvodnje, kao i društveni značaj tapa u polinezijskim društvima. S obzirom da nam je danas na raspolaganju mnogo više podataka i literature o ovoj tipično ženskoj veštini pravljenja prostirki od like, prihvatili smo se zadatka da javnost ponovo upoznamo sa brojčano skromnom, ali nadasve atraktivnom zbirkom koju je gradu još 1913. godine poklonio Oskar Vojnić. Od sedam tapi koje se nalaze u Vanevropskoj zbirci Gradskog muzeja u Subotici, šest je poreklom sa ostrva Samoa, dok je sedma proizvedena

na Tongi i razlikuje se od ostalih i po boji i po šarama. U deo ove male kolekcije može se dodati i *ike bat* za lupanje kore drveta koji je takođe poreklom sa Samoe.

Tapu – narodno blago Polinezije

U literaturi se najčešće pominje da je kapetan Džejms Kuk prvi upoznao Evropljane sa tapama. Tape je dobio na poklon od domorodaca, kao izraz dubokog poštovanja prema stranom gostu, tokom svog drugog putovanja u do tada nepoznat predeo sveta koji danas nazivamo Okeanijom. Međutim, Leposava Filipović navodi i podatak da najranije vesti o ovim tkaninama potiču iz dvadesetih godina XVI veka od Italijana Antoana Pigafeta, koji je

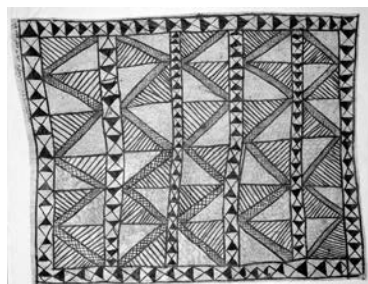
Siapo, tapa sa Samoe (EV-1161)

Siapo, tapa sa Samoe (EV-1102)

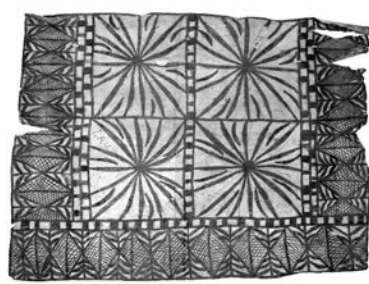
Siapo, tapa sa Samoe (EV-1103)

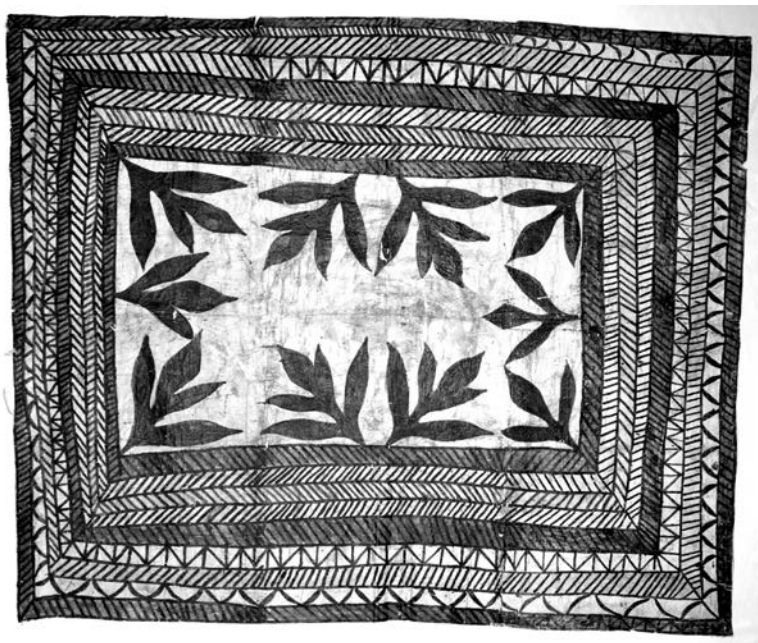
Siapo, tapa sa Samoe (EV-1104)

Ngatu, tapa sa Tonge (EV-1160)

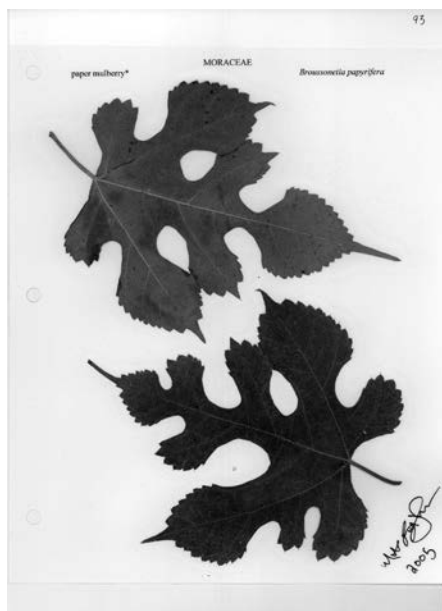
Siapo, tapa sa Samoe, fragment (EV-1162)

Siapo, tapa sa Samoe (EV-1105)

pratio Fernanda Magelana na njegovom prvom putovanju oko sveta. „Zabeležio je da žene na ostrvu Guam, najjužnijem naseljenom ostrvu Marijanske grupe u Mikroneziji, nose ispod bedara tkanine od kore drveta koje su tanke kao papir.¹

Iako je izrada ove vrste prostirki poznata i u širem regionu, proizvodnja tkanina od unutrašnje kore drveta dudovac ili brusonecija (*Broussonetia papyrifera*) vezana je prvenstveno za ostrva Samoa, Tonga i Fidži, budući da je zanat pravljenja like i umetnost dekorisanja gotovih tkanina dostigao svoj vrhunac upravo na ovim ostrvima. Za samo drvo, po lišću slično smokvi, a po cvetu dudu, pretpostavlja se da je poreklom iz Kine, iako je poznato da se od davnina gaji u svim toplim predelima, a da se u Japanu od kore spravljala hartija, po čemu je i dobilo ime papyrifera. U

*List dudovca
(Broussonetia papyrifera)*

1 Lepasava Filipović, Đurdica Petrović: Zbirka sijapo tkanina sa Samoa ostrva u Gradskom muzeju u Subotici, Rad vojvodanskih muzeja 11, Novi Sad 1962., str.232.

svom tekstu o poreklu tape, Lori Admiral tvrdi da je „proizvodnja like od unutrašnje kore drveta bila raširena po čitavoj Polineziji i da je u Kini poznata još iz 6 veka p.n.e gde ju je narod Jangce Kianga proizvodio od drveta zvanog *fu*“.²

Zanimljivo je da je sam pojam *tapa* koji se danas koristi širom sveta za tkanine proizvedene od kore dudovca u stvari termin havajskog porekla i da je u originalu *kapa* u značenju rub, ivica ili međa. Lori Admiral piše da se pojam *tapa* proširio tokom XIX veka, zahvaljujući lovcima na kitove koji su sakupljali razne rukotvorine domorodaca, kao i da je „prihvaćen kao opšti naziv za sve vrste sličnih tkanina proizvedenih širom Indonezije, Afrike ili Južne Amerike.“³ Za Polinežane sam naziv označava sirovu, još neobrađenu tkaninu ili nebojene rubove tkanine, dok dovršena *tapa* ima na svakom ostrvu različito ime. Na Tongi se naziva *ngatu*, na Samoi *siapo*, dok se na Fidžiju koristi izraz *masi*. Uprkos različitim terminima, tehnologija izrade *tapa* je takoreći identična širom Polinezije i sačuvana je do današnjih dana.

Proces proizvodnje tape

Zasecanje kore dudovca

Guljenje kore dudovca

Kako je već rečeno, na većini ostrva Polinezije i Melanezije pravljenje tape je ženski posao, iako postoje društva gde i muškarci učestvuju u procesu proizvodnje. Posao muškaraca je u većini slučajeva vezan za sađenje i negovanje drveta dudovca. Kada stablo dostigne određenu debljinu, poseče se i sakuplja na posebnom mestu sve dok se ne prikupi dovoljna količina. Tada se pristupa odvajanju kore koja je već razrezana čitavom dužinom i odvajana pomoću štapa.

Potapanje like

Ovaj posao mogu da rade i muškarci i žene, a nakon toga dalju obradu kore od drveta preuzimaju žene. Od bele unutrašnje kore koja se naziva *tutu* prave smotuljke koje potapaju na dva do tri dana u vodu da bi postale što

² Lori Admiral: *Tapa*, Horizons, Kapiolani Community College, Hawaii 2001., str.7.

³ Lori Admiral: *Tapa*, str.9.

Struganje like

elastičnije. Sa dobro raskvašenih kora zatim sastružu preostali spoljašnji sloj pomoću morskih školjki, a preostale tanke i gnjecave trake like ređaju jednu na drugu preko debla (*tutua*) koje služi kao nakovanj. Deblo može da bude kraće kada ga koristi jedna osoba, a može da bude i duže od dva metra da bi više žena istovremeno radilo.

Trake naslagane jedna preko druge ostavljaju se da prenoće da bi se slepile jedna uz drugu i postale celina s kojom se lako rukuje.

Tada počinje proces udaranja kore posebnim alatom zvanim *uli* i mnogi Evropljani su zabeležili da se po ostrvima Polinezije neprestano čuje ritmično udaranje batom praćeno pevanjem pesama, i da taj zvuk zamire samo kada je selo u žalosti. Antropolog Vendi Arbejt je tokom boravka na Tongi zapisala: „Čula sam jutros zvuk udaranja bata *tutu*, kao i svako jutro otkako boravim ovde.

Zvuči kao pulsiranje samog života. U sazvučju je sa lajanjem pasa, groktanjem svinja, kukurikanjem petlova i zujanjem insekata, a da ne pominjem crkvena zvona i horsko pevanje koje se čuje u daljini. Danas sam sedmi dan na Tongi i odlučila sam da budem pronicljiva i istražim poreklo tog zvuka.⁴

Bat ili malj koji se koristi za udaranje tape istesan je od tvrdog drveta sa urezanim kanelurama ili šarama koje po tkanini ostavljaju ornamente slične vodenim pečatima na hartiji. Uz ritmično pevanje tapa se satima udara, sve dok tkanina ne postigne potrebnu konzistentnost i majstor ne odluči da je najzad završena. Kvalitet tape određuje finoća i mekanost materijala. Za izradu kvalitetne tape potrebna je velika veština, s obzirom da se početnicima često dešava da se tkanina raspada tokom udaranja batom. Po tradiciji male nesavršenosti na tapi se ispravljaju tako što se nanosi skrobno brašno biljke aru ili araruta (*Maranta arundinacea*) dobijeno

*Udaranje tape na Fidžiju...**... i na Samoi*

4 Wendy Arbeit: Tapa in Tonga, Honolulu, Bishop Museum, 1957, str.12.

mlevenjem mladica. Nakon lepljenja, tapa se prostire po travi da bi se osušila. Osušena tapa je tako spremna za poslednju fazu obrade – za bojenje i ornamentisanje.

Lepota detalja

Bojenje i dekorisanje tapa različitim šarama upućuje na poreklo tape, kao i na njenu primenu, ali uključuje i različite načine dizajniranja. Postoje dve tehnike dizajniranja tapa. Prvi se naziva *siapo elei* i označava trljanje tkanine kalupima sa mustrama (*upeti*). Kalupi su prvobitno pravljeni od lišća, dok se u novije vreme koristi isključivo drvo. U kalupe je nanošena boja i ona se tokom trljanja prenosi na tkaninu. Tokom vremena ustalio se i način dekorisanja pomoću šablona koji se precrtavaju na belu tapu i nakon toga bojadišu. Drugi način tehnike dizajniranja poznat je kao *siapo mamanu* ili slikanje slobodnim stilom. *Siapo mamanu* spada u najkreativniji oblik umetničkog izražavanja na Samoi.

Boje koje se koriste napravljene su od prirodnih sastojaka, najčešće od različitih biljaka i variraju od žute do crne, dok je plava boja vrlo retka. Najčešće su u upotrebi sledeće boje:

- *Soaa* - ljubičasta koja se dobija od biljnog soka stabla banana drveta. Deblo babane se saseče i sakupi se sok koji sasušeni daje ljubičaste tonove.

- *Loa* – crvena boja dobija se od mahuna drveta orlean (*Bixa orellana*) i može da bude veoma intenzivna, ali i da ima smeđkaste tonove.

- *Ago* – žuta boja poznata i kao *turmerik* (vrsta začina) dobija se od korena kurkume (*Curcuma longa*), biljke iz porodice đumbira. Nakon što se oguli, koren se stavlja u krpu da bi se iscedio sok vrlo intenzivne žute boje.

- *Lama* – crna boja proizvodi se od indijskog oraha (*Aleurites moluccanus*) tako što se lozice drveta ugljenišu, a gar se nakon toga meša sa vodom. Crna boja se koristi i za iscrtavanje kontura koje se zatim boje drugim bojama. Spravljanje i čuvanje boja takođe spada u ženski posao i na svim ostrvima mu se poklanja posebna pažnja.

Dekorisanje tape pomoću kalupa

Dekorisanje tape pomoću šablona

Iako je dekorisanje tapa raznim šarama poznato na većini ostrva Polinezije, najčulenije tape potiču sa ostrva Samoa i poznate su po svojoj delikatnoj izradi. Zanimljivo je da svaka od uobičajenih šara na tapama ima svoj poseban naziv i asocira na stvari iz svakodnevnice samoanskog života. Najpoznatiji motivi su:

Faa auupega – mreža je simbol koji predstavlja mrežu za hvatanje golubova i kornjača.

Tusilii – šara sa tankim linijama predstavlja teksturu kokosovog lista, dok talasaste linije upućuju na tkaninu koja se dobija od kokosovog vlakna.

Faa aliao – je simbol za morskog puža zvanog turban (*Trochus*) koji je trouglastog oblika i često ga predstavljaju u raznim varijantama, tako da ponekad liči i na dijamant.

Faa sigago – predstavlja cvet drveta pandanus koje se koristi za izradu prostirki.

Faa lau paogo – Paogo je domorodački naziv za drvo pandanus i ova šara se odnosi kako na list, tako i na drvo u celini.

Faa lau ulu – je simbol za list hlebnog drveta (*Artocarpus altilis*) koje se u kulturama Okeanije koristi prvenstveno za prehranu, ali se od njegove kore takođe mogu proizvoditi prostirke slične tapi.

Faa aveau – predstavlja morsku zvezdu (*Asteroidea*), simbol koji su u početku Evropljani pogrešno tumačili kao prikaz sunca.

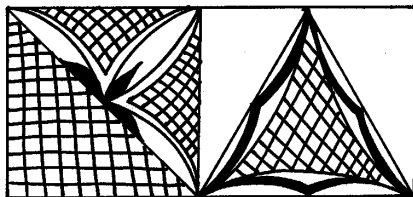
Faa tumoa – je simbol za mahunu drveta banane. Predstavlja se na dva načina, kao zatvorena mahuna i u punom cvatu sa otvorenim laticama.

Faa anufe – je prikaz gliste koji može da se nađe na najstarijim samoanskim tapama, međutim kasnije je retko korišćen i smatra se da je kao simbol potpuno iščezao.

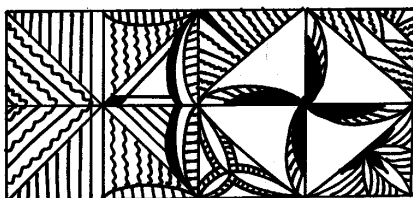
Faa atualoa – je takođe stari simbol za stonogu koji je postepeno izašao iz upotrebe.⁵

Bojenje tape slobodnom rukom

Faa auupega - mreža

Tusilii - kokosov list

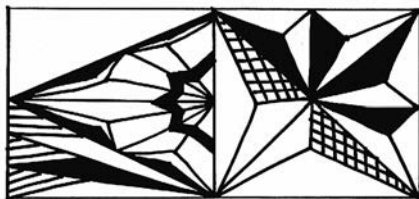
Faa aliao - morski puž

Faa sigago - cvet pandanusa

⁵ Lori Admiral: ibid str.29.

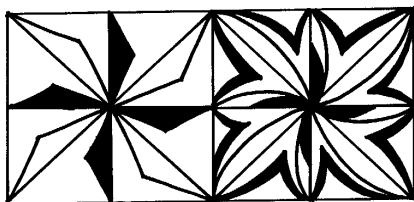
Kombinacija ovih dizajnerskih motiva predstavlja osnovu svih tapa koje se izrađuju na Samoi, a njihovo slobodno korišćenje daje jedinstvene umetnički izrađene prostirke. Na samoanskim tapama se ponekad pojavljuju i natpisi latinicom koju su Samoanci primili od hrišćanskih misionara. Natpisi su većinom pisani s desna u levo i to obrnutim pravcem. Takvi zapisi se ne nalaze na tapama iz zbirke Gradskog muzeja, međutim, na jednoj tapi sa izraženim motivima lisnatih grana (EV-1105) zapisano je mastilom Samoa, dok je na poledini druge tape sa zvezdastim ornamentima (EV-1103) takođe mastilom zapisan datum 1907. XII 18. Ovo su verovatno podaci koje je Oskar Vojnić zapisao da bi se vremenom podsetio kada je i odakle nabavio određene predmete. Jedini natpis koji po korištenoj boji i rukopisu upućuje na urođenički natpis - *LAU* nalazi se na tapi ili fragmentu tape sa mnogokrakim zvezdastim ornamentima (EV-1162). Natpis verovatno upućuje na mesto porekla same tape, a to je ostrvlje između Fidžija u Melaneziji i Tonge u Polineziji. Oskar Vojnić u svojoj putopisnoj knjizi „*Svet ostrva Tihog okeana*“ (*A csendes Óceán szigetvilága*) opisuje svoje putovanje brodom sa ostrvlja Fidžija na ostrva Tonge, ali nigde ne pominje da se iskrcao na ostrvu Lau. Iako je poznato da je domorodačko stanovništvo uvažnim gostima poklanjalo lične stvari koje su smatrali dragocenima, pretpostavljamo da je Vojnić mnoge etnografske predmete verovatno kupio dok je boravio u Okeaniji. Iako o tome nemamo pouzdanih podataka, zanimljivo je da antropolog Kirstin M. Džonson čak i 1984. godine navodi u svojoj doktorskoj disertaciji da „s aspekta ekonomije *ngatu* ima važnu, ali delikatnu ulogu za žene s Tonge. Tradicionalni umetnički predmeti kao deo turističke ponude se vrlo teško ustaljuju. Kao rezultat toga, prodaju tapa na Tongi ili izvan nje većinom ohrabruju druge žene sa Tonge, a ne turisti.

Faa lau paogo - list pandanusa

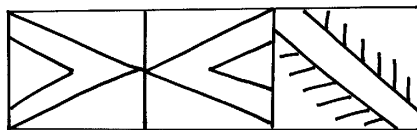
Faa lau ulu - list hlebnog drveta

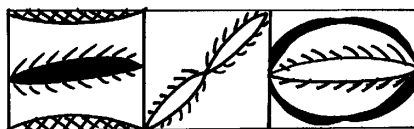
Faa aveau - morska zvezda

Faa tumoa - mahuna banane

Faa anufe - glista

Faa atualoa - stonoga

Ipak, proizvoditi tape samo za prodaju nije prihvatljivo. Kao što je jedna žena izjavila: *Vrlo retko žene idu na pijacu da bi ih prodavale. Ukoliko je porodica zapala u finansijske teškoće, one će u toj situaciji da prodaju **ngatu**. Naš cilj nije da ih pravimo i da ih prodajemo.*⁶

Jedna od zagonetki vezana za zbirku tapi je usputna primedba Leposave Filipović u radu o samoanskim siapo tkaninama da je "sačuvana tapa na kojoj se nalazi natpis : *Ole meo abfo le grec a Jaafuna i le Jiliimaol.*"⁷ Autor ovog teksta ni na jednoj tapi u Muzeju nije otkrio pomenuti natpis.

Društveni i obredni značaj tapa

Iako se za tape prvenstveno može reći da su ih najčešće izrađivale žene za potrebe odevanja, tvrditi da je tapa primarno domaća, umetnička radinost žena predstavlja previše pojednostavljeno tumačenje značaja ove tkanine. Tape su povezane sa celokupnim životnim ciklusom zajednice, sa rodbinskim odnosima, obrednim razmenama poklona i ritualnom praksom. Na Fidžiju je i dan danas sačuvan običaj ceremonijalnog predstavljanje tape (*masija*) tokom svadbenih svečanosti, a i tradicionalna venčanica ostrvljana izrađena je od tape, dok je na Tahitiju nekoliko stotina žena učestvovalo u izradi nedekorisane, izbeljene tape velikih dimenzija koja se čuvala u kući poglavara i koristila kao njihov pogrebni pokrov.⁸

Takođe treba pomenuti da je tapa (*siapo*) na Samoi vekovima nasleđivana iz generacije u generaciju i da je osim svakodnevne upotrebe u vidu odeće, prekrivača, zidnih dekoracija, obredne nošnje i pokrova za mrtve, imala i društvenu funkciju u vidu svečanog dara prilikom rođenja, svadbe ili pogreba. Posebni značaj imale su tape impozantnih dimenzija, pravljene zajedničkim naporom za lokalna božanstva ili za predstavnike vlasti. Darivanjem ovih raskošnih tapa stanovništvo je na vidljiv način iskazivalo svoje poštovanje i odanost višim silama i poglavarima zajednice. Na taj način potvrđivala se postojeća društvena hijerarhija, čuvali se obredni običaji i jačala svest o svojoj ulozi i položaju u zajednici.

Uprkos činjenici da su evropski kolonijalisti već u 18. veku doneli na ostrva Pacifika različite evropske tkanine i odeću da bi prvenstveno naučili domorodačko stanovništvo na „pristojan“ način odevanja, značaj tradicionalnih tapa od like i dalje je ostao sačuvan. Zadovoljavajući društvene, ekonomske i obredne namene, tapa je predstavljala jednu od ključnih manifestacija

*Tradicionalna venčanica
od tape sa Fidžija*

6 Kirstin M. Johnson: Contemporary Bark Cloth of Tonga: A Manifestation of Tongan Women and Society, Journal for Socio-cultural Anthropology, San Francisco University Press, 1984. str. 36.

7 Leposava Filipović, Đurdica Petrović: Zbirka sijapo tkanina sa Samoa ostrva u Gradskom muzeju u Subotici, str.235.

8 Chloe Colchester: Clothing the Pacific, Berg Publishers, Oxford UK 2003. str.52.

Obredni ples sa tapom na Tongi

polinezijskih i melanezijskih društava kroz njenu primenu tokom rituala prelaza, političkih dogovora i tradicionalnih slavlja, a samim tim funkcionisala je kao vidljivi i opipljivi simbol „načina života“ na Pacifiku. Ambivalentan odnos Evropljana prema narodima i običajima pacifičkih ostrva vidljiv je takoreći u celokupnoj literaturi s kraja 19. i početka 20. veka u kojoj se domorodačko stanovništvo s jedne strane opisuje kao lascivno i nemoralno, dok se s druge strane veličaju lepota, dobri maniri i veština urođenika. S obzirom da se tih decenija po časopisima evropskih metropola pojavljuju i prve profesionalne fotografije iz svakodnevnice ostrvljana, vidljiv je trud snimatelja da domorodačko stanovništvo predstavi dopadljivim za ukus svojih čitalaca. Stoga većina fotografija iz tog vremena deluje namešteno i izveštačeno, svedočeći istovremeno i o estetici i moralnim načelima Evropljana tog vremena. Uprkos tome, pomenute fotografije stare više od jednog veka predstavljaju dragocen dokument o autohtonom načinu života koji polako ali sigurno nestaje.

Samoanka u siapo lavalavi (suknji)

ÖSSZEFOGLALÓ

A papíreperfa (*Broussonetia papyrifera*) kérgéből készített festett szőnyegek a szabadkai Városi Múzeum Európán Kívüli Gyűjteményének egy kisebb, ám értékes egységét képezik, melyeket Vojnich Oszkár gyűjtött 1906-os óceániai utazásai alkalmával. A szőnyegek Szamoa és Tonga szigetéről származnak, ahol a tappakészítés a legfontosabb női kézimunka, mert ezek a szövetek kulcsfontosságú szerepet játszottak a szigetlakók társadalmi életében és szertartásaikban. A Városi Múzeumban hét darab egyedi, hagyományos motívumokkal díszített tappa található, valamint egy ütőfa, amely a feláztatott fakéreg zúzására szolgált. Bár a tappa minden szigeten ugyanazon technológia alapján készül, ennek az értékes szövetnek, amely nélkül egyetlen fontos eseményt sem lehetett elképzelni a polinéziaiak életében, különböző elnevezései vannak. Szamoán siapo - nak, Tongán ngatunak, Fidzsin masinak hívják. A kifinomult kidolgozás és művészi mintázatok miatt az európai gyarmatosítók már a XIX. században gyűjtötték a tappát, így ma már sok nagyvárosi múzeum rendelkezik értékes és régi gyűjteménnyel. Tudomásunk szerint a szabadkai Városi Múzeum hét polinéziai tappája az egyetlen ilyen gyűjtemény Szerbiában.

SUMMARY

Dyed rugs from the bark of paper mulberry (*Broussonetia papyrifera*) present a small, but valuable whole in the Non-European Collection of the Subotica City Museum, which was collected by Oskar Vojnic during his voyage in Oceania in 1906. These rugs come from the islands of Samoa and Tonga, where tappa making is the most important craft of the women, since these fabrics played a key role in the social and sacral life of the islanders. The City Museum owns seven unique tappas decorated by traditional motives and a malet, used for pounding the wetted bark. Although the manufacturing technology of tappa is identical on all island, this precious fabric, which was used in every key event in the life cycle of the Polynesians, has different names. On Samoa it is called siapo, on Tonga ngatu, and on Fiji masi. Europeans had started to collect these tappas because of their sophisticated manufacture and artistic design since the 19th century, hence many metropolitan museum offer valuable and old collections, and, as far as we know, the seven Polynesian tappas in the Subotica City Museum, represent a unique collection in Serbia.

SVETLOPISOM MEĐU ČINOVNIKE

ČINOVNICI GRADSKJE UPRAVE U ALBEMU NASTALOM POVODOM PROSLAVE DECENIJE UPRAVLJANJA SUBOTICOM GRADONAČELNIKA LAZARA MAMUŽIĆA

Apstrakt: *Veliki album fotografija, nastao 1894. godine, prilikom proslave decenije od upravljanja gradom gradonačelnika Subotice, Lazara Mamužića, sadrži 93 fotografije. Na njima su portreti činovnika koji su tada činili njegovu ekipu. Preklapanjem fotografija iz albuma, sa biografijama i podacima o kretanju u službi pomenutih osoba iz Matičnih knjiga činovnika i pomoćnog osoblja gradske uprave, dobija se vrlo detaljna slika ovog segmenta subotičkog društva u poslednjoj deceniji 19. veka.*

Ključne reči: *Gradska uprava, činovnici, gradonačelnik Lazar Mamužić, foto-album, Subotica, kraj 19. veka*

Euforično, sa „Habeamus Papam!“, započinje izveštaj subotičkog dopisnika, tada još somborskog mesečnika „Neven“, napisan „5. studena (1884. godine)“¹. U tekstu koji govori o izboru (restauraciji) članova gradske uprave asocijacija vezana za papu odnosila se na novog gradonačelnika Lazara Mamužića. Iako je za razliku od „pređašnjeg čizmarskog magistrata“, ² novoizabrani bio „većinom iz naših ljudi – Bunjevaca sklopljen i sastavljen“, subotički dopisnik se od početka distancirao od nove gradske uprave ističući da „nećemo nikad nikoga štediti i zaklanjati kad budemo vidili i doznali – da je ovaj ili koji njegov član ne umisno uradio i proti interesa ove varoši i pučanstva dilovao...“³

Deceniju docnije, dakle 1894. godine, gradonačelnik Mamužić preživeo je još jednu restauraciju (1890. godine) i trošio je svoj drugi mandat. Doduše, više je bio okružen svojim činovnicima nego građanstvom koje ga je biralo, ali ipak je proslavljao lep jubilej – deset godina upravljanja gradom. U „Nevenu“ su ovoga puta dominirali kritički tonovi: „U novije vrime na svoju i našu nesriću zavadiše se vogje stranke: nestalo (je) iskrenih, brackih dogovaranja i raspravljanja. Misto stare sloge i lipe uzor – zajednice zavladało u stranki opće nezadovoljstvo i nepouzdanje. Neprijatelji željni vlade, a po sebi slabi al lukavi, omrazili braću i posijali neslogu među nama (...) I u ovakvim okolnostima slavi se desetogodišnjica našega Lazara. Doista tužna slava po Bunjevce!“

1 Dopis. (?) iz Subotice 5. studena, *Neven* 15/I, Sombor 15.11.1884, 169-171.

2 Ova sintagma se koristila da se potencira velika zastupljenost zanatlija u gradskoj upravi gradonačelnika Janoša Mukića.

3 Dopis. (?) iz Subotice 5. studena, *Neven* 15/I, Sombor 15.11.1884, 169-171.

(...) Mi ćemo biti prijazni i učtivi napram načelniku Lazi i nećemo kazati, da je njegova krivica, što je sav senat, osim Đene Dulića, u tugjinskoj ruki, nećemo reći da je duh vrmena doneo sa sobom, da se škole i crkve zigjaju, da se rasvita s plinom uvede, da se putevi urede, nego ćemo sve što je dobro njemu u slavu uračunati. Jest, rado i očitо naglasujemo: da je za Lazine vlade naša rič u društvenom životu oživila, a mlogi naš pisar, zvaničnik i radenik došo do kore krušca: al što se škulskog pitanja tiče, no tu – još do sada – tako stojimo, kao i za Mukićeve vlade!...⁴

Ove, a verovatno i druge kritike nisu omele Mamužićeve saradnike da svom šefu upriliče slavlje za nesvakidašnji jubilej. Centralni segment proslave odnosio se na uručenje velikog albuma sa 93 fotografije činovnika koji su činili Mamužićevu ekipu za upravljenje gradom⁵.

Album, izrađen u radionici Moržanji u Budimpešti, danas se čuva u Muzeju Vojvodine u Novom Sadu (inv. br. 2024), gde ga je oktobra 1960. godine ponudio na otkup subotički kolekcionar i osnivač prvog privatnog muzeja Jovan Milekić. Povez velikog albuma (33x39x11,5 cm) načinjen je od svetlozelene kože. Gornje korice bogato su ukrašene bronzanim ukrasima. Četiri ugla obložena su okovima od bronzanog lima, koji uokviruju inkustrirane emajlirane ukrase u crnoj, beloj, plavoj, zelenoj i bordo boji. Na sredini korica je emajlirani grb Subotice, uokviren metalom. Iznad grba je ukrasna kruna, od metala, ukrašena emajlom u plavoj, crvenoj i beloj boji. Oko grba se nalazi 6 okruglih medaljona, sa bojadisanim fotografijama najznačajnijih objekata izgrađenih za vreme Mamužićevog upravljanja gradom: dve osnovnih škole, crkva sv. Juraja, bolnica, klanica i Sudbeni sto. Svaki medaljon je uokviren i ukrašen motivima od metala. Na gornjem središnjem delu korica nalaze se emajlirani inicijali LM u crvenoj i plavoj boji. Na donjem središnjem delu korica je na belom emajlu ispisana godina 1884-1894, koje su uokvirene metalnim ukrasom. Na donjim koricama nalaze se ukrasi (nožice od metala). Album se zakopčava širokom ravnom kopčom. Album je smešten u crnu drvenu kutiju (42x46x23 cm) sa poklopcem od stakla.

Na prvoj strani albuma nalazi se tekst posvete na mađarskom jeziku, datiran 23.11.1894. godine, sa potpisima glavnog beležnika i zamenika gradonačelnika, dok se na ostalim stranicama albuma nastavlja niz fotografija gradskih činovnika (13,5x10 cm) sa njihovim potpisima.⁶

Od 93 osobe fotografisane u albumu, tri se nisu potpisale ispod fotografija, te je njihov identitet ostao tajna. Za još pet osobe nisu pronađeni osnovni podaci u matičnoj knjizi činovnika i pomoćnog osoblja, koja se čuva u Istorijском arhivu u Subotici, tako da ni oni nisu uzeti u obradi podataka. Preostali, dakle njih 85, validna su osnova za sagledavanje strukture činovničkog sloja subotičkog društva krajem 19. veka.

4 Desetogodošnjica načelnikovanja Laze Mamužića, *Neven* 12/XI, Subotica 1.12.11894, 189.

5 Niz fotografija obuhvatao je veći deo činovničkog aparata, ali nije poznato zašto su neki visoki činovnici, poput Mihaila Prčića, predsednika Sirotinjskog stola, izostavljeni iz ovog albuma.

6 Za opis albuma korišteni su podaci iz inventarnog kartona muzejskog predmeta koji je obradila dr Fedora Bikar. Ovim putem izražavam zahvalnost tadašnjem v.d. direktora Muzeja Vojvodine, Jovanu Paunoviću i muzejskoj savetnici Ljubici Otić, kustosu koji brine o ovom predmetu, i muzejskoj fotografkinji Milici Đukić, koji su omogućili snimanje albuma i stvorili osnovu za nastanak ovog teksta.

Među činovnicima sa višim zvanjima najbrojniji su bili pravnici. Njih 15 je završilo Pravni fakultet, a još četvorica su na tom fakultetu i stekli apsolutorijum⁷. Među činovnicima sa fakultetskim obrazovanjem nalazi se još sedam lekara i jedan student medicine sa apsolutorijumom, zatim tri inženjera arhitekture, veterinar i farmaceut. U gradskoj upravi radila su tri činovnika sa položenim ispitima sa treće godine Pravnog fakulteta, i po jedan sa položenim ispitima nakon druge i prve godine studija nas tom fakultetu. Među činovnicima sa nižim zvanjima dominiraju oni sa završenim gimnazijskim obrazovanjem (16). U dva slučaja taj obrazovni nivo bio je dovoljan i za vrlo visoke činovničke položaje (za mesta glavnog računovođe i glavnog blagajnika). U sledećoj obrazovnoj grupi su činovnici sa nezavršenom gimnazijom: njih sedam je sa šest razreda gimnazije, jedan je sa pet, njih osam bilo je sa „malom maturom“ (četiri razreda) i dvojica sa samo tri razreda gimnazije. Dvojica činovnika imala su završena četiri razreda gimnazije i trgovačku školu, jedan pet razreda gimnazije i učiteljsku školu, jedan nižu gimnaziju i činovničku školu. Obrazovnu strukturu završavaju činovnik sa šest razreda građanske škole i jedan sa završenom učiteljskom školom.

Struktura činovnika prema veroispovestima gotovo je preslikana slika popisa stanovništva Subotice toga vremena. Neznatno veća zastupljenost manjih verskih zajednica govori o pažnji i toleranciji gradonačelnika prilikom izbora saradnika. Najzastupljeniji su bili rimokatolici sa 69 činovnika (81,2%). Sedmorica činovnika jevrejske veroispovesti (8,23%) činili su veću zastupljenost nego što je bio njihov udeo u ukupnom stanovništvu grada, dok su po četiri pravoslavca i evangelika – reformate (4,7%) bili neznatno zastupljeniji nego njihove zajednice. Prisustvo jednog unitarijanca među činovnicima (1,17%) svedočaštvo je da se u gradskoj vlasti i o najmanjim verskim zajednicama vodila briga.⁸

Podaci koje su u matičnim knjigama činovnika i pomoćnih službenika ostavili zaposleni u gradskoj upravi, u rubrici o jezicima koje su govorili okrivaju grupu poliglota među najvišim činovnicima. Senator Sigeti, lekari Kertes i Silaši, tužilac Landauer, arhitekta Gali govorili su četiri ili više jezika, dok se na čelu ove neformalne grupe nalazio senator za upravu i vojne poslove, ujedno i Mamužićev zamenik, Sredoje Đorđević, koji je, uz maternji srpski jezik, govorio mađarski, nemački, francuski, italijanski i engleski. U ovu grupu nije ubrojen Đula Jakopčić, koji je u svoju radnu biograiju naveo da govori mađarski, nemački, dalmatinski i srpski jezik⁹. Najbrojniju skupinu (35 osobe) među

7 Svedočaštvo da je neko završio studije na visokoj školi i stekao pravo na polaganje završnog, diplomskog ispita.

8 Prema podacima državnog popisa stanovnika 1890. godine stanovništvo Subotice ovako je bilo zastupljeno u određenim veroispovestima: rimokatolici 91,61%, evangelici 0,92%, pravoslavci 3,41%, pripadnici judaističke veroispovesti 3,49%, unitarijanci 0,01%, reformati 0,34%... (*Magyar Statisztikai Évkönyve*, II. évfolyam, Budapest 1895, 28.)

9 Izjašnjavanje o nazivu jezika kojim je govorilo onovremeno bunjevačko stanovništvo krije u sebi nedvosmisleni nacionalni, pa i političku konotaciju. I dok je za većinu onih koji su govorili ovaj jezik navedeno da su govorili dalmatinski jezik, nisu bili retki oni koji su insistirali da se on nazove bunjevački. Među originalnim rešenjima za naziv ovog jezika izdava se ono Grge Poljakovića, koji je tražio da se taj jezik nazove slovenski, dok je za Arpada Koračonjija najprihvatljivije bilo da se on nazove srpsko-hrvatsko-dalmatinski. Daleko najmaštovitiji bio je Alojzija Pančić, koji je pored mađarskog i „malo“ nemačkog, naveo da govori „u

činovnicima Mamužićeve uprave činile su osobe koje su govorile mađarski, nemački i dalmatinski (srpski) jezik, onovremeni *standard* među subotičkim intelektualcima. Druga po brojnosti bila je skupina činovnika koji su govorili mađarski i dalmatinski jezik. Pored onih sa bunjevačkim poreklom, među 25 njih bila je i brojna grupa činovnika etničkih Mađara, mnogi od njih rođeni daleko od Subotice i prostora gde se govorio „dalmatinski“ jezik. Ovo je valjan dokaz za prisustvo tolerancije i uvažavanja drugog i drugačijeg u nacionalno mešovitoj subotičkoj sredini, baš u vreme dok je na nivou Ugarske dominirao državotvorni nacionalizam, tada izražen u sklopu priprema za obeležavanje milenijuma od dolaska Mađara na evropske prostore. Ovu konstataciju potvrđuje i mala brojnost grupe činovnika koji su govorili „samo“ mađarski i nemački jezik (9), kao i onih koji su govorili samo zvanični državni, mađarski, jezik (10).

Vrlo interesantni podaci dobijaju se i uvidom u mesto rođenja Mamužićevih saradnika. Iako je $\frac{3}{4}$ njegovih činovnika rođeno u Subotici, prvom čoveku gradske uprave ne može se spočitavati protežiranje domaćih kadrova. Na mnoga od najodgovornijih, stručnih mesta nije se libio da dovede ljude rođene daleko od subotičkog područja (Osijek, Kula, Košice, Senta, Lipto Sent Mikloš, Mohač, Segedin, Kun Majša, Stara Kanjiža, Kažok, Bezdan, Đer, Mateović...)

Bez mnogo truda može se izreći tvrdnja da je gradonačelnik Mamužić imao poverenja u mlade ljude. Više od $\frac{2}{3}$ (55) njegovih saradnika bilo je mlađe od 40 godina. Stimulativni uslovi za rani odlazak u penziju (iz današnjeg ugla posmatranja) i oslanjanje na mlade snage dovelo je do toga da je 1894. godine bilo samo pet činovnika u gradskoj upravi koji su bili stariji od 50 godina.

I na kraju, evo fotografija iz „Mamužićevog“ albuma, koje dugo nisu bile pred očima javnosti, upotpunjenih podacima iz radnih biografija činovnika subotičke gradske uprave 1894. godine¹⁰.

Alfeldu carujuće južnoslovenske jezike“. Nije nezanimljiva ni činjenica da niko od činovnika Mamužićeve uprave nije naveo da bi taj jezik trebalo nazvati hrvatskim imenom. Radi dokumentarnosti nazivi jezika koje su govorili činovnici navedeni su bez korekcija.

10 IAS,F:2. 659. Ured gradonačelnika. Matična knjiga za pomoćno osoblje I, 1890-1899; IAS,F:2. Ured gradonačelnika. Matična knjiga službenika 1-75 1890-1918.

1. Sredoje Đorđević (Osijek, 13.9.1843 - Subotica, 12.4.1914), senator za upravu i vojne poslove¹¹. Gimnazijsko školovanje počeo je u rodnom gradu, a završio u Požegi, dok je pravo studirao u Beču, Pragu, Padovi i okončao u Budimpešti. Tu je položio advokatski ispit i doktorirao. U subotičkom sudu radio je od 1874. godine, a od 1.11.1884. godine senator za vojne poslove. Penzionisan je 24.7.1902. godine. Pravoslavne je veroispovesti, a govorio je mađarski, srpski, nemački, francuski, italijanski i engleski jezik.

2. Jožef Sigeti (Kula, 2.6.1844 -), senator za privredu. Po struci je bio farmaceut, koji je diplomirao u Pešti 1865. godine. Kao apotekar je radio u Nađkerešu, Kuli i od 1875. godine u Subotici. Iste godine je postao i poslanik gradske skupštine. Od 1.5.1883. godine počeo je da radi kao kontrolor Sirotinjske blagajne, od 1.10.1884. godine je kontrolor Domaće blagajne. Nakon izbora Lazara Mamužića za gradonačelnika postavljen je za pomoćnog senatora za privredu, da bi već 28.2.1885. godine bio unapređen u počasnog senatora za privredu. Sa prvim danom 1896. godine je penzionisan, ali je nastavio da radi u apotekarstvu. Rimokatoličke je veroispovesti, a govorio je mađarski, nemački, dalmatinski i rumunski jezik.

3. Đeno A. Dulić (Subotica, 15.5.1862 – Subotica, 1911), poreski senator. Gimnaziju je pohađao u rodnom gradu, dok je studije prava završio u glavnom gradu Ugarske. Prvog avgustovskog dana 1886. godine počeo je da radi u gradskoj upravi kao zamenik računovođe, od 1.12.1887. godine bio je podbeležnik u Beležničkom uredu, a od 1.6.1889. godine kao razredni beležnik. Poreski senator je bio od 7.12.1890. godine, od 9.12.1896. godine imenovan je za velikog beležnika, a od 29.2.1908. godine je zamenik gradonačelnika. Rimokatoličke je veroispovesti. Govorio je mađarski, dalmatinski i nemački jezik.

4. Veco – Feliks Vojnić Zelić (Subotica, 5.2.1852 - Subotica, 2.12.1895), veliki beležnik. Završio je studije prava i dva državna ispita (rigorozuma). Pre službovanja u gradskoj upravi radio je kao pripravnik u advokatskoj kancelariji i u kancelariji kraljevskog javnog beležnika. Od 12.1.1884. godine počinje njegova činovnička karijera – prvo kao drugi knjigovođa, već od 12.3. iste godine radio je kao javni skrbnik, a od 29.5.1884. godine imenovan je za prisednika Sirotinjskog stola. Od prvog decembarskog dana 1885. godine obavljao je posao velikog beležnika. To je bio i poslednji posao u njegovom kratkom životu. Bio je rimokatoličke veroispovesti, a govorio je mađarski, dalmatinski i *malo* nemačkog jezika.

¹¹ Pošto se ovaj rad pre svega odnosi na foto-album nastao krajem 1894. godine, kod imena svakog činovnika biće naveden posao u administraciji koje je obavljao u vreme nastanka albuma. Razumljivo je da su mnogi nakon toga napredovali u činovničkoj hijerarhiji.

5. Maćaš Salai (Subotica, 24.2.1860 -), veliki kapetan. Na studijama prava je položio sve ispite i jedan rigorozum na putu do advokatskog zvanja. Od 1881. godine radio je u Državnom statističkom zavodu u Budimpešti, a od 1884. tokom narednih šest godina radio je u budimpeštanskim advokatskim kancelarijama. Subotički veliki župan imenovao ga je 11.1.1890. godine razrednim beležnikom. Iste godine, 9.11, imenovan je pomoćnim poreskim senatorom, da bi 7.7.1892. godine bio imenovan velikim kapetanom (šefom policije). Rimokatolik je, a govorio je mađarski i nemački jezik.

6. Mate Vojnić mlađi, plemeniti od Bajše (Subotica, 5.7.1845 – Subotica, 9.1.1930), javni tužilac. Gimnaziju je pohađao u rodnom gradu, a studija prava u Budimpešti. Prilikom prve restauracije činovničkog aparata gradonačelnika Lazara Mamužića, 4.12.1890. godine, izabran je za glavnog gradskog tužioca. Kao jedan od retkih koji je preživeo Mamužićev odlazak sa vlasti, Vojnić je od 1.9.1902. godine obavljao posao senatora za vojne poslove. Penzionisan je 1905. godine. Bio je rimokatoličke veroispovesti, a govorio je mađarski, nemački i dalmatinski jezik.

7. Ištvan Frankl (Subotica, 1.9.1865 – Segedin, 1930), glavni gradski arhitekta. Gimnaziju je pohađao u Subotici i Novom Sadu, a studije arhitekture na budimpeštanskom fakultetu umetnosti „Palatin Jožef“, na kome je diplomirao 1888. godine. Od maja 1888. do juna 1889. godine radio je u inženjerskom uredu u Novom Sadu, a od jula 1889. do maja 1890. godine radio je kao pomoćni arhitekta u Mađarskim državnim željeznicama. Za glavnog gradskog inženjera izabran je 7.12.1890. godine. Penzionisan je u Segedinu. Rimokatoličke je veroispovesti, a od jezika govorio je mađarski i nemački jezik.

8. Stipan Ivanić (Subotica, 21.11.1862 – Subotica, 9.4.1897), glavni računovođa. Završio je gimnaziju u rodnom gradu, i državni knjigovodstveni ispit. Sa prvim danom 1883. godine počeo je činovničku karijeru kao podračunovođa, od 1.11.1884. godine bio je računopolagač, a od 1.11.1887. godine računovođa. Za glavnog računovođu postavljen je 1888. godine i obavljao je taj posao do kraja života. Bio je reformatske veroispovesti, govorio je mađarski i dalmatinski jezik.

9. Dr Šandor Kertes (Košice, februara 1844 – Subotica, 9.4.1909), glavni gradski fizik. Bio je hirurg, akušer i diplomirani apotekar. Od 1874. do 1876. godine radio je kao asistent na univerzitetu u ugarskoj prestonici, potom je do 1884. godine bio glavni lekar u Staroj Kanjiži. Prilikom prvog izbora gradske uprave na čelu sa Lazarom Mamužićem (1.11.1884), dr Kertes je izabran za glavnog bolničkog lekara, da bi 1.7.1888. godine bio izabran za glavnog gradskog fizika. Po veroispovesti bio je evangelik, helvetskog (reformatskog) obreda. Govorio je mađarski, nemački, dalmatinski i slovački jezik.

10. Stipan Peić Tukuljac (Subotica, 10.12.1861 -), glavni blagajnik. Završio je gimnaziju i položio državni računovodstveni ispit. U gradskom činovničkom aparatu bio je od prvog dana 1885. godine. Počeo je na mestu zamenika kontrolora Sirotinjske blagajne, od 14.1.1890. godine bio je zamenik blagajnika Sirotinjske blagajne, a od 7.12.1890. godine radio je na poslovima podračunovođe. Zamenik blagajnika Domaće blagajne postao je 12.7.1892. godine, a oktobra 1893. postavljen je na čelo dela uprave koji se zvao Domaća blagajna. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski i dalmatinski jezik.

11. Ivan Prčić (Subotica, 1.12.1845 -), prisednik Sirotinjskog stola. Završio je gimnaziju, sve ispite na studijama prava i dva ispita (rigorozuma) za sticanje advokatske diplome. Činovničku karijeru započeo je prvog oktobarskog dana 1883. godine kada je izabran za prisednika Sirotinjskog stola, da bi ga veliki župan Šmaus 16.7.1902. imenovao predsednikom Sirotinjskog stola. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski i dalmatinski jezik.

12. Dr Dezider Vojnić Tunić (Subotica, 12.5.1863 -), prisednik Sirotinjskog stola. Završio je pravo, a docnije, 1907. godine stekao je i doktorat. Službovanje u gradskom činovničkom aparatu počeo je 1.3.1889. godine kao koncipista, dva meseca nakon toga bio je razredni beležnik, a od 7.12.1889. godine zamenik je beležnika u Sirotinjskom stolu. Prisednik Sirotinjskog stola postao je 15.1.1890. godine, senator je od 30.3.1903. godine, pa ponovo prisednik Sirotinjskog stola od 10.12.1908. godine. Penzionisan je 1923. godine¹². Rimokatoličke je veroispovesti, a govorio je mađarski i dalmatinski jezik.

12 IAS, F:47.2670/1923.

13. Lajoš Birkaš, (Subotica, 18.8.1850 – Subotica, 31.7.1907) sudija miritelj (razsudnik). Gimnazijsko školovanje završio je u Subotici, a studije prava u Bratislavi (Požunu). Karijeru je započeo 1876. godine kao podbeležnik u subotičkom sudu, od 1878. godine pa narednih 12 godina radio je kao istražni sudija. Od 7.12.1890. godine je predsednik primiritelnog suda u policiji. Za gradskog senatora izabran je 9.12.1896. godine. Penzionisan je 30.4.1902. godine. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je i pisao mađarski i dalmatinski jezik, dok je nemački *samo* govorio.

14. Dr Adolf Landauer (Subotica, 29.10.1844 – Subotica, 12.12.1914) zamenik počasnog javnog tužioca. Završio je studije prava i stekao advokatsku diplomu. Od decembra 1874. godine radio je kao advokat, da bi od prvog novembarskog dana 1887. godine bio postavljen na mesto počasnog zamenika javnog tužioca. Od 1.9.1889. godine zamenik je javnog tužioca. Bio je jevrejske veroispovesti, a govorio je mađarski, nemački, dalmatinski i francuski jezik.

15. Đula Jakopčić (Subotica, 11.5.1867 -), podbeležnik. Srednjoškolsko obrazovanje stekao je u Subotici, studije prava je započeo u Budimpešti, a okončao u Kečkemetu 1890. godine. Prve godine (20.4.1891-5.1.1893) javne službe proveo je u županiji – prvo kao pripravnik, potom kao okružni sudija. Od 5.11.1893. godine počinje činovničku karijeru u gradskoj upravi kao drugi podbeležnik, a od 6.12.1894. godine je podbeležnik. Za velikog beležnika izabran je na sednici gradske skupštine 6.12.1896. godine, nakon toga je bio nekoliko godina bio i senator za oblast privrede. Penzionisan je zbog bolesti u aprilu 1901. godine. Govorio je mađarski, dalmatinski, nemački i srpski jezik.

16. Kliment Ljubibratić (Senta, 5.2.1857- Subotica, 16.3.1931), podbeležnik. Po struci je pravnik. U gradskoj službi je od 1.2.1883. godine kao pripravnik, od 1.11.1884. godine bio je koncipista. Dužnost zamenika prvog potkapetana obavljao je od 1.12.1887. godine, a razrednog beležnika od 1.1.1889. godine. U više činovničko društvo stupio je 7.12.1889. godine kada je izabran za prisednika Sirotinjskog stola, senatora zadužen za oblast privrede postao je 18.2.1896. godine, a za zamenik gradonačelnika 10.12.1908. godine. Bio je pravoslavne veroispovesti, a po podacima koje je dostavio matičnoj službi, govorio je mađarski i nemački jezik.

17. Janoš Janiga (Subotica, 16.3.1862 -), drugi zamenik javnog tužioca. Karijeru u gradskom činovničkom aparatu otpočeo je 30.12.1890. godine kada je postavljen za drugog zamenika tužioca. Ostao je na tom položaju šest godina, a krajem 1896. godine uzeo je otpremninu i prekinuo službu. Bio je rimokatoličke veroispovesti, a govorio je mađarski jezik.

18. Adolf Gali (Lipto Sent Mikloš, 21.6.1845 -), inženjer arhitekture. U gradskoj službi je od 1.6.1874. godine kada je započeo da radi kao drugi arhitekta. Od 1.6.1884. godine je zamenik šefa Arhitektonskog ureda, a od 1892. godine je glavni gradski arhitekta. Penzionisan je sa poslednjim junskim danom 1910. godine. Bio je jevrejske veroispovesti, a govorio je mađarski, nemački, francuski i *malo* dalmatinski jezik.

19. Đula Vali (Subotica, 25.11.1865 -), pomoćni arhitekta. Gimnaziju je završio u Subotici 1883. godine, a studije arhitekture u Budimpešti na Jožefovom fakultetu umetnosti 7.10.1887. godine. Kao stažista u Državnim željeznicama Ugarske radio je 2,5 godina. U subotičkoj gradskoj administraciji je radio kao pomoćni arhitekta od 7.12.1890. godine, od maja 1895. godine je gradski arhitekta, a 1917. godine je na predlog velikog župana izabran za počasnog glavnog gradskog arhitektu. Penzionisan je 28.4.1920. godine¹³. Govorio je mađarski jezik, a nemački i srpski *delimično*. Bio je rimokatoličke veroispovesti.

20. Janoš Jamnicki (Mohač, 20.7.1856-), potkapetan. Završio je studije prava. Činovničku karijeru u subotičkoj gradskoj upravi započeo je 17.5.1891. godine kao šesti podbeležnik, a 8.3.1894. godine izabran je za potkapetana. Službu je napustio 2.12.1896. godine. Bio je rimokatoličke veroispovesti i govorio je mađarski i nemački jezik.

21. Lajoš Vencel (Subotica, 7.6.1854 -), računovođa. Završio je gimnaziju u Subotici, dve godine prava i položio državni ispit iz računovodstva. Od 1874. do 1877. godine službovao je u 12. vatrogasnom puku. Od 1.6.1883. godine u gradskoj upravi je bio pisar, od 19.2.1884. je počasni podračunovođa, a od 1.11.1884. godine je činovnik u računovodstvu. Od 18.6.1892. godine postavljen je za računovođu, a od 16.7.1902. godine izabran je za počasnog glavnog računovođu. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski, nemački i dalmatinski jezik.

13 IAS, F; 47.13835/1921.

22. Dr Adlof Vilhajn (Segedin, 8.8.1853 - Subotica, 1933), zamenik glavnog lekara u bolnici. Srednju školu je završio u Segedinu, a studije medicine u Beču 1877. godine. Nakon toga radio je kao okružni lekar u Segvaru, na bečkim klinikama, i kao privatni lekar u Subotici (1882-1885). Tokom naredne decenije bio je upravnik Bolnice za očne bolesti, a od 18.3.1895. godine imeneovan je za upravnika gradske bolnice u Subotici. Ostao je na tom položaju sve do odlaska u penziju 1.6.1919. godine. Bio je jevrejske veroispovesti, a govorio je mađarski, nemački i srpski jezik.

23. Dr Đerd (György) Šnir (Subotica, 24.2.1864 -), bolnički lekar. Doktor je medicinskih nauka. Od 1.6.1889. godine postavljen je za stažistu u subotičkoj bolnici. Tokom jula 1905. godine postao je načelnik Kožnog i psihijatrijskog odeljenja. Rimokatoličke je veroispovesti, govorio je mađarski, dalmatinski i nemački jezik.

24. Dr Mor Silaši (Subotica, 27.2.1849 - Subotica, 27.2.1917), kvartovni lekar. Do 1880. godine se prezivao Špicer. Gimnazijsko školovanje okončao je u rodnom gradu 1867. godine. Zvanje doktora opšte medicine (Doctor universae medicinae) stekao je u Beču, gde je u periodu 1873-1878. godine radio kao pomoćni lekar (secundarius). Pre toga je u 1873. godini lečio obolele u velikoj epidemiji kolere u Bačko-Bodroškoj županiji. Službovanje u Subotici počeo je 1.7.1878. godine kada je izbran za kupališnog lekara na Paliću, da bi 1.1.1884. godine bio postavljen za kvartovnog lekara. Penzionisan je 1902. godine. Bio je jevrejske veroispovesti. Govorio je mađarski, nemački, francuski i dalmatinski jezik.

25. Dr Antal Barta (Subotica, 16.10.1860 - Subotica, 14.9.1935), kvartovni lekar. Gimnaziju je pohađao u Subotici i Kiškunhalašu, a studije medicine na budimpeštanskom univerzitetu okončao je 1887. godine. Naredne dve godine radio je kao pomoćni lekar (secundarius) u subotičkoj bolnici. Potom je postao kvartovni lekar, posao koji će raditi sve do penzionisanja 1919. godine, sa izuzetkom dva perioda (1908-1909. i 1914-1919) kada je obavljao posao gradskog fizika. Jevrejske je veroispovesti, a govorio je mađarski, nemački i dalmatinski jezik.

26. Dr Jene (Jenő) Revfi (Kun Majša, 27.5.1860 -), lekar kupališta Palić. Doktor je medicinskih nauka. Od 11.5.1890. godine bio je kvartovni lekar u Subotici, ali ga je ubrzo nakon toga veliki župan imenovao lekarom kupališta Palić. Na tom položaju je ostao do aprila 1909. godine, kada je izabran za načelnika Kožnog i umobolnog odeljenja bolnice. Rimokatoličke je veroispovesti, govorio je mađarski, nemački i bunjevački jezik.

27. Dr Jene (Jenő) Večei (Subotica, 4.6.1863 -), bolnički lekar, patolog. Od 1889. godine je radio u subotičkoj bolnici. Naredne godine počeo je da radi kao patolog, a 31.1.1911. godine imenovan je za kvartovnog lekara. Bio je jevrejske veroispovesti, a govorio je mađarski i nemački jezik.

28. Karolj Balog (Subotica, 4.11.1852 – Subotica, 10.11.1919), podarhivar. Gimnazijsko školovanje okončao je u rodnom gradu 1871. godine, a studije prava i državni ispit u Budimpešti 1875. godine. Pre nego što je dobio posao u subotičkoj gradskoj upravi, bio je od 1.8.1873. godine pripravnik u računovodstvu u Ministarstvu pravde, od 1.4.1874. godine bio je koncipista u Zubnom institutu u Vacu, a u periodu 1878-1883. godine radio je kao profesor u Ženskoj građanskoj školi u Subotici. U gradskoj upravi je počeo da radi 1884. godine kao poreski činovnik, zatim kao kontrolor Sirotinjskog stola, da bi 6.11.1884. godine postao podarhivar. Za glavnog gradskog arhivara izabran je 29.6.1898. godine. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski, bunjevački i nemački jezik.

29. Arpad Karačonji (Subotica, 30.4.1856 -), blagajnik Sirotinjske blagajne. Gimnaziju je završio u rodnom gradu 1876. godine, nakon toga je položio državni ispit za srednjoškolske profesore, a apsolutorijum na bečkom Pravnom fakultetu stekao je 1881. godine. Nakon godina provedenih u vojsci, počinje njegova činovnička karijera u Subotici. Od 24.2.1885. godine veliki župan ga je postavio za pomoćnog činovnika kod Sirotinjskog stola, od 19.4.1886. do 31.10.1888. godine radio je isti posao, ali kao postavljeni (izglasan) činovnik, od 15.1.1890. godine bio je blagajnik kod Sirotinjske blagajne. Prilikom restauracije činovničkog aparata 20.12.1902. godine nije izabran. Bio je rimokatoličke veroispovesti, a govorio je mađarski, nemački i srpsko-hrvatski-dalmatinski jezik.

30. Gabor Vuković (Subotica, 24.3.1859 – Subotica, 18.4.1901), javni skrbnik. Završio je tri tri razreda gimnazije, dva razreda knjigovodstvene škole i državni ispit. U periodu 1877-1880. godine radio je u advokatskoj kancelariji. Od 1.10.1880. godine počinje njegovo službovanje u gradskoj upravi. Prvo je radio kao dnevničar, od 1.11.1884. godine kao činovnik u porezu, nakon toga kao javni skrbnik. Početkom 1897. godine imenovan je matičarem i taj posao je obavljao do smrti. Bio je rimokatoličke veroispovesti, a govorio je mađarski i dalmatinski jezik.

31. Zoltan Škosa (Subotica, 27.7.1858 -), komandir vatrogasne jedinice. Završio je prvu godinu prava. U gradskoj upravi je počeo da radi od prvog martovskog dana 1881. godine kao podbeležnik, od 6.10.1882. godine je zamenik izdavača, a od 6.3.1884. godine zamenik računovođe. Razredni računovođa postao je 1.11.1884. godine, od 1.11.1890. godine bio je razredni beležnik, a 7.12.1890. godine izabran je za komandira vatrogasne jedinice. Bio je rimokatoličke veroispovesti, a govorio je mađarski, nemački i bunjevački jezik.

32. Lazar Kuntić (Subotica, 29.6.1846 – 22.4.1901), kontrolor Domaće blagajne. Završio je pet razreda gimnazije i sudijski ispit za izvršioce. Činovničku karijeru započeo je kao pisar u subotičkom sudu (1.6.1867-31.12.1871), zatim je imao prekid u službi (1.1.1872-24.6.1875), da bi nastavio radeći do 18.6.1878. godine kao rukovodilac odeljenja poreskih knjiga. Do 1889. godine bio je izabrani činovnik – drugi poreski kontrolor, a od 1889. godine činovnik poreske blagajne. Penzionisan je 1.5.1898. godine. Govorio je mađarski i dalmatinski jezik, a bio je unitarijanac po veroispovesti.

33. Milan Rajić (Subotica, 2.2.1844 -), šef prihoda. Završio je tri razreda gimnazije, ispit za vođenje katastarskih knjiga, državni računovodstveni ispit i knjigovodstveni ispit. Činovničku službu je započeo u Državnom katastarskom uredu (18.4.1877 - 1.1.1885), od 1.1.1885 - 29.5.1889. godine bio je kontrolor blagajne. Nakon toga izabran je za šefa prihoda, posao na kome je ostao do decembra 1896. godine, kada je izabran za sudiju Opštinskog suda. Pravoslavne je veroispovesti, govorio je mađarski i srpski jezik.

34. Šime Vuković (Subotica, 28.10.1828 -), blagajnički činovnik. Završio je gimnaziju i stekao apsolutorijum na fakultetu. Nakon aktivnog učešća u Revoluciji 1848/9. godine, i godina provedenih u zarobljeništvu u Petrovaradinu, započeo je činovničku karijeru: u periodu 1.9.1856-31.12.1859. godine bio je knjigovođa u subotičkoj trošarini, do 31.12.1861. godine protokolist (registator) u gradskoj upravi, do 6.4.1872. godine bio je blagajnički pomoćnik. Posao drugog matičara obavljao je do 31.4.1874. godine, a u periodu 1.5.1874-31.10.1890. godine radio je kao drugi blagajnik Domaće blagajne. Penzionisan je 1.10.1897. godine. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski, nemački i dalmatinski jezik.

35. Dionizije Piuković (Tavankut, 31.3.1866 – Subotica, 1896), računospitivač. Završio je gimnazijsko školovanje i položio državni ispit iz računovodstva. Činovničku službu je započeo kao činovnik u računovodstvu (1.10.1887 – 31.5.1889) , a od 1.6.1889. godine radio je kao računospitivač. Početkom 1896. godine počeo je da radi kao prvi subotički matičar. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski i dalmatinski jezik.

36. Istvan Tari (Ludaš, Bibichat, 26.12.1865 -), činovnik u računovodstvu. Završio je gimnaziju i položio državni ispit iz računovodstva. Od 1.6.1889. godine radio je kao računospitivač, a od početka 1896. godine kao zamenik matičara. Bio je rimokatoličke veroispovesti i govorio je mađarski jezik.

37. Bogdan Dimitrijević (Subotica, 26.1.1855 - Subotica, 30.3.1933), činovnik u računovodstvu. Završio je osam razreda gimnazije, ispit za poštanskog činovnika i državni ispit za računovođu. Pre posla u gradskoj upravi 9 godina i 8 meseci bio je poštanski činovnik. Za činovnika u računovodstvu izabran je 7.12.1890. godine, 24.1.1901. godine za prvog blagajničkog činovnika, a 29.2.1908. godine za blagajnika Domaće blagajne. Penzionisan je 1.3.1921. godine¹⁴. Pravoslavne je veroispovesti, a govorio je mađarski, srpski i nemački jezik.

38. Bolto Vujković Lamić (Subotica, 6.1.1864 -), činovnik u računovodstvu. Završio je četiri razreda gimnazije. Službu u gradskoj upravi počeo je 1.6.1882. godine kao dnevničar, od 7.11.1885. godine bio je zamenik praktikanta u računovodstvu, od 1.10.1886. godine izabran je za računovodstvenog praktikanta, a od 1889. godine je činovnik u računovodstvu. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski i dalmatinski jezik.

39. Ivan Tomašić (Subotica, 25.1.1870 – Subotica, 15.8.1897), činovnik u računovodstvu. Završio je gimnazijsko školovanje. Od 18.6.1892. godine je činovnik u računovodstvu, a od 12.7.1892. godine je postavljen za računoispitivača. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski i dalmatinski jezik

40. Marko Puzić (Subotica, 25.2.1863 -), blagajnički činovnik. Završio je gimnaziju. Njegovo službovanje u gradskoj upravi započelo je 7.12.1890. godine izborom za blagajničkog činovnika drugog razreda. Govorio je mađarski i bunjevački jezik, bio je rimokatoličke veroispovesti.

41. Antal Milašin (Stara Kanjiža, 2.6.1848 -), blagajnički činovnik. Nakon završene gimnazije, u Budimpešti je položio tri godine prava. Prvih godina nakon školovanja radio je kao pisar u advokatskoj kancelariji. Službovanje u gradskoj upravi počeo je 1.7.1882. godine kao dnevničar, od 1.10.1883. godine radio je kao blagajnik Domaće blagajne, a 1.2.1897. godine je penzionisan. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski i nemački jezik.

42. Ferenc Deli (Subotica, 29.3.1867 -), blagajnički činovnik. Završio je gimnaziju. Činovničku službu započeo je 15.2.1891. godine kao pisar drugog razreda, od 1.7.1892. godine postavljen je za pomoćnog poreskog činovnika, da bi 11.8.1892. godine počeo da radi kao blagajnički činovnik drugog razreda. Bio je reformatske veroispovest, govorio je mađarski jezik.

43. Albert Martin (Kažok, županija Šomođ, 9.3.1864 -), blagajnički činovnik. Od 1.9.1892. godine pomoćni je blagajnički činovnik, od 12.10.1893. godine blagajnički činovnik, da bi 10.12.1908. godine bio postavljen za blagajničkog činovnika prvog razreda. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski, nemački i „malo slabije“ francuski jezik.

44. Edén (Ödön) Horvat (Subotica, 29.11.1862 -), izdavač – otpravnik. Diplomirani je učitelj. Činovničku karijeru počeo je 16.1.1884. godine kao pomoćni pisar, od 1.3.1884. godine bio je pisar, a od 9.11.1893. godine radio je kao izdavač. U subotičkom Dobrovoljnom vatrogasnom društvu obavljao posao pomoćnog činovnika. Rimokatoličke je veroispovesti, govorio je mađarski jezik.

45. Vince Gabrić (Subotica, 29.11.1862 -), registrator (protokolista). Završio je šest razreda gimnazije. Službovanje u gradskoj upravi započeo je 8.2.1886. godine kao dnevničar, od 8.2.1887. godine bio je dnevničar u Poreskom odeljenju, a od 1.6.1889. godine pisar je drugog razreda. Za protokolista je postavljen 6.12.1894. godine, od 28.10.1897. godine bio je gradski gazda, a od 20.4.1904. godine privredni nadzornik (inspektor). U to zvanje bio je potvrđen i prilikom izbora 10.12.1908. godine. Govorio je mađarski i bunjevački (dalmatinski) jezik, bio je rimokatoličke veroispovesti.

46. Grgo Poljaković (Subotica, 25.1.1842 – Subotica, 1901), dostavljač, uručilac. Od školske spreme poseduje apsolutorium sa studija medicine. Od 1.10.1885. godine radio je kao dostavljač. Govorio je slovenski, mađarski i nemački jezik, bio je rimokatoličke veroispovesti.

47. Danijel Stipić (Subotica, 18.7.1844 -), blagajnik prihoda (plata). Završio je višu realnu školu. Određeno vreme je proveo na službi u vojsci i u beležničkoj kancelariji subotičkog suda. Od 1.5.1882. godine radio je kao kontrolor Sirotinjskog stola, od 6.3.1884. godine je blagajnik Sirotinjske blagajne, a od 18.3.1889. godine je dnevničar uprave. Za blagajnika prihoda imenovan je 1.5.1889. godine, a od 1.2.1896. godine je penzionisan, ali za kratko. Od 1.6.1897. godine je

pomoćni blagajnički činovnik, od 1.6.1898. godine blagajnički činovnik, da bi 1.4.1900. godine ponovo otišao u penziju. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski, nemački i dalmatinski jezik.

48. Ferenc Lazar (Subotica, 27.7.1856 – mart 1898) poreski činovnik. U julu 1877. godine stekao je diplomu o završenom školovanju u subotičkoj gimnaziji, zatim je upisao pravo u Budimpešti, a 1883. godine stekao je apsolutorijum. Kao pomoćnik kod kraljevskog javnog beležnika Matije Antunovića radio je u periodu od avgusta 1885. do 1.5.1889. godine. Nakon toga je postavljen za činovnika u uredu Poreske blagajne. Rimokatoličke je veroispovesti, govorio je mađarski, dalmatinski i nemački jezik.

49. Bela Perčić (Subotica, 23.4.1846 -), poreski činovnik. Na studijama prava stigao je do treće godine. Od 7.4.1872. godine izabran je za poreskog činovnika. Penzionisan je 1.1.1900. godine. Bio je rimokatoličke veroispovesti, a govorio je mađarski i dalmatinski jezik.

50. Bela Kertvelješi (Körtvélyesi; Subotica, 23.4.1851-), poreski činovnik. Završio je osam razreda gimnazije. Od 1.6.1873. godine radio je u advokatskoj kancelariji Petra Manića. U gradskoj upravi počeo je službovanje 14.12.1880. godine kao koncipista u Poreskom uredu, od 1.11.1884. godine je poreski činovnik, a 1.1.1899. godine je penzioner. Govorio je mađarski i bunjevački jezik, bio je rimokatoličke veroispovesti.

51. Bela Vojnić (Subotica, 20.10.1859 -), poreski činovnik. Maturant je subotičke gimnazije. Na početku činovničke karijere radio je u advokatskim kancelarijama: od 1.11.1882. godine bio je pisar kod Mora Horvata, a od 15.5.1885. godine pomoćnik je dr Mate Vojnića. Od 1.6.1889. godine je u gradskoj upravi kao pomoćni poreski činovnik, 30.10.1897. godine izabran je za trećeg redarskog kapetana, od 20.12.1902. godine izabran je za četvrtog redarskog kapetana, da bi 10.12.1908. godine bio izabran za potkapetana drugog razreda.

Govorio je mađarski, nemački i srpski jezik i bio je rimokatoličke veroispovesti.

52. Peter Veldi (Völgyi; Subotica, 14.1.1867-), kontrolor sirotinjskog skladišta. Završio je gimnaziju, a na Pravnom fakultetu je stekao apsolutorijum. Prvo je radio kao profesor na fakultetu „Ferenc Jožef“, da bi od 17.5.1895. godine bio postavljen za kontrolora sirotinjskog skladišta. Od 30.9.1903. godine veliki župan Šmaus imenovao ga je za drugog podračunovođu. Od 28.10.1916. godine ponovo je imenovan za kontrolora. Govorio mađarski i nemački jezik, bio je rimokatoličke veroispovesti.

53. Mačas Lovaš (Subotica, 22.2.1845 -), činovnik u katastru. Završio je niže razrede gimnazije i trgovačku školu. Od 1.6.1872. godine je radio kao dnevničar, a od 1.10.1885. godine kao drugi evidentičar u katastru. Govorio je mađarski, nemački i dalmatinski jezik, bio je rimokatoličke veroispovesti.

54. Andor Milašin (Subotica, 18.11.1864 -), činovnik u Sirotinjskom uredu. Završio je osam razreda gimnazije. U gradskoj upravi je od 1.6.1889. godine kao pisar drugog razreda, od 14.2.1890. godine je pisar prvog razreda, a od 7.12.1890. godine je protokolista (registrator) u Sirotinjskom stolu. Za komandanta Dobrovoljnog vatrogasnog društva izabran je 21.6.1906. godine. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski jezik.

55. Mihalj Prokeš (Subotica, septembra 1849 -), poverenik za konak (prenočište). Završio je četiri razreda gimnazije i okružnu činovničku školu u Segedinu. Nakon školovanja radio je 2,5 godine u jednoj bečkoj privatnoj školi, a od 26.11.1874. godine je izabran za poverenika za konak. Službu je napustio 5.8.1904. godine. Bio je rimokatoličke veroispovesti, a govorio je mađarski, nemački i dalmatinski jezik.

56. Alojzija Pančić (Subotica, 11.2.1850 – Subotica, 11.1.1900), pomoćni poreski činovnik. Završio je osam razreda gimnazijskog školovanja. U gradskoj upravi je od 1.8.1872. godine kada je postavljen za pisara, od 1.6.1889. godine je pomoćni činovnik. Bio je rimokatoličke veroispovesti, a govorio je mađarski, u *Alfeldu carujuće južnoslovenske jezike* i malo nemačkog.

57. Dr. Bela Sagmajster (Subotica, 3.4.1859-), gradski veterinar. Diplomirani je veterinar. Pre službe u gradskoj upravi radio je kao šef veterinaru u 5. honvedsko-husarskom puku. Od 1.6.1882. godine veliki župan ga je imenovao za veterinara. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski, nemački i dalmatinski jezik.

58. Mate Dulić (Subotica, 23.12.1865 -), baždar. Završio je osam razreda gimnazije. Od 1.6.1891. godine bio je pisar drugog razreda, od 16.5.1891. godine je baždar, a od 9.12.1896. godine je evidentičar u katastru. Za kontrolora (...) je postavljen 2.10.1916. godine. Govorio je mađarski i dalmatinski (bunjevački) jezik i bio je rimokatoličke veroispovesti.

59. Antal Janiga (Subotica, 10.6.1830 -), šef je ureda marvenih isprava. Završio je šest razreda gimnazije. Tokom Revolucije 1848/9. bio je u činu majora. Od 15.11.1850. godine radio je kao pisar u sudu za razrezivanje poreza, od 1.6.1851. godine je poverenik u 8. kvartu, od 20.5.1867. godine je poverenik na pijaci. Pisar prvog razreda i šef odeljenja za izdavanje stočnih pasoša je od 7.4.1872. godine. Penzionisan je 2.2.1898. godine. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski i dalmatinski jezik.

60. Mate Marjanović (Subotica, 21.7.1860 -), nadzornik puteva. Završio je 3 razreda gimnazije i ispit za poverenika za puteve. Od 1885. godine radio je kao posrednik u gradskom uredu za prihode, od 1888. godine je kontrolor blagajne, od 1.6.1889. godine je izabran za nadzornika puteva. Službu je napustio 21.11.1900. godine. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski, dalmatinski i nemački jezik.

61. Marko Vidaković (Subotica, 2.4.1856 -) komandir žandara na teritoriji spoljašnjeg grada. Završio je četiri razreda gimnazije. Pre gradske uprave dve godine je radio kao učitelj. U 4. honvedskom bataljonu bio je komandir odeljenja. Od 1884. godine zamenik je komandira žandara na teritoriji spoljašnjeg grada, a od 1.2.1885. godine je komandir. Bio je rimokatoličke veroispovesti, a govorio je mađarski i dalmatinski jezik.

62. Ivan Ivanić (Subotica, 8.11.1835 -), pisar. Završio je četiri razreda latinske škole. U gradskoj upravi prvo je obavljao posao dnevničara (1.8.1863-1.5.1867), a od 22.4.1872. godine pa sve do prvog septembarskog dana 1896. godine, kada je penzionisan, radio je kao pisar. Govorio je mađarski, dalmatinski i nemački jezik. Bio je rimokatoličke veroispovesti.

63. Franjo Kopunović (Subotica, 14.6.1866 -), pisar drugog razreda. Završio je četiri razreda građanske škole. U rubrici u kojoj se beleži napredovanje u službi stoji da je od 28.10.1897. godine počeo da radi kao pisar prvog razreda, mada njegova fotografija u albumu svedoči da je u gradskoj upravi radio 1894. godine, ako ne i ranije. Od 22.2.1900. godine postavljen je za pisara prvog razreda. Bio je rimokatoličke veroispovesti, a govorio je mađarski i bunjevački jezik.

64. Ferenc Cuci (Subotica, 6.10.1850 -), pisar. Završio je četiri razreda gimnazije i dva razreda trgovačke škole. Bio je 11 godina dnevničar u Poreskom odeljenju i 10 godina izdavač u policiji. Govorio je mađarski, dalmatinski i *malo* nemački jezik. Bio je rimokatoličke veroispovesti.

65. Šime Kujundžić (Subotica, 21.8.1860 -), pisar je prve klase. Završio je četiri razreda latinske škole. Pre nego što je dobio posao u gradskoj upravi, od 15.10.1887. godine radio je kao pisar u advokatskoj kancelariji. Od 1.6.1889. godine bio je pisar drugog razreda. Bio je rimokatoličke veroispovesti, a govorio je mađarski i dalmatinski jezik.

66. Antun Piuković (Subotica, 28.11.1864 -), pisar prvog razreda. Završio je četiri razreda gimnazije. U periodu 1883-1885. godine radio je kao pisar u sudu. Od 1.6.1889. godine bio je pisar druge klase, od 11.12.1908. godine bio je skrbnik, da bi od 28.10.1916. godine bio postavljen za kancelarijskog činovnika. Bio je rimokatoličke veroispovesti, a govorio je mađarski i dalmatinski jezik.

67. Šandor Milašin (Subotica, 7.3.1867- Subotica, 25.9.1900), pisar prvog razreda. Završio je šest razreda gimnazije. U gradskoj upravi je radio od 7.12.1890. godine kao pisar drugog razreda, od 12.10.1893. godine bio je unapređen u pisara prvog razreda, a od 26.5.1898. godine postavljen je za protokolistu. U Dobrovoljnom vatrogasnom društvu bio je je komandir odeljenja. Govorio je mađarski i dalmatinski jezik, a bio je rimokatoličke veroispovesti.

68. Frideš Veber (Subotica, 9.1.1865-), pisar prvog razreda. Završio je šest razreda gimnazije i stekao apsolutorijum za apotekarskog pomoćnika. Službu u gradskoj upravi počeo je 7.12.1890. godine kao pisar drugog razreda, a od 9.12.1896. godine je kancelarijski činovnik. Bio je evangelističke veroispovesti, a govorio je mađarski, nemački i srpski jezik.

69. Pajo Romić (Subotica, 30.11.1864 -), pisar prvog razreda. Završio je četiri razreda gimnazije. Govorio je mađarski i dalmatinski jezik, a bio je rimokatoličke veroispovesti.

70. Istvan Hegediš (Hegedüs; Subotica, 29.5.1868 -), pisar prvog razreda. Završio je četiri razreda gimnazije. U gradskoj upravi je od 7.12.1890. godine kada je počeo da radi kao pisar drugog razreda, 1.12.1894. godine izabran je za pisara prvog razreda, a 26.4.1904. godine za drugog evidentičara u katastru. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski jezik.

71. Mikša Vajs (Bezdan, 8.5.1863 – Subotica, 23.7.1909), pisar drugog razreda. U subotičkoj gimnaziji završio je pet razreda, a docnije je završio i dve godine učiteljske škole. U gradskoj upravi je od 1.6.1889. godine kao pisar drugog razreda. Jevrejske je veroispovesti, govorio je mađarski jezik.

72. Josip Stipić (Subotica, 5.2.1864 -) pisar drugog razreda. Završio je šest razreda gimnazije. U gradskoj upravi je od 23.3.1890. godine kao pisar II razreda. Govorio je mađarski i bunjevački jezik, bio je rimokatoličke veroispovesti.

73. Šamuel Majlender (Đer, 20.5.1847 - Subotica 12.10.1903), pisar drugog razreda. Završio je četiri razreda građanske škole, radio je kao računovođa u 19. pešadijskom puku. Od 1882. do 1884. godine bio je zastupnik drugog razreda u Poreskom uredu, u periodu 1885-1886. godine bio je šef pomenutog ureda, da bi do 1893. bio trošarinski poverenik prvog razreda. Od 15.10.1893. godine izabran je za pisara drugog razreda, a 27.10.1897. godine za pisara prvog razreda. Govorio je mađarski i nemački jezik i bio je rimokatoličke veroispovesti.

74. Jakov Kujundžić (Subotica, 20.5.1858 -), pisar drugog razreda. Završio je šest razreda građanske škole. U početku je radio kao pisar u advokatskoj kancelariji, na mesto pisara drugog razreda postavljen je 8.2.1894. godine, da bi za pisara prvog razreda bio unapređen 26.5.1898. godine. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski i dalmatinski jezik.

75. Jožef Varga (Subotica 2.1.1872 -), pisar drugog razreda. Završio je četiri razreda građanske škole U rubrici namenjenoj za podatke o službi koja je prethodila gradskoj upravi stoji da je bio crtač. Od 12.4.1894. godine radio je kao pisar drugog razreda, a od 26.5.1898. godine kao pisar prvog razreda. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski jezik.

76. Antun Lebović (Subotica, 12.7.1873 -), pisar drugog razreda. Završio je četiri razreda gimnazije. Od 8.2.1894. godine postavljen je za pisara drugog razreda. Službu u gradskoj upravi napustio je avgusta 1896. godine. Govorio je mađarski i dalmatinski jezik i bio je rimokatoličke veroispovesti.

77. Ivan Plesković (Subotica, 8.10.1869 – Subotica, april 1896), pisar drugog razreda. Završio je šest razreda gimnazije i jednu godinu studija filozofije. Za pisara drugog razreda izabran je 22.10.1894. godine Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski, nemački i dalmatinski jezik.

78. Petar Prčić (Subotica, 4.11.1862-), pisar u Sirotinjskom stolu. Završio je četiri razreda građanske škole. Pre službe u gradskoj upravi radio je u advokatskoj kancelariji. Od 14.2.1895. godine bio je pisar, a od 21.1.1899. godine pisar prvog razreda. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski, dalmatinski i *malo* nemački jezik.

79. Geza Kolar (Subotica, 4.5.1869 – Subotica, 11.5.1911), pisar drugog razreda. Završio je četiri razreda građanske škole. Pre stupanja u gradsku upravu radio je kao pisar u advokatskoj kancelariji. Od 28.10.1897. godine je izabran za pisara drugog razreda, a poverenik žandara na teritoriji unutrašnjeg grada postao je 29.2.1908. godine. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski jezik.

80. Antun Piuković (Mateović, 27.4.1859 -), zamenik poreskog činovnika. Završio je osam razreda gimnazije. Na mesto pomoćnog poreskog činovnika postavljen je 12.8.1892. godine. Kod restauracije 9.12.1896. godine ponovo je izabran na pomenuto mesto. Govorio je mađarski i bunjevački jezik, bio je rimokatoličke veroispovesti.

81. Kalman Odri (Bajmok, 10.4.1853 -), razrezivač poreza. Završio je šest razreda gimnazije i opštinski ispit za beležnike. U početku je radio kao pisar u advokatskoj kancelariji, a od 1.11.1884. godine izabran je za razrezivača poreza. Od 24.1.1901. godine postavljen je na mesto činovnika u poreskoj blagajni. Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski jezik.

82. Ferenc Gejer (Subotica, 20.11.1852 - Subotica 12.2.1899), izvršilac. Završio je gimnaziju i odslušao četiri godine studija na budimpeštanskom Pravnom fakultetu. Radio je kao pisar u advokatskim kancelarijama. Od 1.2.1885. godine radi kao izvršilac u okružnom sudu. Govorio je mađarski, dalmatinski i *malo* nemački jezik, bio je rimokatoličke veroispovesti.

83. Ignac Ilgen (Subotica, 28.7.1849-), razrezivač poreza. Završio je nižu realnu i trgovačku školu. Od 1.7.1870. godine radio je kao pisar u Obračunskom uredu, od 15.1.1877. godine pomoćni je činovnik u računovodstvu, od 19.6.1878. godine činovnik u Poreskom uredu, a od 28.1.1885. godine je razrezivač poreza. Pensionisan je 20.10.1900. godine Bio je rimokatoličke veroispovesti, govorio je mađarski, nemački i bunjevački jezik.

84. Marko Čović (Subotica, 4.7.1866 -) dnevničar. Završio je četiri razreda gimnazije. Počev od prvog septembarskog dana 1885. godine radio je kao dnevničar u okružnom sudu, a od 26.5.1898. godine izabran je za pisara prvog razreda u opštinskoj upravi. Govorio je mađarski i dalmatinski jezik, bio je rimokatoličke veroispovesti.

85. Ižo Reti (Segedin, 10.9.1857-) razrezivač poreza. Završio je četiri razreda više realne škole u Segedinu. Pre nego što je dobio nameštenje u subotičkoj gradskoj upravi, radio je kao pisar u više advokatskih kancelarija. Od 7.12.1890. godine postavljen je za razrezivača poreza. Jevrejske je veroispovesti, a govorio je mađarski i nemački jezik

ÖSSZEFOGLALÓ

Szabadka 19. század végi köztisztviselői szerkezetével foglalkozó munka kiindulópontjául a szabadkai városi kormányzat köztisztviselőinek 93 fényképét tartalmazó 1894-es nagy fényképalbum szolgált, melyet az újvidéki Vajdasági Múzeum őriz. Az albumot a tisztviselők ajándékozták főnöküknek 10 éves polgármesterkedése alkalmából. Az album adatai, melyeket kiegészítettem a Történelmi Levéltárban őrzött szabadkai köztisztviselők és kisegítő személyzet törzskönyvéből származó adatokkal és egyéb forrásokkal, átfogó betekintést engednek abba, hogy valójában, ki is alkotta a szabadkai közelet ezen szegmensét. A városi közigazgatás szinte teljes apparátusát képviselő mintából kiderül, hogy a polgármester, Mamuzsity Lázár, a legminőségesebb megoldásokat keresve a felsőbb köztisztviselői posztokra, elsősorban a helyi környezetben találta meg a szakembereket, de voltak köztük távolabbról jövők is, mivel nem ismert kompromisszumot, amikor a jelöltek szaktudásáról volt szó. A nemzeti és vallási összetétel szinte megegyezik az akkori népszámlálás adataival, s ez arról tanúskodik, hogy erre is odafigyeltek. Nyilvánvaló, hogy a többnemzetiségű környezetben ápták a toleranciát, s erről tanúskodik az a tény, hogy a magyar nép szinte minden képviselője beszélt a legnagyobb kisebbségi közösség nyelvét, melyet helyzettől függően, szemléletesen dalmát, bunyevác, szerb nyelvnek neveztek. A felsőbb rangú köztisztviselők szinte mindegyike három vagy több nyelvet beszélt. A számos köztisztviselői életrajzból jól kiviláglik, hogy a városi közigazgatásban dolgozni igen kíváncsú és keresett volt, a biztos munkahely, a folyamatos előrelépések és a biztos nyugdíj miatt.

SUMMARY

The photo album from 1894 with 93 photos of civil servants in the Subotica City Council administration, kept in the Museum of Vojvodina in Novi Sad, was the point of departure for this paper, which address the structure of civil servants in Subotica at the end of the 19th century. The album was a gift by the civil servants to their executive, who had been governing the city for 10 years then. The data from the album, supplemented by data from the register of the civil servants and assisting personnel kept in the Historical Archives, and from some other sources, provide full insight in the structure of this segment of the society in Subotica. The sample representing almost the whole city administration apparatus makes it obvious, that the mayor, Lazar Mamužić, in his search for the best solutions, selected, first and foremost, local experts for senior officers, but also experts from far away regions, without compromises when the expertise of the candidate was in question. The national and confessional composition is almost identical with the data from the censuses of the time, evidencing that these factors were taken account of. Apparently, tolerance had been nurtured in the multinational environment. The proof of it is the fact, that almost all persons belonging to the Hungarian national community had a fair conduct of the language of the most numerous minority community, which was, depending on the circumstance, picturesquely called Dalmatian, Bunjevac, Serbian. Almost all civil servants spoke three or more languages. Many civil servant biographies indicate that a position in the city administration was preferable and highly demanded, because it was a safe job with continuous promotion opportunities and certain pension.

NAGYAPÁTI KUKAC PÉTER MŰVEINEK RESTAURÁLÁSA

Absztrakt: Tavaly ünnepeltük Nagyapáti Kukac Péter születésének 100. évfordulóját. E munka a térség első naiv festőművészeinek technikáját elemzi, valamint kilenc művének restaurálásáról számol be. A restaurálás folyamatán kívül megismerteti az olvasót a jellemző károsodások kiváltó okaival, a lehetséges restaurálási módszerekkel és felhasznált anyagokkal.

Kulcsszavak: Nagyapáti Kukac Péter; naiv festészet, restaurálás, karton

A 2008-as esztendőben Nagyapáti Kukac Péter (1908–1944) születésének 100. évfordulóját ünnepelte a vajdasági képzőművészeti élet. Gyűjteményes kiállítását, melynek szerzője Ninkov K. Olga, intézményünk művészettörténésze volt, Topolya és Szabadka közönsége csodálhatta meg. A jubileum alkalmából az életművet méltón bemutató nagyszabású katalógus jelent meg a Timp Kiadó gondozásában. A restaurált művek nagyobb része ezen alkalomból került megújulásra, míg két mű a topolyai múzeum képzőművészeti kiállításának előkészítésekor 2002-ben, egy magántulajdonban lévő festmény még 2000-ben újult meg.

Nagyapáti Kukac Péter festészeti technikája

Műveit egy-két kivételtől eltekintve kartonhordozón, olajfestéssel alkotta meg. Festési módszerét az alkotóművészetére leginkább jellemző tanyaábrázolások példáján ismertetném, melyek 1930-44 között születtek meg. Festéstechnikáját tanulmányozva arra a megállapításra jutottam, hogy a hordozóként használt kartont lenolajjal kente át mielőtt hozzákezdett volna a festéshez, hogy az alap (a karton) ne legyen szívó hatású. E telítést valószínűleg többször megismételte. Ezután feldobta a talaj (zöld rét) és a háttér (égbolt, kihagyva a fák és épületek sziluettjeit) mezőit egy tónusban, lefedve azok teljes felületét. A gazdasági udvarok esetében különböző színű mezőket vitt fel egymás mellé. A teljes száradást követően folytatta a festést. A hordozót vízszintesen fektetve dolgozhatott művei megfestésekor, mert az igen higan használt festékek nem folytak le, pöttyök képződtek, mely a pointilista festészet vizuális hatását juttatja eszünkbe. Pigmentjeit valószínűleg az egyszerű kereskedésben kapható választékból vette, melyet más mesterek (pl. szobafestők) is használtak. Akkoriban a természetes földfestékek (okkerek, umbrák), az ólomfehér és venyigefekete is szerepeltek a kínálatban az olcsó előállítású sárga, piros, kék, zöld színű szintetikus pigmentek mellett. Ezek minősége nem volt mindig a legmegfelelőbb, szintartóbb. A fény hatására leginkább kivilágosodtak.

Pontos meghatározásukra elemanalízissel nem került sor. E pigmentekből tégelyekben vagy befőttesüvegekben kész árnyalatokat kevert ki hígított lenolajjal, amelyekből felépítette képeit. A hígító valamilyen kőolajszármazék pl. terpentinféle lehetett. A teheneket festette meg a következő lépésben úgy, hogy a fehér körvonalakból kihagyta a barna foltokat. A sertések testét is egy vonással, rózsaszínnel vagy feketével vitte fel, a baromfikat fehérrel és így tovább, a lovakat, kocsikat, embereket, mindet az egységes alapra. A színrétegek száradása után folytatta a másik színnel, a részletekkel: szemekkel, orrokkal, csőrökkel. Az előre kikevert színeket vitte fel szisztematikusan, precízen a legmegfelelőbb helyre. Lassan készültek a képek, lassan épült föl a kompozíció. Festési technikáját-stílusát is öntörvényűen alkotta meg, tanítómesterei nem tudtak hatást gyakorolni rá, ami művészi kifejezőkészségének nem vált kárára, létrehozta autentikus nyelvezetét. Festményei időállósága viszont kárát látta ezen hozzáállásának.

A karton eleve nem alkalmas művészi alkotások hordozójának. A visszautasított potenciális tanárok, Bicskei Péter, Balázs G. Árpád, de elsősorban Oláh Sándor nagyszerű, időálló festészettechnikával dolgoztak a korabeli nehéz körülmények közepette is, amikor nem lehetett beszerezni minőséges, előre lealapozott, vakkeretre felfeszített festővásznat és művészfestékeket. Nagyapáti Kukac Péter viszont a legolcsóbb és legegyszerűbb megoldást választotta, mit sem törődve a rossz tapasztalatokkal. Különböző vastagságú kartonokat használt, az 1mm-es vékonyt, amely törékennyé vált és a vastagabb 2-3 mm-est, ami nagy hullámokban deformálódott. Legtöbb festményének károsodása ezen elhibázott hordozóválasztás eredménye, azonban a nem megfelelő, sokszor szélsőséges tárolási körülmények és utólagos beavatkozások rendkívül nagy károkat okozhattak. Az óvatosan, gonddal őrzött daraboknál is szinte kivétel nélkül jelentkezik a hordozó vetemedése, melynek oka annak anyagában keresendő.

A kartont 1866 óta gyártják, csekély értékű fákat durva porrá őrlik, majd lúgos feltárás után a puha, tézstaszerű famasszát enyvvvel (kötőanyag) keverik össze, és vastag rétegben szitára vizsik fel, ha megszáradt, préselik. Eredeti nagysága kb. 70 x 100 cm. A legelterjedtebb a szürkekarton (könyvkötészet), értékes rongykarton ma már alig létezik. A fatartalom miatt idővel oxidálódik, besötétedik (megsárgul) és törékennyé válik. Minél vastagabb a préselt massa, annál nagyobb lesz a kartonmassza kötőanyaga által okozott feszültség. Különösen a szélek felé vetemednek meg hullámosan. Ameddig a kereskedőnél feltornyozva, egymást préselve fekszenek, ezt alig lehet észrevenni, később tűnik ki a hiba. Kisebb formátumokra való felvágásnál ez a feszültség enyhül. Az alapozás során egyre inkább előjön a vetemedési készség. A kartonok rendkívül érzékenyek a nedvességre, ezért az olajalapozás a legmegfelelőbb előkészítési mód. Alapozatlan kartonoknál a vizes festékrendszerek (guache-, tempera- vagy akrilfestékek) alkalmazása esetén nem is történik semmi baj, amíg ezek a festmények vázlatjellegűek vagy ideiglenes célt szolgálnak.¹ A pigmentréteg szemcsés leválása, pergése is ahhoz köthető, hogy csak egy réteget bír el, s ha Nagyapáti Kukac Péter festéstechnikájában a rétegekre épülő esztétikai benyomás nem társult ugyanolyan kötőanyag minőséggel és erősséggel, akkor ez a hiba könnyen megjelenhetett.

1 Kurt Wehlte: A festészet nyersanyagai és technikái. Balassi Kiadó, MKE, Budapest, 1994, 387-388.

A hőmérséklet- és a nedvesség-ingadozás következtében a karton kötőanyagának, az enyvnek duzzadása, zsugorodása eredményeképpen a keretekbe szorított képek a térben kényszerültek tágulni, így jöttek létre a hatalmas hullámos vetemedések, melyeket csak nedvesítéssel egybekötött préseléssel, kasírozással lehetett megszüntetni, sokszor csak ideiglenesen, mert a hordozó kötőanyagának további mozgását csak teljesen zárt rendszerrel lehetne megakadályozni, pl. két üveg vagy plexi közé beszorítva. Ez nagyban befolyásolná a műtárgy súlyát valamint esztétikai élvezhetőségét.

Nagyapáti több festményén tapasztalható a függőleges repedéshálók kagylósodással együtt történő megjelenése, mely esetben a pigmentréteg a karton legfelső rétegét magával rántva pördült föl, sőt pergett le. Ez valószínűleg a részleges vizesedésnek tudható be, lehet hogy az üveg alatt lecsapódott pára gyűlt össze ezeken a leginkább károsodott területeken, sőt némely esetben penészedéshez vezetett, mely megsemmisítette a festékréteget.

Egyes művek restaurálásának leírása

A restaurált festmény

1. Parasztcsalád. 1930 körül, olaj, karton, 54,5 x 67,8 cm, Városi Múzeum, Szabadka, lelt.sz.: U-1785

A festmény hordozója megvetemedett, melyet nedvesítéssel egybekötött préseléssel szüntettem meg. A szennyeződésréteg letisztítása után dammárlakkal védtem le a festményt, az apróbb hiányokat kiretusáltam 2002-ben.

2. Varga szállás. 1938 körül, olaj, karton, 71 x 100 cm, magántulajdon

A festmény mostoha tárolási körülményeinek következtében a pigmentréteg mintegy 40%-a megsemmisült, lepergett, a hordozó deformálódott, a képet szennyeződésréteg sötétítette be. A tisztítást követően plextolos réteget vittem fel, s a képet CMC-s nedvesítés után présben kasírozták. Dammár lakkréteg felvitele után lakkos olajfestékekkel készítettem el az esztétikai rekonstrukciót 2000-ben.

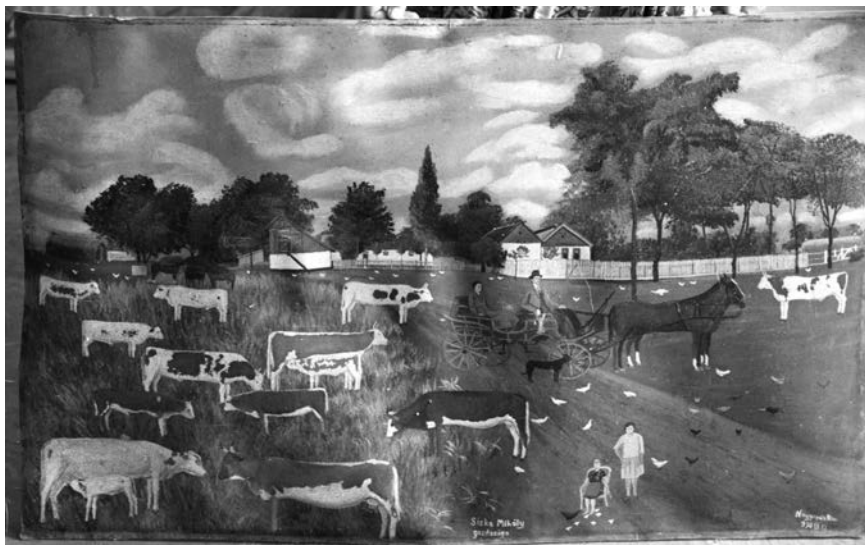
Átvételi állapot

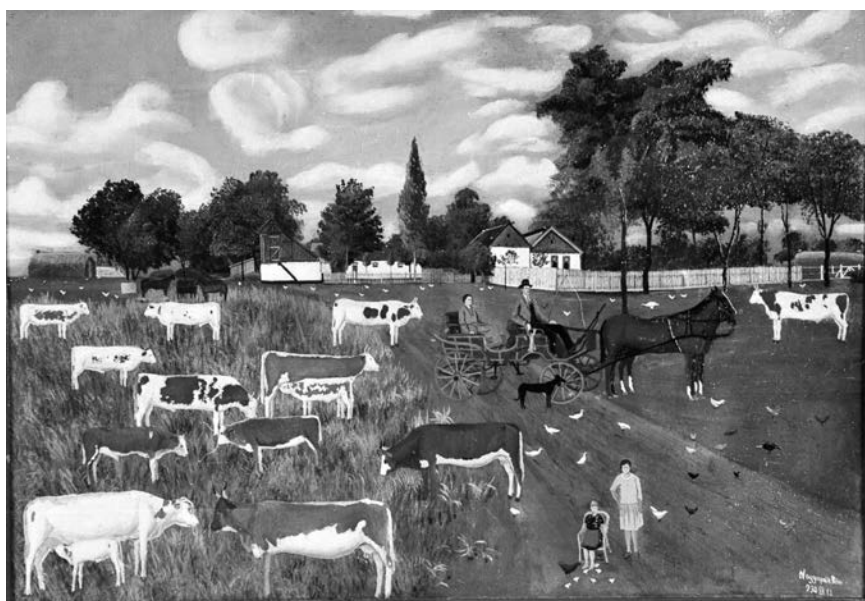
A restaurált festmény

3. Siska Mihály gazdasága. 1930, olaj, karton, 68 x 98 cm, Városi Múzeum, Szabadka, lelt.sz.: U-1799

A festmény hordozója megvetemedett, melyet nedvesítéssel egybekötött préseléssel és kasírozással szüntettem meg. A szennyeződésréteg letisztítása után dammárlakkal védtem le a festményt, az apróbb hiányokat kiretusáltam 2002-ben.

Átvételi állapot

A restaurált festmény

4. Franciasapkás nő. 1930 körül, olaj, karton, 36,5 x 48 cm, Városi Múzeum, Szabadka, lelt.sz.: U-2024

A festmény hordozója, melyet a felső sarkokban durván átlukasztottak, megvetemedett; nedvesítéssel egybekötött préseléssel szüntetem meg. A pigmentréteg mozaikszerűen megrepedezett és pereg, legnagyobb része a vastagon felvitt fehér bunda térségében, de a kék ég háttérnél is. A tisztítást követően plectolos réteget vittem fel, a további pergés megszüntetése érdekében. A hiányokat enyves-krétás tömítőmasszával és sűrű Plectol felvitelével hoztam szintbe, melyet az esztétikai rekonstrukció követett a dammár lakkréteg felvitele után 2008-ban.

Átvételi állapot

Tisztítópróba

A restaurált festmény

5. Disznóhízlalda. 1930 k., 70 x 100 cm, olaj, karton magántulajdon

A festmény hordozója megvetemedett, melyet nedvesítéssel egybekötött préseléssel szüntettem meg. A szennyeződésréteg letisztítása után dammárlakkal védtem le a festményt, az apróbb hiányokat kiretusáltam 2008-ban.

*Átvételi állapot**A restaurált festmény*

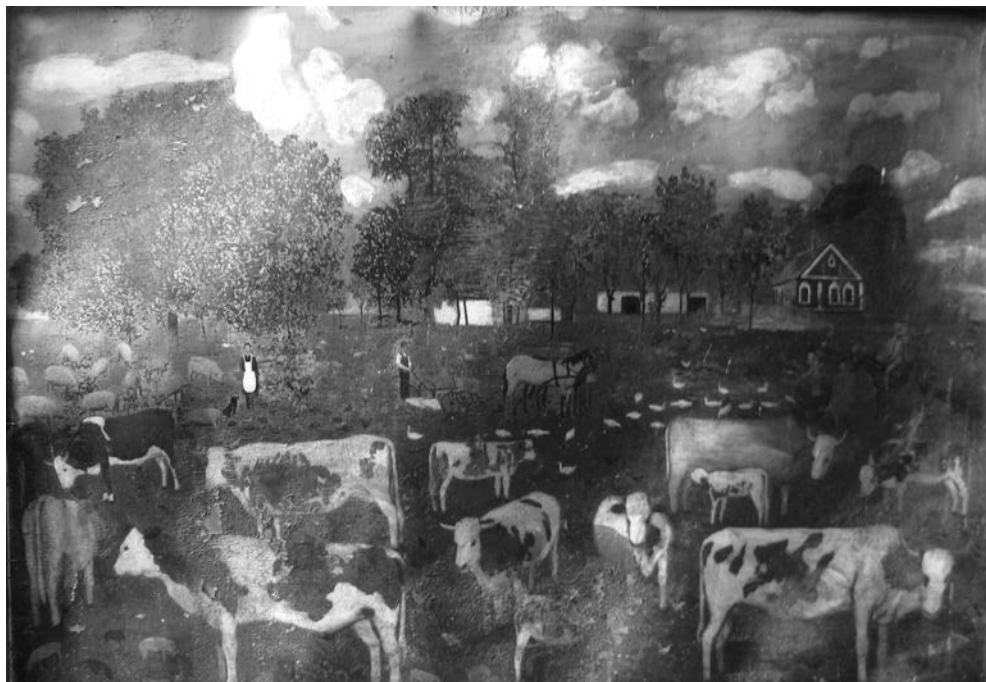
*Tisztítópróba
(Disznóhízlalda)*

6. Siska Mihály gazdasága. 1930, 70 x 100 cm, olaj, karton magántulajdon

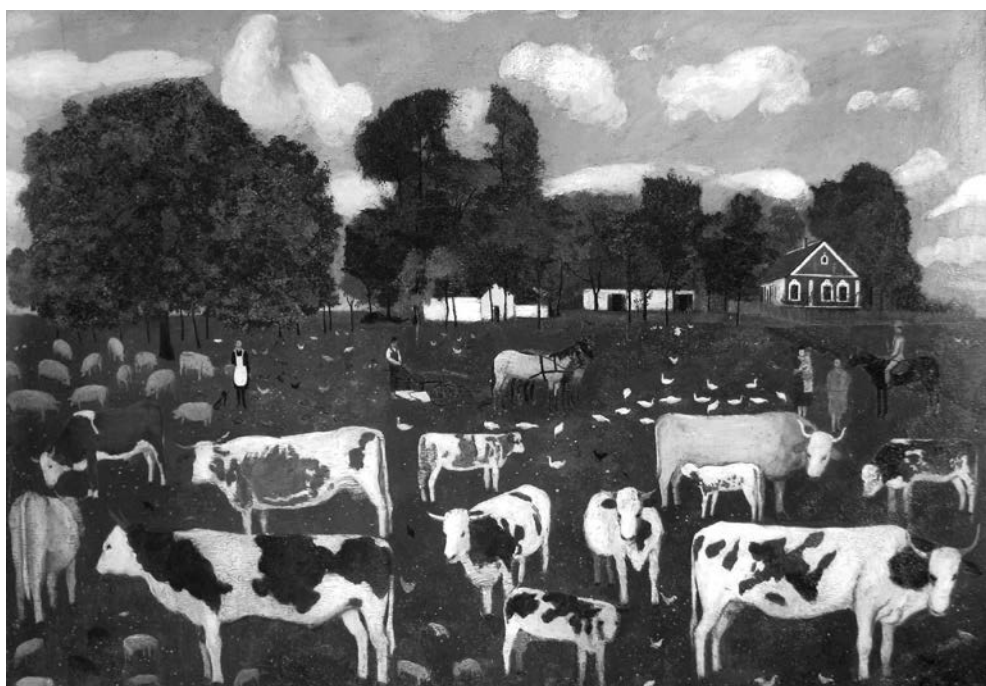
A festmény mostoha tárolási körülményeinek következtében és valószínűleg enyves átecsetelés, vagy nedvesedés következtében a pigmentréteg mintegy 30%-a megsemmisült, lepergett, a hordozó deformálódott, a képet szennyeződésréteg sötétítette be. A „kezelt” felületeken a pigmentréteg a karton felső rétegét is magával rántva felkagylósodott. E felületeket plextolos puhítás és visszavasálás után próbáltam kisimítani. A tisztítást követően plextolos réteget vittem fel, s a képet CMC-s nedvesítés után présben kasírozták. A hiányokat enyves-krétás tömítőmasszával és sűrű Plextol felvitelével hoztam szintbe. Dammár lakkréteg felvitele után lakkos olajfestékkel készítettem el az esztétikai rekonstrukciót 2008-ban.

Átvételi állapot, hátoldal

Átvételi állapot

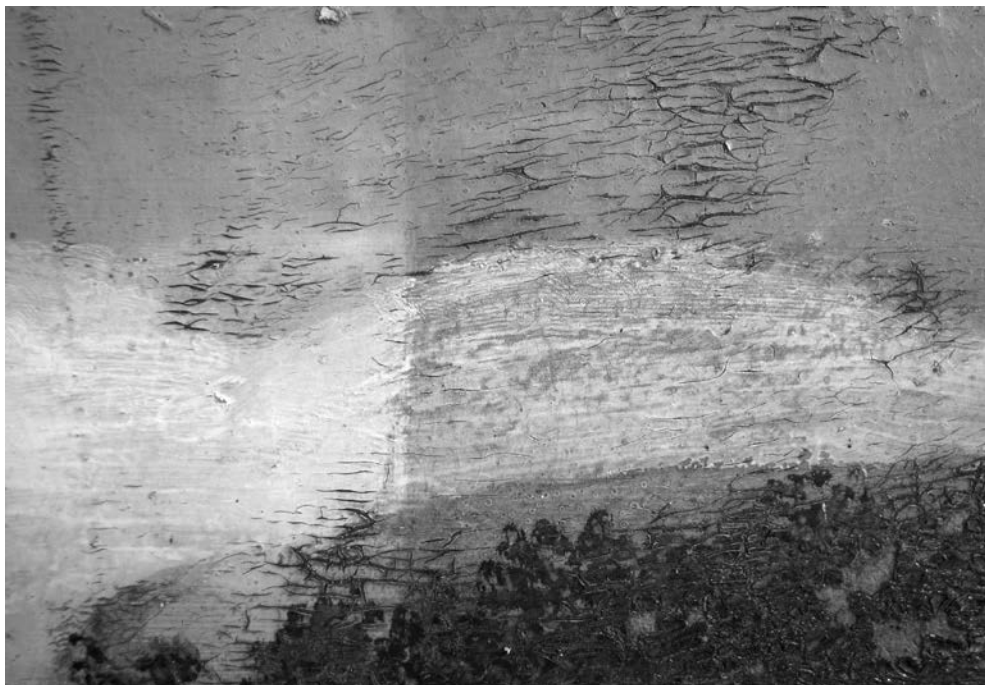
A restaurált festmény

Átvételi állapot, részletfelvétel

Átvételi állapot, részletfelvétel

Tisztítópróba

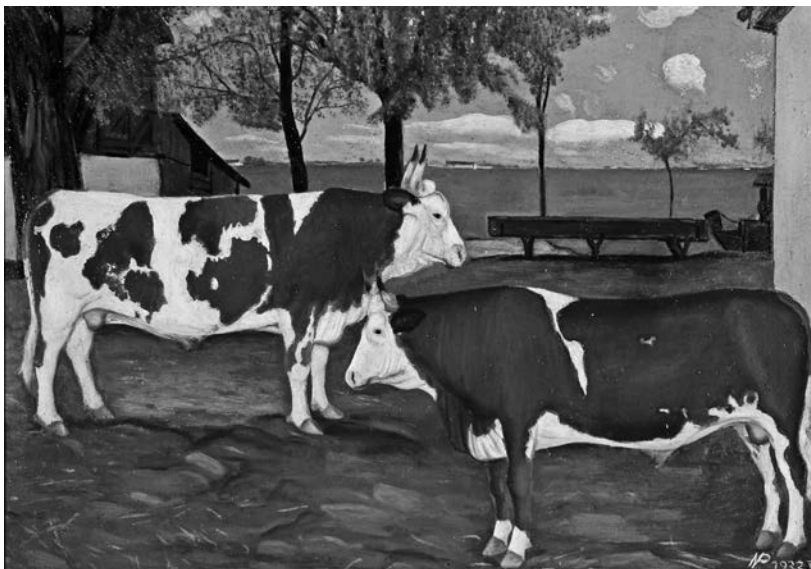
Átvételi állapot, makrofelvétel

7. Ökrök. 1930, 44 x 65 cm, olaj, karton, magántulajdon

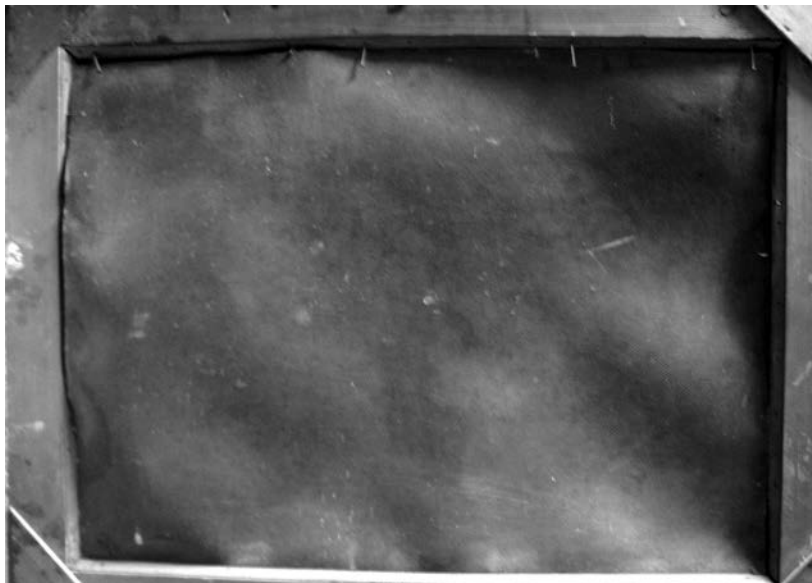
A festmény hordozója megvetemedett, melyet nedvesítéssel egybekötött préseléssel és kasírozással szüntettem meg. A szennyeződésréteg letisztítása után dammárlakkal védtem le a festményt, az apróbb hiányokat kiretusáltam 2008-ban.

Átvételi állapot

A restaurált festmény

Átvételi állapot, hátoldal

8. Csurrai János öntözője. 1930 körül, 47 x 67 cm, olaj, karton, magántulajdon

A festmény hordozója több helyen mechanikailag megsérült, beszakadt, enyhén megvetemedett és a pigmentréteg a szennyeződések következtében besötétedett. A sérüléseket beragasztottam, a képet letisztítottam, s dammár lakkal levédtem, majd a hiányoknál retusáltam 2008-ban.

Átvételi állapot

9. Csurrai János kertészete. 1930 körül, 47 x 67 cm, olaj, karton, magántulajdon

A festmény hordozója több helyen mechanikailag megsérült, beszakadt, enyhén megvetemedett, és a pigmentréteg a szennyeződések következtében besötétedett. A sérüléseket beragasztottam, a képet letisztítottam, s dammár lakkal levédtem, majd a folytonossági hiányokat retusáltam 2008-ban.

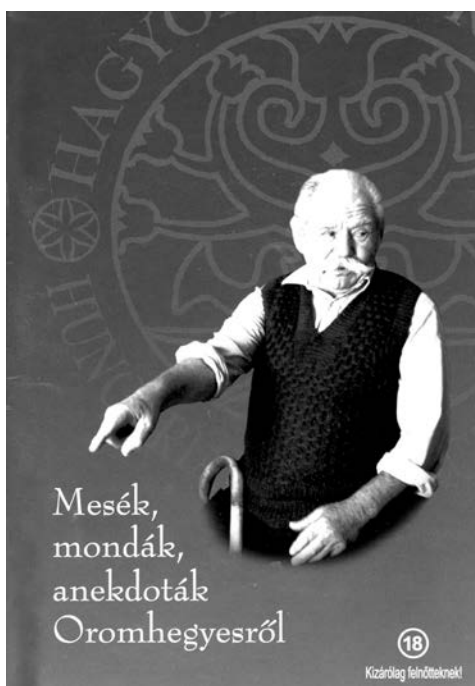
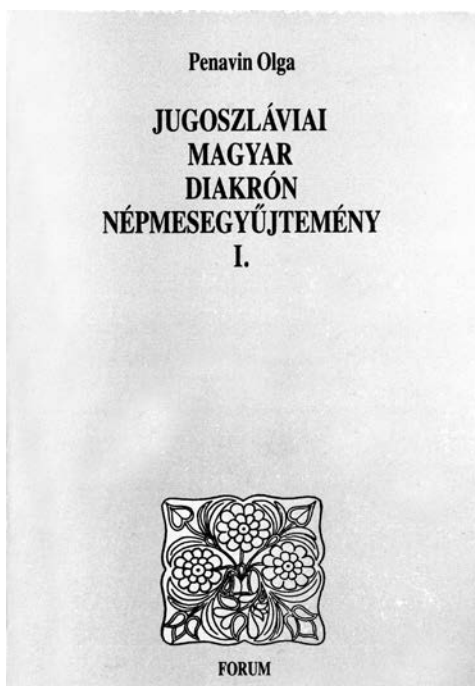
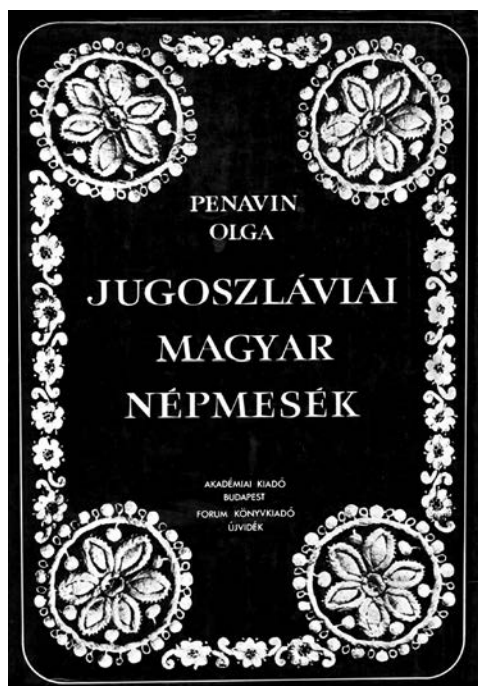
Átvételi állapot

REZIME

Povodom 100. godišnjice rođenja prvog naivnog slikara ovog područja, Petera Nađapati Kukaca, 2008. su održane izložbe u Bačkoj Topoli i Subotici, čiji je autor bila Olga K. Ninkov, istoričar umetnosti Gradskog muzeja u Subotici. Ovaj rad izučava slikarsku tehniku (ulje na kartonu) spomenutog autora, najčešće uzroke propadanja i opisuje restauraciju devet slika.

SUMMARY

On the occasion of the 100th anniversary of the birth of the first naive painter of the region, Péter Nagyapáti Kukac, exhibitions were held in Backa Topola and Subotica in 2008. The author of these exhibitions was Olga K. Ninkov, the art historian of the Subotica City Museum. This paper examines the painting technique (oil on cardboard) used by the indicated artist, the most frequent causes of dilapidation and describes the restoration process of nine paintings.

A VAJDASÁGI MAGYAR MESEKUTATÁS TÖRTÉNETE¹

Absztrakt: A vajdasági magyar mesekutatás történetével többen, több alkalommal, többféle célkitűzéssel foglalkoztak,² s mivel az elmúlt ötven évben a valamikori jugoszláviai folklorisztika egyik kiemelkedően kutatott területe volt, a jugoszláviai népköltészet összegzését adó munkák mindegyike érinti témánkat.³ Néhány önálló tudománytörténeti áttekintés is született, a legalaposabb vajdasági munkák egyike talán Vajda-Sárvári Zsuzsanna magiszteri dolgozata.⁴ Hasonló Penavin Olga több tanulmánya is,⁵ amelyek összefoglalását a Jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjtés című, 1993-ban megjelent munka első kötetének utószava adja. 1999-ben Voigt Vilmos foglalta össze a jugoszláviai magyar mesekutatás eredményeit,⁶ legutóbb pedig – az MTA Néprajzi Kutatóintézetében készülő meseadatbázis alapján – Benedek Katalin ismertette a térség mesekincsét, egyúttal érintve a térség tudománytörténeti kérdéseit is.⁷ A fenti összefoglalások többnyire a második világháború idejéig zajló mesekutatásokat mutatták be, de az ezt követő korszakot tárgyaló munkák is csak a nyolcvanas évekig jutottak el az anyag feldolgozásában. Az elmúlt harminc év mesekutatásával a kutatók sajnos nem igazán foglalkoztak, jómagam az alábbiakban mégis kísérletet tennék egy teljes tudománytörténeti áttekintésre.

Kulcsszavak: vajdasági magyar mesekutatás, népmese, tudománytörténet

- 1 A vajdasági magyar mesekutatás története címet viselő tanulmány a *Vajdasági magyar népmese-katalógus* című doktori disszertációnak a fejezete, amelyet a szerző 2008 januárjában védett meg Budapesten, az ELTE BTK Néprajz Tanszékén.
- 2 Kálmány Lajos bánati gyűjtéseiről Beszédes Valéria (Beszédes V. 1978.), a vajdasági bukovinai székely mesemondókról Kovács Ágnes írt. (Kovács Á. 1984.)
- 3 Bori I. 1971, 1976, 1993.; Kósa L. 1972.; Katona I. 1984.; Penavin O. 1991.
- 4 Vajda-Sárvári Zsuzsanna a hetvenes években készítette el Kovács Ágnes segítségével az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken *A nyomtatásban megjelent jugoszláviai magyar népmesék tipológiai vizsgálata* című magiszteri dolgozatát, amely nyomtatásban nem jelent meg.
- 5 Penavin O. 1984, 1994.
- 6 Voigt V. 1999.
- 7 Benedek K. 2002.

A mesekutatás kezdete és első korszaka (a XIX. század második felétől az első világháborúig)

Gaál György a Grimm testvérek iskolateremtő, első mesegyűjteményének, a *Gyermek- és házimesék (Kinder- und Hausmärchen)* megjelenésének évében, 1812-ben kezd hozzá a gyűjtéshez, és tíz évvel később közzé is teszi az első magyar meséket tartalmazó (német nyelvű) mesegyűjteményt. Ettől kezdve sorban jelennek meg a népmese-átdolgozások. Ezt az időszakot (1812–1842), amely Kriza székely népmesegyűjtésének kezdetéig tartott, a magyar néprajz tudománytörténetében a népmesekutatás első szakaszának szokták nevezni.⁸ Bár vajdasági gyűjtőhellyel megjelölt magyar mesét ebből az időszakból nem ismerünk, a szerb népmesekutatásnak köszönhetően a vajdasági mesekutatás első korszaka is erre az időszakra tehető: Vuk Stefanović Karadžić az első szerb népmesegyűjteményt, a *Narodne srpske pripovijetke* című művet 1821-ben adta ki.⁹ Ezt követően a Grimm testvérek unszolására Vuk Karadžić egy nagyobb mesekötet összeállításán dolgozott. Ennek a munkának a részeként Grujo Mehandžić szenttamási kereskedő 1829-ben – a zimonyi kórházban – nyolc mesét mondott el Karadžićnak, aki ezenkívül egy újvidéki koldustól hallott mesét is leírt. Így az 1853-ban megjelent *Srpske narodne pripovijetke* című kötetében Vuk Karadžić – elsőként a térségből – kilenc vajdasági szerb népmesét is közöl.¹⁰ Köztudomású, hogy ezeket a meseközléseket is az a Grimmék által kialakított korszellem határozta meg, amely a XIX. század első felének folklórgyűjtéseit jellemezte.¹¹

A piarista gyűjtők

Az ezt követő, a mesetörténet szempontjából oly fontosnak tartott korszakot, a XIX. század második felét már a rendszeres és folklorisztikai igényű mesegyűjtés jellemezte. Ebből az időszakból származik térségünk első magyar népmesegyűjtése is: a három magyar nyelvű magyarkanizsai népmesét a Néprajzi Múzeum kéziratgyűjteményének EA 2958-as számon található – nemrég nyomtatásban is megjelent – Ipolyi Arnold-féle folklórgyűjteményéből ismerjük.¹² Mindhárom szöveget Magyarkanizsán – 1853 és 1858 között – gyűjtötte az eddig teljesen ismeretlen Zsoldos József, aki Ipolyi munkatársának, a szegedi piarista gimnázium tanárának, Csaplár Benedeknek (Dunaszerdahely, 1821 – Budapest, 1906) a tanítványa volt. A szövegek három tündérmese vázlatos leírását tartalmazzák.

Az első magyar nyelven publikált, vajdasági gyűjtőhellyel megjelölt meseszövegünk a Magyar Nyelvőr *Néprajz- és nyelvhasználati* rovatában jelent meg. A lap indulásától fogva feladatának tartotta a néphagyományok, különösen a népmesék gyűjtését, illetve ezeknek

8 Voigt V. 1998. 236.

9 Karadžić, V. S. 1988.

10 Karadžić, V. S. 1988.

11 Vuk Stefanović Karadžić munkásságának az ismertetése Mojašević, M. 1953, 1989; Jung K. 1992.; Voigt V. 2004.

12 Benedek K. 2006. 740–743, 775–776.

„alakilag hű közlését.”¹³ Ezen törekvések jegyében Hantz Gyula a Magyar Nyelvőrben 1876-ban és 1878-ban is közölt Nagybecskerekben (Torontál vm.) lejegyzett meséket.¹⁴ Ugyanekkor – 1878-ban és 1879-ben – Fischer Ernő Bajmokon (Bács vm.) gyűjtött népmeséi is napvilágot látnak a nyelvészeti folyóiratban.¹⁵

Az első vajdasági népmesét tizennyolc éves korában publikáló Hantz Gyula (Kolozsvár, 1858 – Budapest, 1921) a későbbiekben – már Haraszi Gyula néven – középiskolai tanárként, bölcséleti doktorként, valamint az MTA és a Kisfaludy Társaság tagjaként lett ismert. Mint a helyi gimnázium próbaéves piarista tanára 1875-től néhány évig Nagybecskerekben tartózkodott,¹⁶ feltehetően ebben az időben végzett néprajzi gyűjtéseket itt és Magyarittabén. A Magyar Nyelvőrben ennek a munkának az eredményei – a mesék mellett mondókák, találós kérdések, hiedelemtörténetek és dramatikus népszokások szövegei – jelentek meg.

Fischer – későbbi névén Révész¹⁷ – Ernő (Bajmok, 1862 – Szabadka, 1911) Szabadkán és Szegeden végzett gimnáziumot, kilenc évig postamesterként dolgozott Bajmokon, majd 1894-ben megszerezte az ügyvédi oklevelet, és Szabadkán kezdett praktizálni. Ekkor már számos irodalmi és néhány folklorisztikai publikációval is rendelkezett,¹⁸ 1878-tól több, a szülőfalujából származó folklórgyűjtését publikálta a Magyar Nyelvőrben. Ezek között – a közmondások, szólások, farsangi köszöntők, gyermekversek, gúnynevek, babonák stb. mellett – hat mesét is találunk. Nem lehetett véletlen, hogy Fischer Ernő öccse, Révész Hugó (Bajmok, 1873 – Bajmok, 1916) volt az, aki 1892-ben kiadta a *Bácskai dalok, mesék* című művet, a bácskai népdalok és mesék első gyűjteményét. A könyvecske *Mesék* című fejezete 13 szöveget tartalmaz.¹⁹ A két testvér munkakapcsolatát mi sem bizonyítja jobban, minthogy a kötetben megjelent két mese, *A kakas meg a csirke* és *A kakas, kutya, farkas, meg a róka* azonos a Magyar Nyelvőrben *Népmesék*, illetve *A kakas és utitársai* címmel publikált mesével.²⁰ E mesék kivételével a szövegek pontos gyűjtési helyét nem ismerjük.

Hantz Gyula és Fischer Ernő bánáti és bácskai gyűjtéseivel egy időben az úgyszintén a piaristáknál tanuló Kálmány Lajos (Szeged, 1852 – Szeged, 1919) már a *Koszorúk az Alföld vadvirágaiból*²¹ két kötetének kiadásán dolgozott. Ezekben a kötetekben és a *Szeged népe* első kötetében – amelynek az *Ős Szeged népköltészete* alcímet adta²² – az általunk vizsgált területről nem publikált mesét. Bánáti gyűjtéseit feltehetően csak 1879-ben, Szajánba helyezésekor kezdte meg. A *Szeged népe* második kötetében – amelynek a *Temesköz népköltészete* alcímet adta – kizárólag az általunk vizsgált bánáti terület

13 Magyar Nyelvőr, 1872. II. 2.

14 Hantz Gy. 1876. 225–226, 469–470.

15 Fischer E. 1878. 425–426, 475, 523, 1879. 520–521.

16 Szinnyei J. 1896. 458–460.

17 A Fischer családi nevet időközben Révészre változtatták. (Szinnyei J. 1906. 879.)

18 Szinnyei J. 1906. 877–878.

19 Révész H. 1892. ; A kötet anyagának újraközlése: Révész H. 1993. Penavin O. 1993.

20 Révész H. 1892. 114–115. 122–124.; Fischer E. 1878. 523, 1879. 520–521.; Az anyag újraközlése: Penavin O. 1993.

21 Kálmány L. 1877, 1878.

22 Kálmány L. 1881.

falvaiból (Hódegyháza, Kisorosz, Padé, Szaján, Tiszahegyes, Tiszaszentmiklós, Torda, Törökbecse) közölt meséket, összesen negyvenöt szöveget.²³

Az 1914-ben kiadott *Hagyományok* első kötetében tizennégy szöveget közöl Egyházaskérrel, kettőt Magyarankizsáról, egyet Magyarszentmihályról, egyet Padéről, hármat Szajánból,²⁴ míg a második kötetben – amelynek a *Borbély Mihály mondása után* alcímet adta – Borbély Mihály egyházaskéri mesemondó ötvenegy szövegét teszi közzé, emellett a jegyzetekben is közöl még jó néhány népmesét a vizsgált területről.²⁵ Ennek az 1913-ban a bánati Egyházaskéren végzett gyűjtőmunkának a célja az volt – elsőként a magyar mesekutatásban –, hogy egyetlen mesemondó „teljes” mesekészletét rögzítse. E munkáktól számítva többé-kevésbé szokássá vált a magyar mesekutatásban, hogy a szövegközlések végén megjelölték a mesemondó személyét, ritkábban mesetudását is bemutatták. De Kálmány munkája igazán jelentős módszertani példává mégis akkor vált, amikor az Ortutay Gyula nevéhez köthető, „magyar” vagy „budapesti” iskolaként ismert egyéniségkutató módszer megszületett.

Kálmány Lajos gyűjtéseinek egy része kiadatlan maradt.²⁶ Ezek között található az *Alföldi gyűjtés* című kézirat,²⁷ amely soha sem jelent meg, habár – a Kálmányhoz írt Sebestyén Gyula-levelek szerint – 1914-ben már kiadásra kész állapotban várta, hogy a Magyar Népköltési Gyűjtemény című sorozat részeként napvilágot lásson.²⁸ Ebből a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában tárolt kéziratból az elmúlt évtizedekben balladák, népdalok és mondák mellett többször közöltek meséket is.²⁹ Korábbi tanulmányaiba beépítve egyébként már maga Kálmány Lajos is közzétett a kéziratban szereplő szövegeket.

A Berze Nagy János-hagyatékának vajdasági anyaga

Kálmány Lajosnak a Bánátban élő szegedi kirajzású magyarok között folytatott népköltészeti gyűjtésével egy időben, 1887-ben az al-dunai székelyek között – a Torontál

23 Kálmány L. 1882. Az anyag újraközlése: Penavin O. 1993.

24 Kálmány L. 1914. I. Az anyag újraközlése: Penavin O. 1993.

25 Kálmány L. 1914. II. Az anyag újraközlése: Penavin O. 1993.

26 A budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában található állapotuk miatt nem hozzáférhető Kálmány Lajos kéziratok listája: EA 2794 Mese és dalkatalógusok, EA 2798 Találós mesék, EA 2801 Meseszövegek, EA 2802 Meseszöveg, töredékek, csonka példányok, feljegyzések, EA 2803 Meseszövegek, töredékek, EA 2806 Mesejegyzetek, EA 2807 Mesekatalógus, EA 2808 Mesekatalógusok, jegyzetek, kevés gyűjtés, EA 2838, Kálmány Lajos gyűjtőfüzetek: dalok és mesék, EA 2842 Kálmány Lajos gyűjtőfüzetek: meseszövegek, EA 2843 Kálmány Lajos gyűjtőfüzetek: dalszövegek, meseszövegek, EA 2844 Kálmány Lajos gyűjtőfüzetek: dalszövegek, meseszövegek, EA 2846 Kálmány Lajos gyűjtőfüzetek: töredékek, mese, dal, EA 2877 Vegyes jegyzetek, babonák, mese, EA 2887 Gyűjtés: mesetöredék, EA 2887 Gyűjtés: mesetöredék, EA 2940 Gyűjtés: 3 meseszöveg, EA 2941 Gyűjtés: dal és meseszöveg, EA 2942 Gyűjtés: meseszöveg, EA 2948 Gyűjtés: meseszövegek, EA 2959 Gyűjtés: töredékek, mese és dalszövegek

27 EA 2771

28 Sebestyén Gyula levelei Kálmány Lajoshoz. Somogyi Könyvtár, Szeged. MS 26/2068

29 Ortutay Gy. 1955. III.; Ortutay Gy. – Katona I. 1956. II.; Ortutay Gy. – Dégh L. – Kovács Á. 1960.

megyei Pancsova melletti Hertelendyfalván – Zsidó Domokos gyűjtött népmeséket a néhány éve odatelepült bukovinai székelyektől. A Zsidó Domokos által gyűjtött kilenc szöveg Herrmann Antalón keresztül került Berze Nagy János (Bessenyőtelek, 1879 – Pécs, 1946) hagyatékába. Ez az anyag Berze Nagy halála után Banó István és Dömötör Sándor szerkesztésében jelent meg.³⁰

Zsidó Domokos után néhány évtizeddel, 1919-ben – amikor is a Monarchia tisztviselőjeként börtönébe került – maga Berze Nagy János is gyűjtött meséket Pancsován az al-dunai székelyek között. Itt találkozott Bogos István sándoregyházi (bukovinai székely) rabbal, aki a komáromi katonáskodása alatt hallott meséket monda el a kutatónak.³¹ Sajnos a meséknek csak a tartalmi kivonatát ismerjük a Berze Nagy által készített mesekatalógusból. A szövegek kéziratos lejegyzésben a Berze Nagy-hagyatékban találhatók, publikálásuk a magyar mesekutatók nagy adóssága.³² Hasonló a helyzet a Berze Nagy által 1918-ban Martonoson gyűjtött két meseszöveggel is,³³ amelyek kiadása – akárcsak Kálmány *Alföldi gyűjtésének* a megjelentetése – még várat magára.

A jugoszláviai mesekutatók (a XX. század második felétől napjainkig)

Az első világháború után létrejött Jugoszláviában a magyar tudományos élet csak lassan alakult ki. Különböző néprajzi tematikájú cikkek ebben az időszakban is születtek, de népmesei vonatkozásúakat ezek között nem találunk. A Vajdaság területén történő mesegyűjtés Kálmány Lajos és Berze Nagy János utolsó gyűjtései után közel harminc évig szünetelt; mesegyűjtésre először a második világháború idején került sor, amikor a mesekutatók már ismert Banó István (1918 – 1987) 1941 és 1945 között Zentára került. Banó itt fedezte fel Molnár G. Károly mesemondót, akit a Kalangyában 1943-ban mutatott be.³⁴ Ezzel a gyűjtéssel indul el a háború után Jugoszláviában maradt magyarság folklórpublikációja, amikor 1949-ben a Hídban közlik Molnár G. Károly *Szerencsés Ferkó* című, Ács Károly illusztrálta népmeséjét.³⁵

A Vajdasági Magyar Kultúrszövetség megbízásából 1949 és 1953 között kezdődött meg a vajdasági falukutatók, amelynek keretében a szövetség több szervezett magyar néprajzi gyűjtést is támogatott.³⁶ Az egyik csoport Bácskertesén, Doroszlón és Gomboson végzett terepmunkát, ennek eredménye Czimmer Anna gyűjtése, amely jó néhány, a bácskertes-i borbélynál elmondott folklórszöveget tartalmaz.³⁷ A köztük lévő mese a Penavin Olga által szerkesztett *Jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjtemény* második kötetében jelent meg.³⁸ A Vajdasági Magyar Kultúrszövetség fent említett néprajzi tevékenységének

30 Banó I.–Dömötör S. 1960. 93–117.

31 Berze Nagy J. 1957. I. 425, II. 553, 554.; Banó I. 1980. 248.

32 Berze Nagy J. 1957. II. 713–714.

33 Berze Nagy J. 1957. II. 239, 551.

34 Banó I. 1943, 1943/a

35 Banó I. 1949.

36 Banó J. 1983.

37 EA 10173

38 Penavin O. 1996.

keretei között Degrel István a bánáti magyarság körében folytatott néprajzi gyűjtéseket. Az általa gyűjtött anyagról (népmesék és mondák) nagyon keveset tudunk, mivel Degrel összesen egy meseszöveget jelentetett meg, azt is szerb nyelven.³⁹ Jung Károly legutóbbi tanulmánykötetében hívta fel a figyelmet a Degrel István által ekkor gyűjtött torontálvásárhelyi népmesére, illetve ennek délszláv vonatkozásaira.⁴⁰

Az 1950-es években a magyarországi néprajzi és honismereti gyűjtőmozgalom hatására a topolyai születésű, Szegeden élő postamester, Zöldy Pál több ezer oldalon, több néprajzi témát feldolgozva írta meg visszaemlékezéseit az 1900-as évekbeli topolyai életről. Munkái között néhányban mesével, mesemondással is foglalkozott. Szövegeket is közöl, és nála jelennek meg elsőként az erotikus tematikájú mesék. Munkái nyomtatásban máig nem jelentek meg.⁴¹ Kéziratait a szabadkai Városi Múzeum és a Topolyai levéltár mellett a szegedi Móra Ferenc Múzeum, illetve a budapesti Néprajzi Múzeum adattárában is őrzik.

1958-ban az újvidéki egyetemen megnyílt a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, és ezzel megszületett az az intézmény, amely majdnem ötven évre felvállalta a vajdasági magyarok folklórkutatását. 1959-ben először Penavin Olga, majd Matijevics Lajos vezetésével az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének hallgatói rendszeres néprajzi gyűjtőmunkát végeztek Jugoszlávia egész területén. Érdeklődésük elsősorban a nyelvjárás kutatására irányult, de e célból népmeséket is gyűjtöttek. A nyolcvanas évekig tervszerűen járták a jugoszláviai magyarok által lakott településeket: szinte minden régióból gyűjtöttek népmesét (az összegyűjtött anyagot a Tanszék archívumában helyezték el). A fent említett gyűjtés anyaga részben megtalálható a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológia Adattárában,⁴² de több alkalommal közzétették vajdasági folyóiratokban,⁴³ valamint az intézmény által kiadott periodikákban is.⁴⁴ A szövegek nagyobb részét a *Jugoszláviai magyar népmesék* két kötetében önállóan publikálták,⁴⁵ majd az innen kimaradt – de később összegyűjtött – mesék a *Jugoszláviai magyar diakrón népmesegyűjtemény* második kötetében láttak napvilágot.⁴⁶ Ez utóbbiban már inkább a hallgatók által leírt szövegeket – amelyek sok esetben otthonról hozottak vagy olvasmányok alapján felelevenítettek – lelhetjük fel. Itt kaptak helyet Beszédes Valéria szabadkai mesemondójának, Horti Istvánnak és szajáni mesemondójának, Vastag Matildnak a meséi is.

Vajdaságban a Magyar Tanszék mellett a magyarországi egyetemek munkatársai is végeztek terepmunkát. Ilyen alkalommal került sor Ferenczi Imre⁴⁷ és Ujváry Zoltán⁴⁸ mesegyűjtéseire is.

39 Degrel I. 1952.

40 Jung K. 2004. 19–42.

41 Zöldy P. EA 12764; EA 13499; EA 15797; EA 16811; EA 19240

42 Penavin O. EA 5542

43 Penavin 1961, 1971, 1980.

44 Matijevics L. 1970.

45 Penavin O. 1984.

46 Penavin O. 1996.

47 Ferenczi I. 1975–76.

48 Ujváry Z. 1975.

A fentiekén kívül – részben a Magyar Tanszék, részben pedig a budapesti Folklore Tanszék egyéniségkutató meseiskolájának hatására – a térségben más mesegyűjtések is történtek. Fontos megemlíteni Beszédes Valéria néprajzkutató nevét, aki a hetvenes években a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Folklore Tanszékének hallgatójaként kezdte meg mesekutatói tevékenységét. Először Kálmány Lajos híres mesemondójának, az egyházaskéri Borbély Mihály gyerekeinek meséit gyűjtötte össze,⁴⁹ majd Szaján falu mesekincsét kutatta (azt vizsgálva, hogy Kálmány terepmunkája után közel száz évvel miként változott a falu meserepertoárja).⁵⁰ Beszédesnek az 1990-es években végzett tevékenységéhez kapcsolódik a vajdasági mesemondók között a legnagyobb repertoárral rendelkező, székelykevei illetőségű Szöcs Boldizsár meséinek az összegyűjtése és publikálása is.⁵¹

Egy település mesekincsének a rögzítése szempontjából nagyon jelentős Csorba Béla tevékenysége, aki a hetvenes évektől napjainkig folyamatosan gyűjtött meséket Temerinben. Szövegeinek csak egy részét publikálta.⁵² Hasonló munkát folytattam jómagam is, amikor a Szabadka melletti Ludas település mesekincsének összegyűjtésével foglalkoztam.⁵³

A Beszédes Valéria által gyűjtött egyházaskéri szövegeket és a Borbély Mihály-meséket együtt bemutató kötet hatására jelentkezett a Magyar Szó újságírójánál, Kalapis Zoltánnál a moholi Fodor Erzsébet, hogy bemutassa az apjától örökölt mesetudását, amely a Borbély Mihályéhoz hasonló. Ennek a találkozásnak a terméke az a húsz népmese- és jó néhány egyéb epikus szöveg, amelyeket Fodor Erzsébet – ugyan nem gyakorlott mesemondóként, hanem édesapja meséinek passzív tudással rendelkező mesehallgatójaként – leírt. A szövegeket Kalapis Zoltán Bori Imre felkérésére közölte a Híd hasábjain.⁵⁴

A vajdasági népmesekutatók történetét áttekintve külön ki kell emelni Burány Béla tevékenységét, aki a hetvenes évektől – tudatosan az erotikus témájú mesékre koncentrálna – Vajdaság egész területéről gyűjtött szövegeket, és ezeket több kötetben megjelentette.⁵⁵ Burány nemrég a *Szomjas a vakló*. 66 vajdasági erotikus népmese, a *Piros a tromf*. 77 vajdasági erotikus népmese, a *legszebb királylány kívánsága*. 88 vajdasági erotikus népmese, valamint *A menyecske meg a feketerigó*. 107 vajdasági magyar erotikus és obszcén népmese című kötetekben megjelent meséket egyéb gyűjtéseivel együtt jelentette meg. A kötet több mint 1000 szöveget közöl, ebből 308 szöveget népmeseként tartunk számon.⁵⁶ Az általa felfedezett oromhegyesi Cérna Miklós és a moholi Vlasity Károly meserepertoárját a budapesti Hagyományok Háza szakembereivel, Dala Sárával és Puskás Katalinnal 2004-ben újra kikérdeztük, mesemondásukat Dénes Zoltán

49 Katona I. – Bori I. – Beszédes V. 1976.

50 Beszédes V. 1978.

51 Beszédes V. 2001, 2004, 2005.

52 Csorba B. 1997, 2006.; Raffai J. 2008.

53 Raffai J. 2000, 2001.

54 Kalapis Z. 2002, 2003.

55 Burány B. 1984, 1988, 1990, 1997.

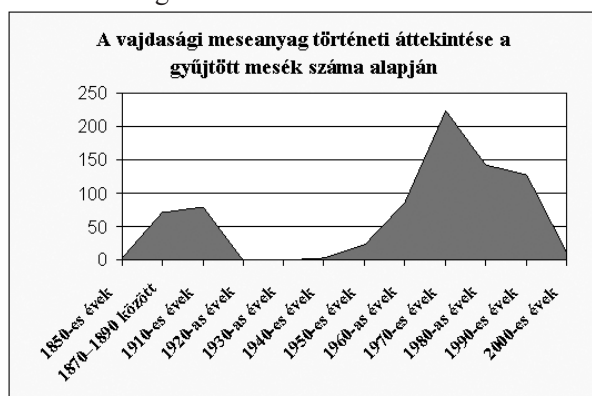
56 Burány B. 2007.

operatőr segítségével kamerával rögzítettük. Ennek a munkának az eredményeként született meg az első mesemondást tartalmazó dévédé, amelyet a Hagyományok Háza gondozott, és a *Cérna Miklós történetei. Mesék, mondák, anekdoták Oromhegyesről* címet viseli.⁵⁷ Hasonló felvételt készítettünk a Kalapis Zoltán által felfedezett Fodor Erzsébet mesemondóról is.

Az elmúlt évtizedben, amikor az újvidéki Magyar Tanszéken megszűntek a vajdasági néprajzi kutatások, az 1990-ben civil kezdeményezésre alakult Kiss Lajos Néprajzi Társaság vette át ezeknek a tudományos tevékenységeknek az irányítását. Tagjai több alkalommal gyűjtöttek népmeséket,⁵⁸ s a vajdasági népmesekutatás számára fontos adatokat hozott a Kiss Lajos Néprajzi Társaság által 1998 és 2002 között negyven vajdasági kutatóponton végzett, a Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza (VMNA) elkészítéséhez szükséges kérdőíves vizsgálat is. A kutatás egész Vajdaság területét lefedte, eredményei a VMNA kommentárkötetében jelentek meg.⁵⁹ A szövegek többsége – a nemrég kiadott Mátyás királyról szóló népmesék kivételével – csak elektronikus formában jutottak el a nagyközönséghez.⁶⁰

2002-ben indítványozta a budapesti Hagyományok Háza a Kárpát-medence területén fellelhető folklórszövegek gyűjtésére vonatkozó programját. A munkának Bácskában, Bánátban és Szerémségben történő részét a Kiss Lajos Néprajzi Társaság irányította. Vajdaságban az epikus folklórszövegek (mese, monda, anekdota stb.) gyűjtése volt a cél. A gyűjtésben a Kiss Lajos Néprajzi Társaság tagja, a Vajdaság különböző területén dolgozó néprajz iránt érdeklődő amatőr és hivatásos néprajzosok vettek részt. Az ez alkalommal gyűjtött szöveg közül, csak a Mátyás királyról szóló népmesék publikációja történt meg.⁶¹

Végezetül meg kell említeni az elmúlt tizenhárom évben az egész Vajdaság területére kiterjedő Kálmány Lajos népmesemondó verseny keretében elmondott saját gyűjtésű népmeséket, amelyek a zentai Thurzó Lajos Művelődési Központ archívumában található meg.

A vajdasági népmese-kutatás a számok tükrében

A *Vajdasági népmese-katalógus* és a hozzá kapcsolódó adatbázis lehetővé tette, hogy számszerűsítve is láthatóvá tegyük a fent bemutatott vajdasági népmesekutatás történetét. A népmese-katalógus behatározott meséi alapján

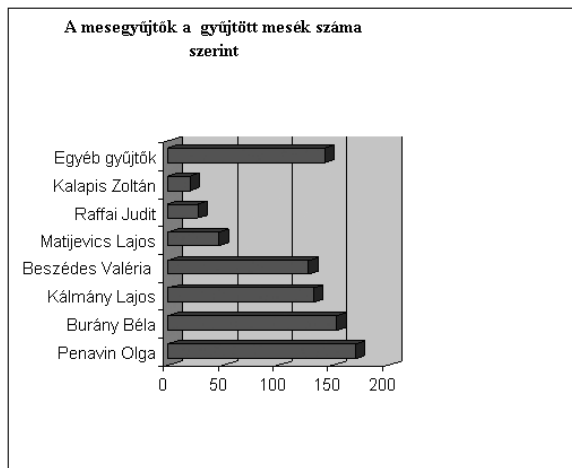
57 Dala S. – Puskás K. – Raffai J. 2006.

58 A fent említettek mellett: Silling 1993.

59 Raffai J. 2003. 173–192.

60 Papp Á. 2002.

61 A szövegek a Hagyományok Háza adattárában találhatók.

megállapítható, hogy a Vajdaság területén az 1850-es évektől napjainkig tartó mesekutatás két nagyobb korszakra bontható: az 1850-es évek és 1919 közötti szakaszra, valamint a második világháborút követő, napjainkig tartó időszakra. Az adatok azt mutatják, hogy a térségben a két világháború közötti évtizedekben nem folyt semmilyen mesegyűjtés.

Az általunk regisztrált teljes vajdasági mesekincs közel egy negyedét az első korszakban – amelynek kiemelkedő gyűjtője, Kálmány Lajos 133 tipológiailag behatárolható szöveget közölt Vajdaságból – gyűjtötték. A mesegyűjtés legintenzívebben – Penavin Olgának, Matijevics Lajosnak, Beszédes Valériának, Kalapis Zoltánnak és Burány Bélának köszönhetően – a második korszak közepén, a XX. század hetvenes éveiben folyt, amikor 224 tipológiailag behatárolható szöveget rögzítettek; de a fent említett gyűjtők tevékenységének eredménye a nyolcvanas évekből származó, az arányokat tekintve igen jelentős számú, 142 szöveg is. A kilencvenes évek mesetermését (127 szöveg) Beszédes Valéria mesemondójának, Szöcs Boldizsárnak, valamint a ludasi mesemondó, Szücs László meseanyagának lejegyzése növelte. A XXI. század elején gyűjtött mesék száma nagy visszaesést mutat.

A vizsgált mesék alapján jól látható az is, hogy a vajdasági népmese kutatástörténetéből négy személy munkássága emelkedik ki (Penavin Olga 171, Burány Béla 154, Kálmány Lajos 133, Beszédes Valéria 128 szöveget rögzített).

IRODALOM

- AARNE, Antti
1910 *Verzeichnis der Märchentypen.* (FFC 3.) Helsinki
- AARNE, Antti – THOMPSON, Stith
1961 *The Types of the Folktale* (FFC 184.) Helsinki
- BANÓ István
1943 Ilonka-Pilonka. *Kalangya*, 169–172.
1943 A kígyó-vőlegény. *Kalangya*, 169–172.
1943 Molnár G. Károly, az öreg zentai mesemondó. *Kalangya*, 261–263.
1949 Szerencsés Ferkó. *Híd*, 262–271.
1980 Berze Nagy János és a magyar mesekutatás. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, 25. 247–252.

BANÓ István – DÖMÖTÖR Sándor

1961 *Régi magyar népmesék Berze Nagy János hagyatékából.* Pécs

BANÓ Júlia

1983 A jugoszláviai magyar néprajzi gyűjtő- és kutatómunka 1949-től 1953-ig. In: Jung Károly (szerk.): *Jugoszláviai magyar folklór.* Újvidék, 1983. 9–14.

BENEDEK Katalin

1984 *A magyar novellamesék típusai (AaTh 850–999).* (MNK 4.) Budapest

2001 *A cigány mesemondók repertoárjának bibliográfiája.* (MNK 10/1. Összefoglaló bibliográfia) Budapest

2002 Összehasonlító mesevizsgálat. In: Bodó Barna (szerk.): *Hagyomány és interkulturalitás.* Temesvár, 147–172.

2006 *A tengeri kisasszony. Ipolyi Arnold folklórgyűjteménye egész Magyarországról. 1846–1858.* Budapest

BERNÁT László

1982 *A magyar legendamesék típusai (AaTh 750–849).* (MNK 3.) Budapest

BERZE NAGY János

1957 *Magyar népmesetípusok. I–II.* Pécs

BESZÉDES Valéria

1978 *Jávorfácska. Félszáz szajáni népmese.* Szabadka

2001 Egy al-dunai székely mesemondó az ezredfordulón. *Néprajzi Látóhatár* X. 1–4. 95–102.

2004 *Szőcs Boldizsár meséi.* (Népmesetár) Budapest

2005 *Szerűek szárnyán. Szőcs Boldizsár meséi.* Szabadka

BORI Imre:

1971 *Idő, idő tavaszidő. A jugoszláviai magyarság népköltészetéből.* Újvidék

1976 *Mérleg. Hungarológiai Közlemények, VIII.* 28. 5–10.

1993 *A jugoszláviai magyar irodalom története.* Újvidék

2001 *Ember, táj, történelem.* Újvidék–Szeged

BURÁNY Béla

1984 *Szomjas a vakló. 66 vajdasági magyar erotikus népmese.* Újvidék

1988 *Piros a tromf. 77 vajdasági magyar erotikus mese.* Zala

1990 *A legkisebb királylány kívánsága. 88 vajdasági erotikus obszcén népmese.* Budapest

1997 *A menyecske meg a feketeterítő. 107 vajdasági magyar erotikus és obszcén népmese.* Szeged

2007 *Mé piros a golya csőre? Erotikus és obszcén népmesék a Délvidékről.* Budapest

CZIMMER Anna

EA 10173 Adatok Bácskertes és Gombos községek néprajzához. Kézirat a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában

CSORBA Béla

1988 *Temerini néphagyományok.* Újvidék

1997 *Még azt mondják, Temerinben...* Kanizsa

- 2006 *Hol vette a király a várát? Névtani, néprajzi és tárgytörténeti írások.* Újvidék
- DALA Sára (szerk.)
2006 *Cérna Miklós történetei. Mesék, mondák, anekdoták Oromhegyesről.* Budapest, DVD
- DEGREL, Stevan
1952 Narodno predanja kod Mađara u Debeljači o ubijanju starih ljudi. *Rad vojvođanskih muzeja*, 1. 13.
- DÖMÖTÖR Ákos
1988 *A magyar tündérmesék típusai (AaTh 300–749).* (MNK 2.) Budapest
1992 *A magyar protestáns exemplumok katalógusa.* Budapest
- FERENCZI Imre
1975–76 Egy anekdotakör tanulságai (Bagi históriák és rokonaik) I. (Néprajzi Dolgozatok 31.) *Néprajz és Nyelvtudomány* XIX–XX. 5–52.
- FISCHER Ernő
1878 Csali mese. *Magyar Nyelvőr*, 1878. VII. 425–426.
1878 Csali mese. *Magyar Nyelvőr*, VII. 476.
1878 Népmesék. *Magyar Nyelvőr*, VII. 523.
1879 A kakas és utitársai. *Magyar Nyelvőr*, VIII. 520–521.
- HANTZ Gyula
1876 A kakas és a jérce. *Magyar Nyelvőr* V. 225–226.
1878 Ijesztő mese. *Magyar Nyelvőr* V. 469–470.
- JUNG Károly
2001 Az Ibikosz darvai típuscsalád kérdéséhez. Áttekintés és további vázlatok. In: –: *A Pannónia Énektől a Mária-lányokig. Magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok.* Újvidék, 169–186.
2001/a Mátyás király lustái szerb változata. In: –: *A Pannóniai Énektől a Mária-lányokig.* Újvidék, 74–87.
2004 Két Mátyás-monda regressziója idegen nyelvi közegben. Délszláv egybevető adatok. In: –: *Elbeszélése és éneklés.* Újvidék, 74–92.
2004/a Mióta tisztelik az öregeket? Az öreg(ember)ek megölésének megszűnéséről szóló népi elbeszélések (AaTh 981) a magyar prózaepikában. In: –: *Elbeszélés és éneklés. Újabb magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok.* Újvidék, 19–49.
- KALAPIS Zoltán
2002 Fodor Erzsébet meséi (I.) *Híd*, 5. 606–639.
2003 Fodor Erzsébet meséi (I.) *Híd*, 3. 252–273.
- KÁLMÁNY Lajos
1881, 1882, 1891 *Szeged népe.* I–III. Szeged–Arad
1914 *Hagyományok. Mesék és rokonneműek.* I–II. Vác–Szeged
EA 2771 Alföldi gyűjtés. Kézirat a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában
- KARADŽIĆ, Vuk Stefanović
1981 *Crven ban, Erotske narodne pesme.* Izabrao i priredio Blagoje Jastrebić. Beograd

- 1988 *Srpske narodne pripovetke. Sabrana dela Vuka Karadžića* III. Priredio Miroslav Pantić. Beograd
- KATONA Imre
1984 Magyar néprajzi kutatások Jugoszláviában. (1970–1982). In: Kiss Mária (szerk.): *A hagyományos műveltség továbbélése. Az I. magyar-jugoszláv folklór konferencia előadásai.* (Folklór és Tradíció I.) Budapest, 375–400.
- KATONA Imre – BORI Imre – BESZÉDES Valéria
1976 *Pingált szobák. Borbély Mihály meséi. Kálmány Lajos gyűjtése.* (A kötet végén Borbély Mihály gyermekeinek meséivel.) Újvidék
- KÓSA László
1972 Magyar néprajzi kutatások Jugoszláviában. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei* 11–12. 5–24.
- KOVÁCS Ágnes
1984 Bukovinai székeley mesemondók. In: Kiss Mária (szerk.): *A hagyományos műveltség továbbélése. Az I. magyar-jugoszláv folklór konferencia előadásai.* (Folklór és Tradíció I.) Budapest, 291–313.
- KOVÁCS Ágnes – BENEDEK Katalin
1987 *A magyar állatmesék katalógusa (AaTh 1–299).* (MNK 1.) Budapest
1989 *A magyar hazugságmesék katalógusa (AaTh 1875–1999).* (MNK 8.) Budapest
1990 *A rátótiáddák típusmutatója. A magyar falucsúfolók típusai (AaTh 1200–1349).* (MNK 6.) Budapest
1990/a *A magyar formulamesék katalógusa (AaTh 2000–2399).* (MNK 9.) Budapest
- MATIJEVICS Lajos
1970 Égigérő mesefa. Bácskai népmesék. *Tanulmányok*, 2. 73–95.
- MLADENović, Živomir
1973 *Rukopisi narodnih pesama Vukove pesmarice i njihovo izdavanje.* Beograd
- MOJAŠEVIĆ, Miljan:
1953 O Vukovoj stilizaciji srpskih narodnih pripovedaka. *Zbornik Etnografskog Muzeja u Beogradu.* 300–315.
1989 Kopitar, Vuk i Gotšalkova zbirka nemačkih narodnih pripovedaka (1814). *Zbornik Matice srpske za književnost i za jezik.* XXXVII. 3. 411–433.
- ORTUTAY Gyula
1955 *Magyar népköltészet.* III. Budapest
- ORTUTAY Gyula–KATONA Imre
1951 *Magyar parasztnesék.* I. Budapest
1956 *Magyar parasztnesék.* II. Budapest
- ORTUTAY Gyula – DÉGH Linda – KOVÁCS Ágnes
1960 *Magyar népmesék.* I–III. Budapest

PAPP Árpád (szerk.)

2002 *A Vajdasági Magyarok Néprajzi Atlasza*. Szabadka, CD

PENAVIN Olga

EA 5542 *Vajdasági népmesék, babonás történetek, mondák, babonák, balladák*. Kézirat a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában

1959 Mátyás-mondák a Vajdaságból. *Néprajzi Közlemények*, IV. 4. 107–115.

1983 *Szélördög. Házi olvasmány az általános iskola nevelés és oktatás 5. osztálya számára*. Újvidék

1983/a. Juli néni meséi. In: Bosnyák István (szerk.): *Néprajzi Tanulmányok*, Újvidék, 235–236.

1983/b A 170 éves török megszállás nyomai a jugoszláviai magyar népmesékben. In: Bosnyák István (szerk.): *Néprajzi Tanulmányok*, Újvidék 239–244

1984 *Jugoszláviai magyar népmesék*. I–II. (ÚMNGY XVI, XIX.)

1988 A szájhagyományozódás a jugoszláviai magyaroknál. A mesemondókról néhány gondolta. In: Kiss Mária (szerk.): *A III. magyar-jugoszláv folklór konferencia előadásai*. (Folklór és Tradíció VI) Budapest, 14–19.

1991 Néprajzi kutatások a jugoszláviai magyaroknál. In: Halász Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére*. Budapest, 45–51.

1993 *Jugoszláviai magyar diakrón népmeseegyűjtemény*. I. Újvidék

1994 Diakron mesegyűjtés a jugoszláviai magyaroknál. In: Kiss Mária (szerk.): *A tradicionális műveltség továbbélése. Az V. magyar-jugoszláv folklór konferencia előadásai*. (Folklór és Tradíció VII.) Budapest, 103–111.

1996 *Jugoszláviai magyar diakrón népmeseegyűjtemény*. II. Újvidék

POPOVIĆ, Miodrag

1971 Vukova narodna pripovetka. In: Vladan Nedić (red.): *Narodna književnost. Srpska književnost u književnoj kritici*. Beograd, 514–526.

RAFFAI Judit

2000 *A Rézmonyos. Ludasi népmesék*. Szabadka

2001 *A mesélő ember. Szűcs László bácskai parasztember meséi*. Budapest

2003 Epika. In: Papp Árpád – Raffai Judit – Terbócs Attila (szerk.): *Vajdasági magyarok néprajzi atlaszának kommentárkötet*. Szabadka, 173–192.

2008 *Vajdasági történetek Mátyás királyról*. Újvidék

RÉVÉSZ Hugó

1892 *Bácskai dalok, mesék*. Szabadka

1993 Bácskai dalok, mesék. *Híd*, LVII. január–február, 69–84.

SÁRVÁRI-VAJDA Zsuzsanna

é.n. A nyomtatásban megjelent jugoszláviai magyar népmesék tipológiai vizsgálata. (Kézirat)

SILLING István

1993 Kupuszinai mondák. *Néprajzi Látóhatár*; 1–2. 177–182.

SZINNYEI József

1891–1914 *Magyar írók élete és munkái*. 1–14. Budapest

SÜVEGH Veronika

1984 *A magyar rászedett ördög-mesék típusai (AaTh 1030–1199)*. (MNK 5.) Budapest

é.n. *A magyar János-szolga mesék típusai (AaTh 1000–1029, 1120, 1132)*. (MNK 5A) Kézirat

THOMPSON, Stith,

1955–1958 *Motif-Index of Folk-Literature*. Revised and enlarged edition. Copenhagen I–VI.

UJVÁRY ZOLTÁN

1975 Mondák Mátyás királyról. In: –: *Varia folkloristica. Írások a néphagyomány köréből*. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 25.) Debrecen, 168–165.

UTHER, Hans Jörg

2004 *The Types of International Folktales, A Classification and Bibliography*. (FFC 284) Helsinki

VEHMAS Marja

1988 *A magyar népmesék trufa- és anekdotakatalógusa (AaTh 1430–1639*)*. (MNK 7/B.) Budapest

VEHMAS Marja-BENEDEK Katalin

1989 *A magyar népmesék trufa- és anekdotakatalógusa (AaTh 1640–1874)*. (MNK 7/C Budapest

VESELINOVIC- SULC Magdolna–MATIJEVICS Lajos

1978 Egy magyar mesemondó szövegei Márkó királyról. *Hungarológiai Közlemények* 35. 65–85.

VOIGT Vilmos

1972 A magyar folklór helye az összehasonlító balkáni folklorisztikában. *A Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei*, 11–12. 24–31.

1989 A magyar népmese. *Ethnographia*, 100. 1–4. 384–409.

1998 Mese. Szerk.: –: *A magyar folklór*. Budapest

1999 Mit tudunk a jugoszláviai magyar mesekincsről? *Néprajzi Látóhatár*, VII. 1–4. 367–375.

2004 *Primus inter pares: miért Vuk Karadžić a legnevezetesebb folklórgyűjtő a 19. század Délkelet Európájában?* In: –: *Magyar, magyarországi és nemzetközi. Történeti folklorisztikai tanulmányok*. Budapest, 213–222.

VÖÖ Gabriella

1985 *A magyar népmesék tréfakatalógusa (AaTh 1350–1429)*. (MNK 7/A.) Budapest

ZÖLDY Pál

EA 12764 Vegyes folklór-gyűjtés. Kézirat a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában

- EA 13499 Népköltészeti adatközlés. Kézirat a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában
- EA 15797 Topolya prózai néphagyománya. Kézirat a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában
- EA 16811 Hogyan és mivel szórakozott a topolyai szegényember? Kézirat a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában
- EA 19240 Hogyan mesélt édesapánk a családnak 1900 körül? Kézirat a budapesti Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában

REZIME

Studija pod naslovom „Istorija vojvođanskog Mađarskog istraživanja narodnih priča“ predstavlja poglavlje doktorske disertacije „Katalog vojvođanske Mađarske narodne priče“, koju je autorka odbranila januara 2008. godine u Budimpešti na Katedri za etnografiju na Univerzitetu Etveš Lorand. Fragment koji objavljujemo ovde, može da se tretira i kao samostalna studija u kojoj je dat prikaz istorijata sakupljanja narodnih priča obavljenog na teritoriji Vojvodine od početaka do danas. Istraživanje priča koje na teritoriji Vojvodina traje od 1850-tih godina do danas, autor predstavlja podeljeno na dva veća perioda: na razdoblje između 1850-tih i 1919. godine i na period koji je usledio posle drugog svetskog rata i traje do današnjih dana. Podaci pokazuju da u decenijama između dva svetska rata u ovom regionu nije bilo nikakvog sakupljanja priča. Na osnovu „Kataloga vojvođanske mađarske narodne priče“ i baze podataka koja mu je priključena, autorka predočava i numeričkom obradom (uz pomoć grafikona) istorijat prethodno prikazanog vojvođanskog istraživanja narodnih priča.

SUMMARY

The paper titled *The History of Researches in Fairy Tales of the Vojvodina Hungarians*, is a chapter of the Ph.D. thesis *The Catalogue of the Vojvodina Hungarian Folk Tales*, defended by the author in January 2008 at the Ethnographic Department of the Eötvös Lóránd University in Budapest. It's part published in this publication, which could be handled as an independent study, presents the history of folk tale collection on the territory of Vojvodina from the beginnings till today. The study presents the research works in folk tales from 1850 till present time on the territory of Vojvodina by dividing it into two periods: the phase between 1850 and 1919, and the other one from the after World War II period until today. Data indicate, that there was no folk tale collection activity in the period between the two world wars in the region. Based on the folk tale catalogue of Vojvodina and the accompanying database, the author visualises numerically (in graphs) the history of folk tale researches in Vojvodina.

DIANTHUS SEROTINUS
каранфил касни

СТАЊЕ УГРОЖЕНОСТИ ФЛОРЕ СУБОТИЧКОГ РЕГИОНА ПРЕМА ЦРВЕНОЈ КЊИЗИ ФЛОРЕ СРБИЈЕ (ДРУГИ ДЕО)

Апстракт: Суботички регион простире се на самом северу Бачке. Осликавају га два основна типа земљишта: јужни део региона је плодна црница, а северни је песак који обухвата читаву Суботичко – хоргошку пеишчару. У оквиру ова два типа земљишта, развили су се и други типови са различитим морфолошким одликама, што је условило и одређене флорне карактеристике.

Кључне речи: Црвена књига, смањен ареал, угрожена врста

Увод

Нарушавање природних токова живе и неживе материје, изложеност разним облицима загађивања, као и глобалном загревању планете Земље, има значајан утицај на живи свет настањен на Земљи. Последица свега тога је ишчезавање одређених врста или пак њихова угроженост, изражена на свим континентима.

Светска васкуларна флора говори да је до данас познато 270.000 биљних врста, од чега је 34.000 таксона у рангу врста или подврста угрожено. Угроженост врста различита је у различитим регионима, а за неке регионе и не постоје поуздани подаци.

Подаци за Европу приказани по регионима показују да је угрожено до 15% биљних таксона, али се зна да за Балканско полуострво не постоје тачни подаци. Према истим изворима, подаци за просторе бивше Југославије показују проценат угрожености око 3%.¹ Прелиминарна истраживања за Србију и Црну Гору показују да је тај проценат знатно већи и износи око 20%.²

Црвена књига флоре Србије приликом категоризације угрожености биљних врста придржавала се критеријума и категорија које даје Међународна унија за

1 Walter, K. S., Gillett, H. J. (eds) (1998): 1997 IUCN Red List of threatened Plants. - IUCN, Gland, University Press, Cambridge

2 Stevanović, V., Jovanović, S., Lakušić, D., Niketić, M. (1995): Diverzitet vaskularne flore Jugoslavije sa pregledom vrsta od međunarodnog značaja. In: Stevanović, V., Vasić, V. (eds): Biodiverzitet Jugoslavije sa pregledom vrsta od međunarodnog značaja, 183 – 218. - Ecolibri, Beograd, Biološki fakultet Beograd

заштиту природе (IUCN), у одређеној модификованој варијанти, тако да буде примерена регионалној флори. Према овим критеријумима утврђене су следеће категорије угрожености биљних таксона у Србији:

EX – изумрле (extinct)

Таксон је изумро када нема основане сумње да је последњи примерак мртав.

EW – ишчезли у природи (extinct in the wild)

Таксон је ишчезао у природним условима када је познато да опстаје једино у култури, у заточеништву или као натурализована популација знатно изван граница претходног распрострањења. Ова категорија угрожености у Црвеној књизи флоре Србије примењена је у модификованој варијанти, тако да је примерена регионалној флори и односи се на таксоне нестале на територији Србије.

CR – крајње угрожене; у непосредној опасности од ишчезавања (critically endangered)

Таксон је крајње угрожен када је суочен са изгледом највише вероватноће да у непосредној будућности ишчезне у природи.

EN – угрожен; таксон у опасности од ишчезавања (endangered)

Таксон је угрожен када се суочава са високом вероватноћом да ће ишчезнути у природним условима у блиској будућности.

VU – рањиви (vulnerable)

Таксон је рањив када се суочава са високом вероватноћом да ишчезне у природним условима у некој средње блиској будућности.

LR – нижа вероватноћа опасности (lower risk)

Таксон је изложен ниској вероватноћи опасности да буде угрожен и овакве таксоне треба разврстати у три поткатегорије:

cd – зависно од заштите (conservation dependent)

Таксони који су у жижи програма очувања специфичних за тај таксон или његово станиште и чији је циљ очување тог таксона.

nt – скоро угрожени (near threatened)

Таксони који нису одређени као зависни од заштите, али се налазе близу категорије осетљивости.

lc – последња брига (last concern)

Таксони који нису одређени као зависни од заштите ни као скоро угрожени.

DD – без довољно података (data deficient)

Таксон је без довољно података када недостају адекватне информације у погледу његовог распоростарњења и/или стања популације.³

Проблем угрожавања природних станишта биљног и животињског света представља проблем и у суботичком региону. Сведоци смо свакодневног заоравања ливада на песку, исушивања и затрпавања влажних депресија и читавих језера (Слано језеро). Овакав однос према природним, аутохтоним стаништима, резултирао је нестанком неких биљних врста и у Суботичком региону. Истраживања су показала да у Суботичком региону имамо око 600 биљних таксона, од којих се ишчезлим, или у непосредној опасности од ишчезавања сматра преко 20 врста или до 5%.

Према категоријама угрожености биљних таксона које даје Црвена књига флоре Србије у региону Суботице има преко 20 врста, подврста и специеса у различитим категоријама угрожености.

Циљ рада

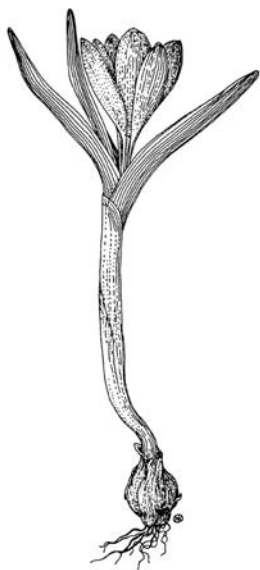
Рад треба да допринесе сагледавању стварног стања на терену и регистравању сваког налаза угрожених таксона. Овакво сагледавање прилог је бољем очувању аутохтоних врста флоре Суботичког региона и очувању њиховог природног станишта. Сваки податак који до сада није био познат, треба да допринесе новој могућности реинтродукције врста.

У време израде Црвене књиге флоре Србије, из непознатих разлога, изостали су подаци о налазима који су регистровани на терену у склопу рада Природњачког одељења Градског музеја у Суботици. Ови подаци до сада нису нигде објављени.

3 Amidžić, L., et al. (1999): Crvena knjiga flore Srbije 1. - Ministarstvo za zaštitu životne sredine Republike Srbije, Beograd., Bilološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd., Zavod za zaštitu prirode Republike Srbije, Beograd

Таксони са популацијама од преко 250 зрелих јединки

Таксони са малим ареалом

Bulbocodium versicolor (Ker-Gawler) Sprengel
(*Bulbocodium ruthenicum* Bunge)
шафрањика, каћунак, зафраника
LILIACEAE – фам. љиљана

Вишегодишња зељаста биљка са кртоластом луковицом пречника 1 – 1,5 cm. Листови линеарни, широки 5-8, ређе до 10 mm, изразито зелени. Листићи цветног омотача ружичасте боје, дуги свега 2,5 - 3 cm, широки 3 – 10 mm. Цветни омотач круникололик, дубоко издељен на 6 делова који су слободни од основе; сваки са паром тупих, ушастих режњева при бази нокаца, спојени и образују цев. Филаменти при бази зеленкасти, полазе из удубљења листића цветног омотача. Чахура дугуљаста, са три поклопца; семе обло.

Цета II – III. Опрашивање ентомофилија. Размножава се семеном.

Станиште – Ксеротермна врста расте на базним, трванатим, пешчаним местима. Елемент је реликтне степске вегетације и индикатор.

Опште распрострањење - У централном и северозападном делу Апенинског полуострва, Панонска низија (Мађарска и њени уски погранични региони са Србијом и Румунијом), црноморске степе.

Распрострањење у Суботичком региону

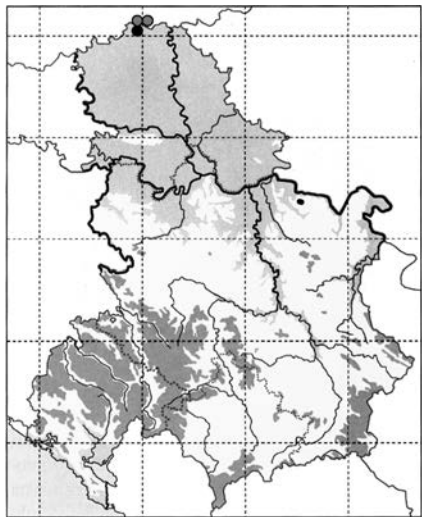
Вћ Суботичко-хоргошка пешчара: Суботица [„Szabadka“] CS90 (Sturc, B. 1958, 1242⁴ STURC!; Lányi 1915: 249; Cekus, OBRADOVIĆ et al. 1984: 71⁵), CS91/dd
Суботица – Салаш (PRODÁN 1916: 206⁶; OBRADOVIĆ, BUTORAC 1978: 51),
Радановачка шума (Sturca, B. Apr-1976, 857 STURC!), ⁷ **шума Букваћ** (Зрнић,

4 Zrnić, D., (2001): Herbarijska zbirka dr Bele Šturca – *Museion* 1. – Gradski muzej Subotica, Subotica

5 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

6 Prodán, Gy.(1916): Bács-Bodrog vármegeye flórája

7 Zrnić, D., (2001): Herbarijska zbirka dr Bele Šturca – *Museion* 1. – Gradski muzej Subotica, Subotica

шума Букваћ – Јасеновачка шума – Кереш (BUTORAC 1993a: 27²²), DS01/cr1 **Хајдукова шума** (Šainović, Sturc 1978: 42, Зрнић, Д. феб. 1984, 254²³) DS01/cr2 **шума Букваћ** (Гајић 1986: 275²⁴); чистина у шуми f. versicolor, (Butorac, B. 30-mart 1992, HIPNS); Butorac (1992a: 34, 36)²⁵

Д. март-1986: 351⁸; f. versicolor, f. dioszegianum, GAJIĆ 1986a: 275⁹), **Керешка шума** (у термофилној шуми са Quercus pubescens, OBRADOVIĆ, BUTORAC 1978: 51-53¹⁰) **Стантићев и Петровићев салаш код тресетишта Кереш** (Зрнић, Д. Фебр-1987: 572¹¹; STURC 1997:¹² **Суботица – керешка шума** (Lányi 1915: 249¹³; STURC 1997: 54¹⁴), DS01/dd **Керешка шума** (STURC 1973: 124;¹⁵ 1997: 54;¹⁶ OBRADOVIĆ, BUTORAC 1978: 51-53¹⁷) на песку пред **Керешком шумом** (PRODÁN 1916: 206¹⁸; Зрнић, Д. март 1986: 367¹⁹), CS91/cr2 у окружењу **Јасеновачке шуме** (stepa, f. versicolor, f. dioszegianum, Butorac, B. 22. mart 1992, HIPNS; BUTORAC 1992a: 34²⁰; Зрнић, Д. 15. март 1988. 652²¹)

Флорни елемент – субмедитеранско-понтско-јужносибирски / апенинско-западно (панонско) – централнопонтски

- 8 Зрнић, Д. - хербар Градског музеја Суботица
- 9 Gajić, M. (1986): Flora i vegetacija Subotičko – horgoške pešcare. - Šumarski fakultet, Beograd, Šumsko gazdinstvo, Subotica
- 10 Obradović, M., Butorac, B. (1978): Neki postglacijalni relikti u flori Vojvodine. - Biosistematika 4(1)
- 11 Зрнић, Д. - хербар Градског музеја Суботица
- 12 Sturc, B. (1997): A Szabadka-Horgos-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.
- 13 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999
- 14 Sturc, B. (1997): A Szabadka-Horgos-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.
- 15 Sturc, B. (1973): Mit kell megtartanuk és megvédenünk Bácska északkeleti részének növény-takarójában. - *Létünk Szabadka* (Subotica) 4:119-133.
- 16 Sturc, B. (1997): A Szabadka-Horgos-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.
- 17 Obradović, M., Butorac, B. (1978): Neki postglacijalni relikti u flori Vojvodine. - Biosistematika 4(1)
- 18 Prodán, Gy. (1916): Bács-Bodrog vármegye flórája
- 19 Зрнић, Д. - хербар Градског музеја Суботица
- 20 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999
- 21 Зрнић, Д. - хербар Градског музеја Суботица
- 22 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999
- 23 Зрнић, Д. - хербар Градског музеја Суботица
- 24 Gajić, M. (1986): Flora i vegetacija Subotičko – horgoške pešcare. - Šumarski fakultet, Beograd, Šumsko gazdinstvo, Subotica
- 25 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

Значај у флори Србије – врста је реликт сувог и топлог бореала у постгласијалу и остатак тадашње ксеротермне, степске вегетације. Стога је изузетан генетски ресурс и посебно вредан таксон у очувању специјског диверзитета. Микростаништа у региону Суботичко – хоргошке пешчаре једини су локалитети у Србији. Као природна вредност у Србији је законом заштићена од 1991. године, а од 1978. године сматра се природном реткошћу у Војводини.

***Dianthus serotinus* Waldst. & Kit.**

каранфил касни, каранфил пешчарски

CARYOPHYLLACEAE – фам. каранфила

Вишегодишња, зељаста, бусенаста биљка. Стабљика је висока 30-40(-50) cm, у доњем делу полегла, у горњем устајућа, обла, снажна, на чворовима упадљиво задебљала, од средине или горње трећине разграната. Стерилни изданци су дуги, имају розету листова. Листова 6-10 пари, одстојећи од стабљике претежно под углом од 90°, на врху оштро зашиљени, по ободу хрпави. Цветова (3)5-15, груписани у растресит плејохазијум; слабо мирисни.

Чашица је шисока око 3 mm, према горе се сужава, уздужно избраздана. Зупци чашице ланцетасти, на врху шиљати. Круница је светлокрем боје. Крунични листићи се сужавају у нокатац; плоча крунице при бази са чуперком длака, по ободу и са предње стране ресаста. Чаура мало дужа од чашице.

Цвета VII – IX. Опрашивање ентомофилија. Расејавање анемохорно, ендозоохорно. Семенима се успорено размножава

Станиште – Сува, топла, осунчена, песковита станишта, пешчане пустаре у вегетацији свезе *Festucion vaginatae* и *Festucion rupikolae*, као и на ободима шума из свезе *Aceri tatarici-Quercion*.²⁶

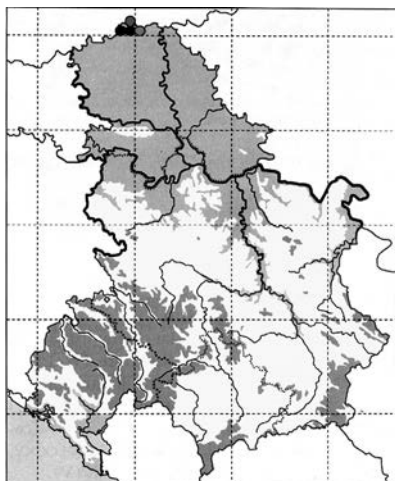
Опште распрострањење – Панонска низија (Србија, Мађарска, Словачка, Румунија). Панонски ендем

Распрострањење у Суботичком региону

Вћ Суботичко – хоргошка пешчара: /dd (Šainović 1978: 15)²⁷, CS90/ex Суботица

²⁶ Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

²⁷ Šainović, B. (1978): Predlog za stavljanje pod zaštitu značajnih retkih i ugroženih biljnih vrsta SAP Vojvodine. - Priroda Vojvodine 4: 13 - 18

ливада Порош (Lányi 1915: 253; STURC 1997: 74³⁸), **DS00/dd Палић** (Cekus, G. 1976, HIB!; Godicl 1980: 39; Obradović et al. 1984: 72³⁹; STURC 1997: 75⁴⁰)

Флорни елемент – понтско-јужносибирски / панонски

Значај у флори Србије – Карактеристична врста најнижих пескова Панонске низије. Суб популација у Суботичко – хоргошкој пешчари је мала која се мозаично распростире у мањим групама или појединачно.

Заштићена законом од 1991. године у Србији а од 1978. године налази се на списку заштићених врста у Војводини.

28 Prodán, Gy.(1916): Bács-Bodrog vármegye flórája

29 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

30 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

31 Gajić, M. (1986): Flora i vegetacija Subotičko – horgoške pešcare. - Šumarski fakultet, Beograd, Šumsko gazdinstvo, Subotica

32 Зрнић, Д. - хербар Градског музеја Суботица

33 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

34 Gajić, M. (1986): A Szabadka-horgosi-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.

35 Sturc, B. (1997): A Szabadka-horgosi-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.

36 Зрнић, Д. - хербар Градског музеја Суботица

37 Prodán, Gy.(1916): Bács-Bodrog vármegye flórája

38 Sturc, B. (1997): A Szabadka-horgosi-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.

39 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

40 Sturc, B. (1997): A Szabadka-horgosi-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.

Iris humilis* Georgi**Iris arenaria* Waldst. & Kit.**

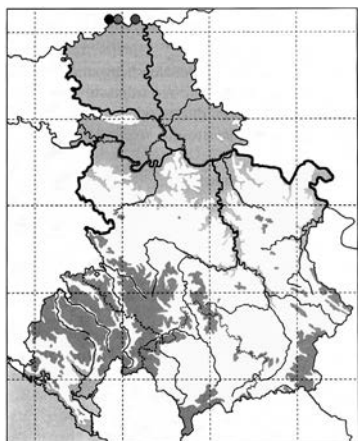
пешчарска перуника

IRIDACEAE – фам. перуника

Вишегодишња зељаста биљка. Стабљика 5-13(20) cm висока, са 1-2 терминална цвета; база стабљике обавијена саром или листовима са опнастим рукавцем, који се углавном пре цветања осуше и распадају на танке мрке конце. Ризом дебљине 2-5 mm, од којег се одвајају тањи огранци различите дужине. Стерилна розета са 5-8 лисова, од којих 3-6 зелени. При бази стабљике 2-3 листа зелених лиски које досежу до цветова. Поред вршних образују се и бочни цветови. Листићи перигона жути, односно жућкастобели са љубичастим нервима; спољашњи 3-4 cm широки и 11-16 cm дуги, унутрашњи нешто ужи и нешто краћи. Плода најчешће 2, на дршкама дужине 5-18 mm, дуги 4,5 cm, широки до 16 mm, широко-ваљкасти, вретенасти, надувени са кљуном дужине око 5 mm, жути или жуто-мрки. Семе јајсто или крушкасто, браон или мрко-црвено.

Цвета V-VI. Опрашивање ентомофилија, као и код свир других врста рода *Iris*. Расејавање зоохорно.

Станиште – Песковита места. Биљка је шумско-степски елемент у пешчарско-степским заједницама на станишту некадашњих шума храста и жешље (свежа *Asceri tatarici-Quercion*) које су клима зоналног типа у Панонској низији (Soó 1973:110).

Опште распрострањење – Панонско подручје Аустрије, Моравске, Мађарске и Румуније, захватајући и северни део Србије.

Распрострањење у Суботичком региону

ВЃ Суботичко-хоргошка пешчара CS81/ex Суботица [„Szabadka“] северније од Суботице према Jánosalmi {Мађарска} (PRODÁN 1916: 208), CS91/cr2 шума Дашчан (Butorac, B., Hulo, I. 19-april-1993; 12-maj- 1993, HIPNS; Butorac 1995: 15; Boža et al. 1997: 194)⁴¹, DS11/cr1 Селевењска пустара, Селевењска шума (Sturc, B. April-1972, 874⁴² STURC!; Gajić, M. 2-jun-1984, HFFB-SU⁴³!;

41 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

42 Zrnić, D., (2001): Herbarijska zbirka dr Bele Šturca – *Museion I.* – Gradski muzej Subotica, Subotica

43 Gajić, M. (1986): Flora i vegetacija Subotičko – horgoške pešcare. - Šumarski fakultet, Beograd, Šumsko gazdinstvo, Subotica

Зрнић, Д. јун 1983: 178⁴⁴; мај 1988: 693; Butorac, B. 24-april-1993, HIPNS; Butorac, B., Hulo, I. 2-maj- 1991, HIPNS⁴⁵; Šainović, Sturc 1978: 42⁴⁶; Butorac 1993: 12, 15; 1995: 15⁴⁷) југоисточни део (Lányi 1915: 250⁴⁸; STURC 1997: 58⁴⁹).

Флорни елемент – понтско-јужносибирски

Значај у флори Србије – микростаништа у Србији у региону Суботице и Хоргоша представљају крајњу јужну границу ареала *Iris humilis*. Карактеристична је врста шумостепске вегетације, добар је индикатор праве вегетације и фитогеографске повезаности панонских и црноморских степа и пешчара (Soó 1973: 109-110). Припада групи степских реликата због чега има несумњив значај у очувању генофонда и специфичног флористичког диверзитета. Законом је заштићена од 1991. године.

***Sisymbrium polymorphum* (Murray) Roth**

Brassica polymorpha Murray

прутасти осак

CRUCIFERAE (BRASSICACEAE) – фам. крсташица

Стабљика висока 20-80(100) cm, усправна, обично разграната само у горњем делу или од средине, веома ретко се грана од основе. Штрчеће длаке покривају само доњи део стабљике, док је у средишњем и вршном делу стабљика глатка и гола. Боја целе биљке сивкастоплавичастозелена. Листови меснати; горњи листови кончастии или кончасто копљастии, цели, при основи се постепено сужавају; доњи са дугим лисним дршкама кончасто режњевитии, са сваке стране по 3-5 узаних режњева, или понекад само 1-2 режња, и дугим кончастим вршним делом. Цветовии ситниии, светложутиии, груписани у рацемозне цвастиии. Цветне дршке танке, дуге 8-12 mm. Чашични листићи дуги 4-6 mm, широки 1 mm. Крунични листићи бледожутиии, дуги 6-9 mm, око 2 mm широки, при основи са дугим нокацем. Прашника 6 при основи стреластиии. Плодови су љуске дуге 2-3 mm, ширике 0,7-1 mm, косо нагоре усмерене, голе, ретко хрпаве, на дршкама дугим 5-7(10) mm, тањим од плода, у односу на осовину цвасти под углом од 45-60°.

44 Зрнић, Д. - хербаријум Градског музеја у Суботици

45 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

46 Šainović, B., Sturc, B. (1978): Zaštita delova prirode od posebnog botaničkog značaja na području opštine Subotica i oline u funkciji zaštite i unapređenja čovekove životne sredine. - Priroda Vojvodine 4: 41-43

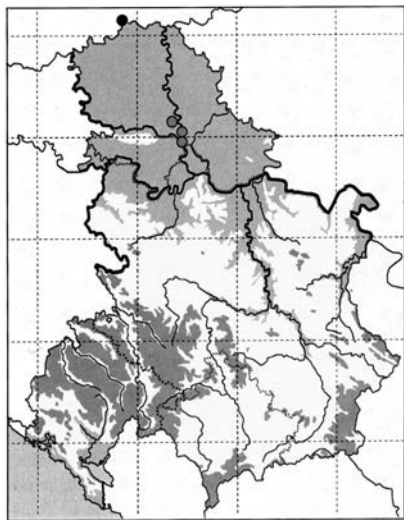
47 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

48 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

49 Sturc, B. (1997): A Szabadka-horgosi-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.

Цвета V-VI. Опрашивање аутогамија, ређе ентомофилија. Расејавање зоохорно.

Станиште – расте на сувим травним и каменитим местима, песковитим ливадама, лесним падинама и одсецима речних тераса.

Опште распрострањење – Југоисточни делови централне Европе, источни делови Влашке низије, Добруца, Молдавија, Бесарабија, црноморске степе, Кавказ, централна Азија, јужни делови западног и источног Сибира.

Распрострањење у Суботичком региону

ВЃ/dd Бачка (Waldstein, Kitaibel 1801-1802: 93)⁵⁰, **CS81/ex** Суботичко – хоргошка пешчара: Суботица [„Szabadka“] (Kitaibel 1800⁵¹, STURC 1997: 49⁵²).

Флорни елемент – евроазијски

Значај у флори Србије – у Србији је веома ретка биљка, констатована само на два локалитета.

Таксони чији су се ареали нагло смањили за протеклих 50 година

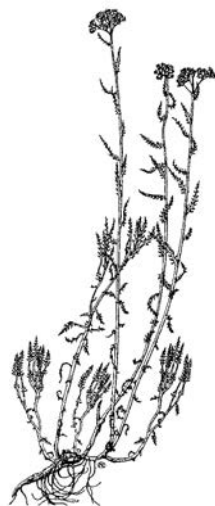
Achillea ochroleuca Ehrh.

Achillea kitaibeliana Soó

чешљаста хајдучица

COMPOSITAE (ASTERACEAE) – фам. главичика

Разгранати полужбунић, при основи одрвенео и са стерилним изданцима. Ризом кос или ± хоризонталан. Цветне стабљике 2-3, ређе многобројне, висине 20-40(50) cm, једноставне, ± сиво пустенасто длакаве, усправне, избраздане. Листови линеарно ланцетасти до линеарни, дугачки до 4 cm, широки 2-5 mm, голи или вунасто пустенасто длакави, жлездасто тачкасти, једноставно правилно и чешљасто дељени; режњеви линеарни, целог обода, дуги 2,5-3 mm; Осовина лиске широка 1-2 mm, по ободу цела. Цваст гроњаста са

⁵⁰ Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

⁵¹ Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

⁵² Gajić, M. (1986): Flora i vegetacija Subotičko – horgoške pešcare. - Šumarski fakultet, Beograd, Šumsko gazdinstvo, Subotica

много главица широка 2-3 cm; дршке главица дуге до 2 mm; главице пречника 4 mm. Инволукрум јајаст, пречника 2 mm; филарије јајасте, слабо длакаве дуге око 1,5 mm, на врху кожасте. Језичасти цветови бледожуђкасти или беличасти; са језичком дужине 1-1,5 mm, упола краћим од инволукрума, на лицу избразданим, на врху са 3 зупца. Ахенија сива.

Цвета V-VII. Плодоноси VII-VIII. Расејавање анемохорно и мирмекохорно. Размножава се бочним изданцима који се на контакт са подлогом укорјењују.

Станиште – Травне заједнице на песковима које изграђују *Stipa borysthenica* и *Chrysopogon gryllus*.

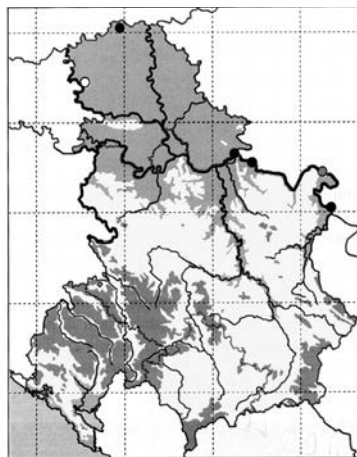
Опште распрострањење – Словачка, Мађарска, источна Румунија, Украјна, Србија.

Распрострањење у Суботичком региону

Вб CS90/ex Суботичко – хоргошка пешчара: Суботица [„Szabadka“] (PRODÁN 1916: 262)⁵³.

Флорни елемент – понтско-јужносибирски / панонско-данубијски

Значај за флору Србије – у односу на друге сродне врсте и флори Србије и балканског полуострва ова врста се издваја својом животном формом полужбунића.

Allium atroviolaceum Boiss.

тамнољубичасти лук

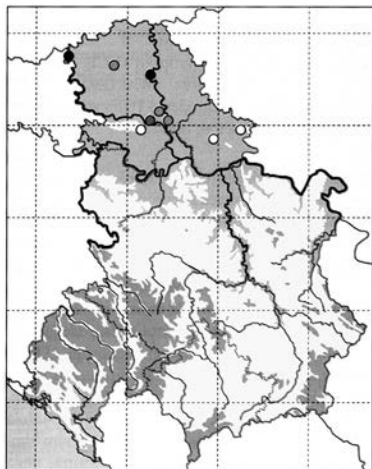
ALLIACEAE – фам. лукова

Вишегодишња, зељаста биљка. Стабљика висока 50-120 cm, обла. Луковица у пречнику 1-2,5 cm, јајастог облика. Бочне луковице жуте, касније светломрке. Спољашња туника на луковици кожаста, тракасто исцепкана, жуто-браон боје. Листови дуги до 20 cm, широки 4-12 mm, прекривају доњу половину стабљике. Спата изграђена од једног овалног, кратко зашиљеног листића. Цваст густа, обла, ређе јајаста у пречнику 3-6 cm. Цветови многобројни. Дршке цветова су различите дужине. Цветни омотач пехарастог облика. Листићи цветног омотача тамноцрвени, скоро црно-црвени. Прашници штрчећи; 3 спољашња једноставна, 3 унутрашња трозуба са бочним зубцима који су дужи од средњег. Плод чаура, дуга око 2,5 mm.

53 Prodán, Gy.(1916): Bács-Bodrog vármegye flórája

Цвета VI-VIII. Опрашивање ентомофилија. Расејавање ендозоохорно, мирмекохорно и понекад анемохорно.

Станиште – на сувим степским ливадама и обрађеним површинама.

Опште распрострањење – југоисточна Европа, источни део средње Европе, западна Азија.

Распрострањење у Суботичком региону
Вч CR85/ cr1 Бачка Топола, Црвенка, Панонија (Igić 1991: 15⁵⁴), Средњи салаш (Boža 1976: 20⁵⁵); Источна обала Криваје (Зрнић, Д. јун 2002: 853⁵⁶).

Флорни елемент – понтско-јужносибирско-источномедитерански-субмедитеранско-оријентални

Значај за флору Србије – субпопулације нису бројне са тенденцијом опадања броја у субпопулацијама.

Blackstonia acuminata (Koch & Ziz) Domin
Blackstonia serotina (Koch ex Reichenb.) G.. Beck
касна језерница, касна саланчица
GENTIANACEAE – фам. линцура

Једногодишња зељаста биљка. Стабљика усправна, неграната или при врху слабо граната, висока 10-30 cm. Приземни листови јајасте, на краткој дршци, у розети за време цветања опадају; листови на стабљници седећи, наспрамни, основама делимично међусобно срасли. Цветови груписани по 6-8 у правилне штитове. Чашични листићи (6-8) доњим делом међусобно срасли, режњеви чашнице ланцетасти са по 3 нејасна нерва. Крунични листићи златно-жути, доњим делом срасли у цев, једнако дуги као и листићи чашнице, после цветања остају на плоду. Прашника 8.

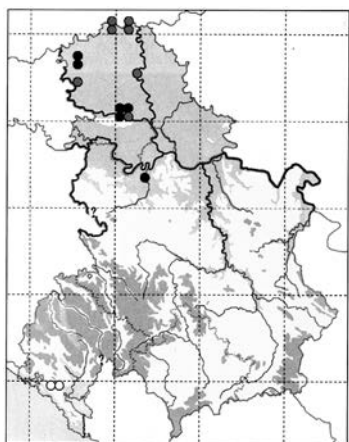
Тучак грађен из две карпеле, са дворежњевитим жигом. Плодник синкарпан, надцветан. Плод издужена, многосемена чаура, отвара се са два капка. Семе ситно, тамно.

54 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999

55 Boža, P.(1976); Flora Bajše. Diplomski rad.- Prirodno – matematički fakultet, Novi Sad

56 Зрнић, Д. - хербаријум Градског музеја у Суботици

Цвета VIII - IX. Опрашивање ентомофилија и делом аутогамија. Расејавање аутохорно и мирмекохорно. Размножава се искључиво семеном.

Станиште – Влажне, песковите и мало заслањене ливаде.

Опште распрострањење – западна и јужна Европа, средња Европа, Мала Азија.

Распрострањење у Суботичком региону

Вџ Суботичко – хоргошка пешчара: CS90/dd Суботица [„Szabadka“] (PRODÁN 1916: 247⁵⁷), CS90/cr1 **шума Храстовача**, на песку (Gajić, M. 12-sep-1984, HFFB-SU⁵⁸!; GAJIĆ 1986: 181⁵⁹), CS91/cr1 **Келебијска шума** (STURC 1997: 44⁶⁰), **на ободу позајмишта песка Хонокбања** (Szabados, K., Sturc, B. 1992, comm⁶¹.; STURC 1997: 44), DS11/cr1 **Селевењске пустаре, Селевењска шума** (LÁNYI 1915: 264; STURC 1997, 43⁶²; Зрнић, Д., Хуло, И. септембар 2006.⁶³).

Флорни елемент – медитеранско-субмедитеранско-понтски / централно-источномедитеранско-субмедитеранско-западнопонтско-понтски.

Значај за флору Србије – таксон има веома дисјунктан ареал, реликтог је карактера и у Потисју Бачке досеже источне границе аутохтоног ареала. У Србији је распрострањен у Војводини.

Dianthus diutinus Kit. Ex Schultes

Dianthus polymorphus

трајан каранфил

CARYOPHYLLACEAE – фам. каранфила

Вишегодишња, плавичасто зелена зељаста биљка, углавном без стерилних изданака. Стабљике усправне, високе 25-50 cm,

57 Prodán, Gy.(1916): Bács-Bodrog vármegye flórája

58 Crvena knjiga flore Srbije 1, Beograd 1999.

59 Gajić, M. (1986): Flora i vegetacija Subotičko – horgoške pešcare. - Šumarski fakultet, Beograd, Šumsko gazdinstvo, Subotica

60 Gajić, M. (1986): Flora i vegetacija Subotičko – horgoške pešcare. - Šumarski fakultet, Beograd, Šumsko gazdinstvo, Subotica

61 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd 1999.

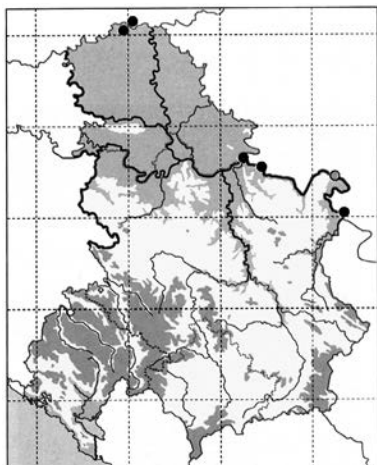
62 Sturc, B. (1997): A Szabadka-horgosi-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.

63 Зрнић, Д. - хербаријум Градског музеја у Суботици

четворобриде, хрпаве. Листови краћи од интернодија, доњи широки 0,5 mm, са једним нервом, линеарно ланцетасти, зашиљени до скоро затупасти; горњи широки до 1(1,5) mm. Главице са (1)2-7 цветова. Овојни листови цвасти кожасти, светлосмеђи, дуж обода сувоопнасти, тупи, на врху са кратком оском или без ње. Љуске двојне чашице са широким прозирним опнастим ободом; спољне светлосмеђе, допиру до трећине, ретко до половине чашице, објајасте; унутрашње широко објајасте, на врху са кратком оском или без ње. Чашица дугачка 10-12(15) mm, широка 2-3 mm, плавичасто-зелена или зелено-ружичаста. Чашични зупци јајастоланцетасти, по ободу $\pm$ голи, на врху тупи, без оске. Крунични листићи светлоружичасти, дуги 5-8 mm, скоро увек голи, по ободу назубљени.

Цвета VI-VII. Опрашивање ентомофилија. Расејавање аутохорно.

Станиште – Типична псамофита пешчарских заједница степског карактера

Опште распрострањење – Панонска низија (Мађарска), југозападни део Влашке низије (Србија). Панонски ендем.

Распрострањење у Суботичком региону

Вч Суботичко - хоргошка пешчара: CS91/ex Суботица [„Szabatka“] од Суботице према Jánosalmi (Мађарска), на песку (PRODÁN 1916: 218⁶⁴), DS01/ex Хајдукова шума (Sturc 1973: 122⁶⁵).

Флорни елемент – понтско-јужносибирски / понтско-западноданубиуски

Значај за флору Србије – станишта на подручју дунавских пескова у североисточној Србији налазе се у оквиру дисјунктног дела ареала. Може се сматрати да је ово низијска ендемска врста мађарског дела Паноније и реликт постгласијалног топлог доба.

64 Prodán, Gy.(1916): Bács-Bodrog vármegye flórája

65 Sturc, B. (1973): Mit kell megtartanuk és megvédenünk Bácska északkeleti részének növény-takarójában. - *Létiünk Szabadka* (Subotica) 4:119-133.

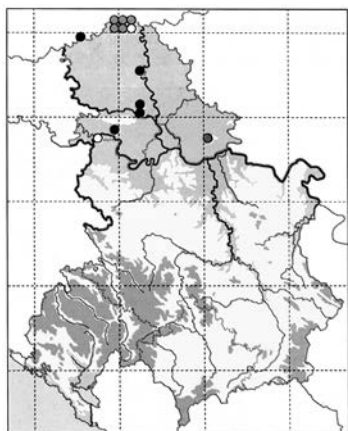
***Draba nemorosa* L.**

шумска гладница

CRUCIFERAE (BRASSICACEAE) – фам. крсташица

Једногодишња, зељаста биљка са танким жиличастим кореном. Стабљика висока око 30 cm, слабо разграната или неразграната, усправна, са простим и разгранатим длакама, у горњем делу мање-више гола. Приземни листови скупљени у розету, са кратким дршкама, обрнуто јајасте, по ободу плитко или тупо назубљени, ређе цели, на врху заобљени, на лицу и наличју са простим и разгранатим длакама. Листови стабљике седећи, прости, издужено јајасте, при основи сужени, ређе једва приметно срцасти, често међусобно удаљени, по ободу цели или назубљени, длакави. Цваст издужена, гроздаста, многоцветна. Цветна дршка дуга око 3 mm, гола, усправна или хоризонтално штрчећа. Чашичних листића 4, слободни, дуги око 1 mm, са опнастим ободом и једноставним длакама, усправни до штрчећи, унутрашњи при основи са незнатним врећастим проширењима. Крунични листићи клинасти, дуги 2-3 mm, светложути до беличасти. Филаменти при основи нису проширени. Љушчице обично спљоштене, са широком преградом, узано елиптичне, или узано јајасте, дуге до 7 mm, кратко храпаво длакаве, ређе голе; длаке просте; капци плода равни са средњим нервом у доњој половини. Стубић веома кратак; жиг главичаст. Дршка плода веома танка, знатно дужа од љушчице, штрчећа до устајућа. Семена у два реда у свакој комори.

Цвета IV-VI. Опрашивање аутогамија или ентомофилија. Расејавање аутохорно или дисзоохорно.

Станиште – проређене багрове шуме, пешчане и лесне пустаре, суве храстове шуме, ређе влажне ливаде.

Опште распрострањење – јужни и источни делови средње Европе, источни и североисточни делови Европе, северна Азија, северна Америка, Аустралија.

Распрострањење у Суботичком региону
ВШ Суботичко - хоргошка пешчара CS90/cr2
Суботица [„Szabadka“] (STURC 1997: 75⁶⁶), **шума**
Храстовача (Gajić, M. 23-apr-1984, BEO⁶⁷!; GALIĆ

66 Sturc, B. (1997): A Szabadka-horgosi-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.

67 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

1986: 117;⁶⁸ Зрнић, Д. мај 1984: 267⁶⁹; OBRADOVIĆ, boža 1985: 66⁷⁰), CS91/dd шума Дашчан (Sturc, B. 7-apr-1957, 713⁷¹), CS91/cr2 Радановачка шума (Babić, N. 5-maj-1956, HIB!; Sturc 1959⁷², STURC 1997: 75⁷³), DS/cr2 Хајдукова шума (Sturc 1959⁷⁴, STURC 1997: 75⁷⁵), DS00/cr2 Палић, на шумским крчинама (PRODÁN 1916: ⁷⁶)

Селевењске пустаре (LÁNYI 1915: 257⁷⁷; STURC 1997: 75⁷⁸).

Флорни елемент – циркумхоларктичка (бореални-умерен)

Значај за флору Србије – Расте само у равничарском делу Србије где се приближава јужној граници ареала. Највећи ареал ове врте је у Суботичко-хоргошкој пешчари.

Helichrysum arenaria* (L.) Moench subsp. *Arenaria

пешчарско смиље

COMPOSITAE (ASTERACEAE) – фам. главочика

Вишегодишња биљка, 10-30(50) cm висока, са вретенастим, одрвенелим ризомом. Стабљика бело вунасто длакава, са много листова. Приземни листови обрнуто јајастии, по ободу цели, сиво вунасто-пустенасто длакави. Цваст је терминална гроња са по 3-20 главица. Листићи инволукрума сувокожастии, лимунжути или наранџастии; врло ретко бели. Цветовии цевасти златножути боје; ободни као и средишњи двополни. Плод ахенија.

Цвета VII-X. Опрашивање ентомофилија, расејавање анемохорија.

68 Gajić, M.(1986)- Flora i vegetacija Subotičko – horgoške pešcare, - Subotica, 1986

69 Зрнић, Д. - Хербар Градског музеја у Суботици

70 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

71 Zrnić, D. (2001): Herbarijska zbirka dr Bele Šturca – Museion 1. – Gradski muzej Subotica, Subotica

72 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

73 Sturc, B. (1997): A Szabadka-horgosi-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.

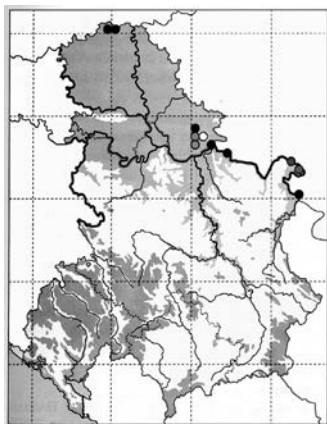
74 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

75 Sturc, B. (1997): A Szabadka-horgosi-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.

76 Prodán, Gy. (1916): Bács-Bodrog vármegye flórája

77 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

78 Sturc, B. (1997): A Szabadka-horgosi-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.

Станиште – песковита и сува травната места.

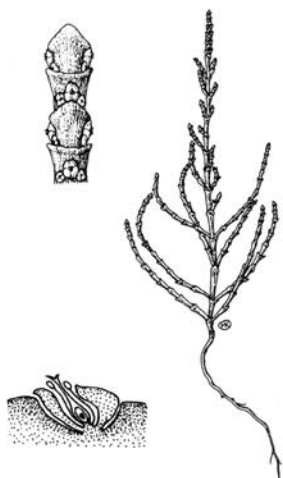
Опште распрострањење – средња Европа, Мађарска, Србија, Бугарска, Румунија. На исток се пружа у широкој умереној зони од Балтика, Украјне, Русије, преко јужног и централног Сибира, до централне Азије.

Распрострањење у Суботичком региону

Вс Суботичко - хоргошка пешчара: CS90/ех Суботица [„Szabadka“] пескови (PRODÁN 1916⁷⁹), DS00/ех Палић, околина (STURC 1997: 46⁸⁰), Лудашка пуста (PRODÁN 1916⁸¹).

Флорни елемент – евроазијски / централноевропско - понтско - јужносибирско - централносибирско - туранско - централноазијски.

Значај за флору Србије Значајан је флорогенетски елемент који указује на повезаност псамофиске и степске флоре јужног дела Панонске низије са понтским и оријенталнотуранским регионом.

Salicornia europaea L.

Salicornia herbacea (L.) L.

солњача, цаклењача

CHENOPODIACEAE – фам. пепељуга

Једногодишња, ретко двогодишња, зељаста, сукулентна биљка, висока до 40 cm. Стабљика усправна, ређе полуполегла, пирамидална, јако граната, гола, сјајна, зелена, касније жућкастоцрвена. Стабљика и гране састављене од ваљкастих чланкова; сваки са по 2 мала, опнаста листића који су срасли базама и обухватају чланке, чиме се стиче утисак безлисне форме. Цветови без брактеја, ситни, двополни, скупљени по 3 у троугласте гломеруле у удубљењима стабљика. Цветни

омотач у облику затворене врећице, само на врху разрезан, после цветања ± потпуно обавија плод. Прашника 2, жига 2, перасти. У плоду 1 длакава семента.

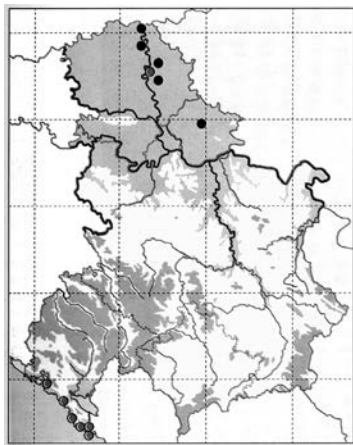
79 Prodán, Gy. (1916): Bács-Bodrog vármegye flórája

80 Sturc, B. (1997): A Szabadka-horgosi-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.

81 Prodán, Gy. (1916): Bács-Bodrog vármegye flórája

Цвета VII-X, а пун развој досеже крајем лета и почетком јесени. Опрашивање анемофилија, аутогамија, ретко хидрофилија и малакофилија. размножава се искључиво семеном.

Станиште—типична халофита сукулентне грађе. Расте на влажним солончацима хлоридног типа који се лети исуши. На обалама сланих бара изграђује први вегетацијски појас након повлачења воде.

Опште распрострањење – обале Атлантика у западној и средњој Европи, обале Балтика, Медитерана, Црног мора и Каспијског језера, континентална слана станишта Иберијског полуострва, Панонске и Влашке низије, Бесарабије и степске зоне Украјне и Русије.

Распрострањење у Суботичком региону
Вћ DS20/ex Кањижа, Мартонош (SLAVNIĆ 1948: 79⁸²).

Флорни елемент – средњеевропско – атланско - балтичко (маритимни) – медитеранско – понтско- јужносибирско-турански

Значај за флору Србије – Једна је од ретких представника типичних сукулентних еухалофита на континенталним слатинама Војводине и Панонске низије, које су у последњих 50 године у фази ишчезавања.

***Suaeda pannonica* (G. Beck) Ascherson & Graebner**

Suaeda maritima (L.) Dumort. subsp. *pannonica* (G. Beck) Soó ex P. W. Ball

панонска јурчица

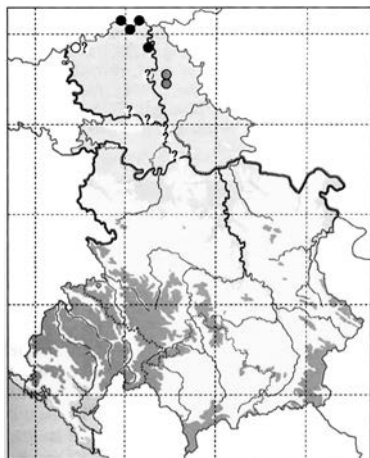
CHENOPODIACEAE – фам. пепељуга

Једногодишња усправна или коленасто устајућа биљка. Стабљика тврда, висока до 60 cm, у горњем делу разграната, гола, уздужно избраздана, сивозелена, често црвена, са густо распоређеним листовима. Листови наизменични, полуваљкасти, сивозелени или црвени, дуги 1-2 cm, на врху тупи. Цветови скупљени у групице од по 3-5 налазе се у пазуху листова и граде дуже или краће гроздове. Цветови

82 Slavnić, Ž. (1948): Slatinska vegetacija Vojvodine. Proučavanje sa biljno-sociološkog i ekonomskog gledišta. - Arhiv za poljoprivredne nauke i tehnike (Beograd) 3 (4): 76-155

широки око 1,2 mm. Листићи цветног омотача трајни, жућкастозеленкасти, понекад црвени, јајолики, по ободу опнасти, на леђној страни са малом задебљалом квржицом. Прашника 5; стубића 2-3. Семе глатко, црно, дугачко око 8 mm, хоризонталног положаја. Биљка у хербару не поцрни.

Цвета VII-IX. Опрашивање анемофилија, аутогамија. Расејавање анемохорно.

Станиште – Типична халофита. Расте на веома заслањеним стаништима, типа соланчака, на издигнутим деловима.

Опште распрострањење – панонско подручје Европе, Аустрија, Мађарска, Србија, Моравска, Румунија. Ендемит Панонске низије.

Распрострањење у Суботичком региону

Вџ Суботичко – хоргошка пешчара: CS91/ex? Келебијска шума (Obradović, M. comm.; BUDAK 1998: 142)⁸³, DS00/? **Палићко језеро** (sub *S. maritima*, PRODÁN 1914: 115⁸⁴), DS00/ex? **Крваво језеро** (Slavnić 1972: 49⁸⁵; Зрнић, Strec 1991,⁸⁶ STURC 1973: 162;⁸⁷ GODICL 1980: 63,⁸⁸ sub *S. maritima*, SLAVNIĆ 1939: 3⁸⁹) **Славо језеро** (Зрнић, Д. сеп. 1991⁹⁰; ЗРНИЋ 1993: 261)⁹¹, DS11/ex? **Селевењске пустаре, резерват „Кулапош“** (BUTORAC 1993: 12, 17)⁹², **Хоргош** (STURC 1973: 126)⁹³.

Флорни елемент – понтско-јужносибирски.

Флористички значај за Србију – карактеристична врста за слатине Војводине, чија бројност у субареалима има сталну тенденцију опадања.

83 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

84 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

85 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

86 Зрнић, Д. - хербар Градског музеја Суботица

87 Sturc, B. (1973): Mit kell megtartanuk és megvédenünk Bácska északkeleti részének növény-takarójában. - *Létünk Szabadka* (Subotica) 4:119-133.

88 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd 1999.

89 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd 1999.

90 Зрнић, Д. - хербар Градског музеја Суботица

91 Зрнић, Д. (1993): измене у флори Славог језера под утицајем природних и антропогених фактора. - *Рад војвођанских музеја*, Нови Сад, 1993

92 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

93 Sturc, B. (1973): Mit kell megtartanuk és megvédenünk Bácska északkeleti részének növény-takarójában. - *Létünk Szabadka* (Subotica) 4:119-133.

Triglochin maritima L.

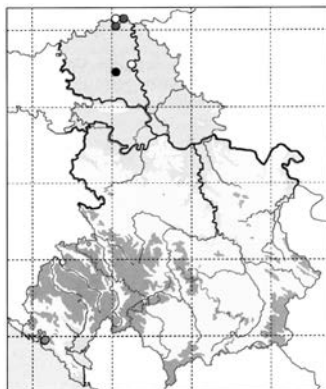
приморски трозубац

JUNCAGINACEAE – фам. сита

Вишегодишња зељаста биљка. Ризом снажан, задебљао. Стабљика 10-60 cm висока. Листови линеарни, 2-4 mm широки, полулучни, ижљебљени, краћи од стабљике. Цваст збијени грозд са веома много цветова. Цветови на кратким дршкама дуги 3-4 mm, беличасти, спољни листови перигона широко јајаст, унутрашњи уски; жигова 6. Плод издужено јајаст, при основи заобљен, на врху сужен. Цвета V-VIII. Присутна протерогинија. Опрашивање анемофилија. Расејавање епизоохорно.

Станиште – Заслањене мочваре, влажне ливаде на соланчаку, нарочито солончакаста тла на песку.

Опште распрострањење – Хладне и умерене области северне евроазије и Северне Америке. Јужни делови ареала на Кавказу, у Малој Азији и Медитерану.

Распрострањење у Суботичком региону

Вћ Суботичко – хоргошка пешчара: DS01/dd шума Хајдуково (DIKLIĆ, NIKOLIĆ 1986: 218)⁹⁴, DS00/cr3 Лудашко језеро, обала (Зрнић, Д. јун 1988, 705⁹⁵; STURC 1997: 138⁹⁶; GAJIĆ, 1986: 272⁹⁷), Палић (Sturc, B. jun 1958, 854⁹⁸) DS11/cr1 Селевењске пустаре, Резерват „Траћик“ (Butorac, B. 7-maj-1992; 28-maj-1994; 31-maj-1997, HIPNS; BUTORAC 1993: 21)⁹⁹, Резерват „Ченгеш рампа“ (Butorac, B. 25-maj-1994, HIPNS)¹⁰⁰, DS11/ex Хоргош (PRODÁN 1914: 103)¹⁰¹.

Флорни елемент – циркумхоларктички (субарктички - меридионални)

94 Diklić, N., Nikolić, V. (1986): *Tgigloch in maritima L.* in SARIĆ, M. R., DIKLIĆ, N. (eds): Flora SR Srbije 10: 218. - Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd

95 Хербаријум Градског музеја у Суботици

96 Sturc, B. (1997): A Szabadka-horgosi-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.

97 Gajić, M. (1986)- Flora i vegetacija Subotičko – horgoške peščare, - Subotica, 1986

98 Zrnić, D., (2001): Herbarijska zbirka dr Bele Šturca – *Museion* 1. – Gradski muzej Subotica, Subotica

99 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

100 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

101 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

Значај за флору Србије – значајна као специфичан генетички ресурс и ексклузивна ботаничка реткост позната за свега 3 станишта у Војводини, која представљају уједно и једина станишта у Србији.

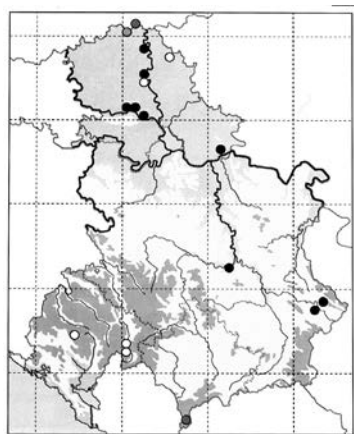
Triglochin palustre L.

барски трозубац

JUNCAGINACEAE – фам. сита

Вишегодишња, зељаста биљка. Ризом јак, вертикалан, разгранат, са задебљалим булбилама. Стабљика усправна, висока око 30(10-60) cm. Листови скупљени у приземну розету, на врху риозома, линеарни, краћи од цвасти, у доњем делу олучасти, имају рукавац и кратак језичак, у горњем делу цилиндрични. Цваст класолика, растресита, цветови размакнути. Цветне петелјке дуге око 3 mm; цветови ситни дуги око 3 mm, зеленкастожути. Листићи цветног омотача јајасте. Плодови линеарни, на врху зашиљени, приљубљени уз осовину цвасти, при сазревању се распадају на три плодића.

Цвета VI-IX. Присутна протерогинија. Опрашивање анемофилија. Расејавање епизоохорно.

Станиште – Поплавне ливаде, мочваре, баре, језера, влажни пашњаци.

Опште распрострањење – умерена и хладна зона Евроазије, Северне и Јужне Америке.

Распрострањење у Суботичком региону

Вч Суботичко - хоргошка пешчара: DS11/cr1 Хоргош (PRODÁN 1914: 103; BUDAK 1998: 151)¹⁰², DS00/cr2 Лудашко језеро (Boža, P. Stevanović, V. 10-august 1998, NIB; PRODÁN 1914: 103; 1916: 105¹⁰³ ; GAJIĆ, M. 1986: 273,¹⁰⁴), DS00/dd Палић (Sturc, B. jun 1958, 855)¹⁰⁵.

Флорни елемент – циркумхоларктичко-аустронеотропси.

Значај за флору Србије – Ова врста има дисјунктни ареал и свуда је у повлачењу.

102 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

103 Crvena knjiga flore Srbije 1., Beograd, 1999.

104 Gajić, M.(1986)- Flora i vegetacija Subotičko-horgoške peščare, - Subotica, 1986

105 Zrnić, D., (2001): Herbarijska zbirka dr Bele Šturca – *Museion* 1. – Gradski muzej Subotica, Subotica

Закључак

Од времена припреме и изласка из штампе *Црвене књиге флоре Србије*, па до данас, дошло се до нових сазнања и података на терену, те сходно томе овај рад је и допуна *Црвене књиге флоре Србије*. Поред тога, рад даје приказ врста и стања њихове угрожености само на Суботичком региону, односно региону који покрива Градски музеј у Суботици. Ово би требало да допринесе бољем сагледавању угрожености у региону, те самим тим и бољој заштити. Чињеница да су неки делови природе у региону стављени под заштиту, не значи да и даље нема уништавања значајних биљних врста које дају специфичан флористички изглед региону. Овако издвојен приказ угрожених флорних елемената, требао би да допринесе широј едукацији, која би допринела повећању свести о значају заштите, а самим тим и мањој угрожености ретких и заштићених биљних врста.

ЛИТЕРАТУРА

1. Amidžić, L., et al. (1999): Crvena knjiga flore Srbije 1. - Ministarstvo za zaštitu životne sredine Republike Srbije, Beograd., Bilološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd., Zavod za zaštitu prirode Republike Srbije, Beograd
2. Boža, P.(1976); Flora Bajše. Diplomski rad.- Prirodno – matematički fakultet, Novi Sad
3. Diklić, N ., Nikolić, V. (1986): Tgiglochian maritima L. in SARIĆ, M. R., DIKLJIĆ, N. (eds): Flora SR Srbije 10: 218. - Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd
4. Gajić, M. (1986): Flora i vegetacija Subotičko – horgoške pešcare. - Šumarski fakultet, Beograd, Šumsko gazdinstvo, Subotica
5. Хербаријум Градског музеја у Суботици
6. Obradović, M., Butorac, B.(1978): Neki postglacijalni relikti u flori Vojvodine. - Biosistematika 4(1)
7. Prodán, Gy.(1916): Bács-Bodrog vármegye flórája
8. Slavnić, Ž. (1948): Slatinska vegetacija Vojvodine. Proučavanje sa biljno-sociološkog i ekonomskog gledišta. - Arhiv za poljoprivredne nauke i tehnike (Beograd) 3 (4): 76-155
9. Stevanović, V., Jovanović, S., Lakušić, D., Niketić, M. (1995): Diverzitet vaskularne flore Jugoslavije sa pregledom vrsta od međunarodnog značaja. In: Stevanović, V., Vasić, V. (eds): Biodiverzitet Jugoslavije sa pregledom vrsta od međunarodnog značaja, 183 – 218. - Ecolibri, Beograd, Biološki fakultet Beograd
10. Sturc, B. (1973): Mit kell megtartanuk és megvédenünk Bácska északkeleti részének növénytakarójában. - *Létünk Szabadka* (Subotica) 4:119-133.
11. Sturc, B. (1997): A Szabadka-horgosi-homokpuszta természetes flóráképe és megőrzésének kérdései – Életjel, Subotica, 1997.
12. Šainović, B. (1978): Predlog za stavljanje pod zaštitu značajnih retkih i ugroženih

- biljnih vrsta SAP Vojvodine. - Priroda Vojvodine 4: 13 - 18
13. Šainović, B., Sturc, B. (1978): Zaštita delova prirode od posebnog botaničkog značaja na području opštine Subotica i okoline u funkciji zaštite i unapređenja čovekove životne sredine. - Priroda Vojvodine 4: 41-43
14. Walter, K. S., Gillett, H. J. (eds) (1998): 1997 IUCN Red List of threatened Plants. - IUCN, Gland, University Press, Cambridge
15. Зрнић, Д. (1993): Измене у флори Сланог језера под утицајем природних и антропогених фактора. - *Рад војвођанских музеја*, Нови Сад, 1993
16. Zrnić, D., (2001): Herbarijska zbirka dr Bele Šturca – *Museion* 1. – Gradski muzej Subotica, Subotica
17. Зрнић, Д. - хербар Градског музеја Суботица

ÖSSZEFOGLALÓ

Amitóta a szerbiai növényvilág Vörös Könyve elkészült és napvilágot látott, új tudással és terepi adatokkal gyarapodtunk, ezért a jelen munka a Vörös Könyv kiegészítésnek is tekinthető. Emellett a munka bemutatja a fajtákat és veszélyeztetettségi fokukat a szabadkai régióban, illetve a szabadkai Városi Múzeum illetékességébe tartozó régióban. Ezzel szeretnénk hozzájárulni a régió veszélyeztetett fajainak áttekintéséhez, valamint a jobb védelemhez. A tény, hogy a régió természetvilágának egyes részei védelem alatt állnak, még nem biztosítja kellő mértékben a terület specifikus növényvilágát meghatározó egyes jelentős fajok kipusztítását. A növényvilág veszélyeztetett fajainak külön bemutatása azzal a céllal készült, hogy hozzájáruljon a szélesebb körű oktatáshoz, ami elvezet a tudatos környezetvédelemhez, ezzel együtt az egyes ritka és védett növényi fajok veszélyeztetettségének a csökkentéséhez.

SUMMARY

Since the time the Red Book of the Flora in Serbia have been prepared and printed until today, new knowledge have been acquired and in-field data collected, hence this paper is a supplement of the Red Book as well. Moreover, the paper provides a presentation of the species and the level of endangerment only in the Subotica region but also in the region covered by the competency of the Subotica City Museum as well. It should contribute to a much better review of endangerment in the region and thereby to a better protection. The fact, that there are listed natural areas in the region, does not mean the absence of destruction of some significant plant species creating the specific floral image of the region. Such a separated presentation of these jeopardized floral elements should contribute to a broader education, which would contribute to strengthening the awareness on the importance of nature and, by that, to diminishing the endangerment level of rare and protected plant species.

3. ábra: Arckoponya sérülés (Zombor-Repülőtér, 35. sír)

A ZOMBOR-REPÜLŐTÉRI TEMETŐ ÁLTALÁNOS ANTROPOLÓGIAI VIZSGÁLATA

Absztrakt: *A zombor-repülőtéri temető régészeti feltárására a második világháború idején került sor, dr. Wollner László, a helyi rendőrfőnök vezetésével, a szegedi egyetem Embertani Intézetének irányítása mellett. Az ásatás során előkerült 196 egyén csontvázmaradványai a szegedi egyetem Embertani Intézetébe kerültek, ahol elvégezték a nem és az elhalálozási életkor meghatározását, illetve felvették a metrikus adatokat. A temető embertani és régészeti anyaga 1958-ban a párizsi békeszerződés értelmében visszakerült Szerbiába, először az újvidéki Vajdasági Múzeumba, majd a zombori Városi Múzeumba.*

Az antropológiai vizsgálatok adatlapjai az évek során elvesztek, ezért újra megvizsgáltuk a szériát. Munkánk során az antropológiában általánosan elfogadott módszerekkel határoztuk meg az elhalálozási életkort, a nemet, és az alapvető metrikus adatokat. A koponya méretek alapján statisztikai analízissel elemeztük a zombori embertani anyag összetételét, melyhez cluster analízist alkalmaztunk.

A vizsgált népességben a felnőttek és a gyerekek aránya 130 : 66 (66,33% : 33,67%), míg a férfiak és a nők aránya 60 : 66 (47,62% : 52,38%). A metrikus adatok alapján megállapítható, hogy a zombor-repülőtéri embertani anyag koponyái általában rövidek, magasak és szélesek, míg a termetük nagy. Statisztikai elemzésünk rámutatott, hogy inhomogenitás figyelhető meg a népesség összetételében: a férfiak között 2, míg a nők között 3 csoport is elkülöníthető a koponyajellegek alapján.

Kulcsszavak: *Zombor-Repülőtér, antropológia, metrikus elemzés*

Bevezetés

A zombor-repülőtéri temető régészeti feltárására a második világháború idején került sor dr. Wollner László, a helyi rendőrfőnök vezetésével, a szegedi egyetem Embertani Intézetének irányítása mellett. A repülőtér a mai Bükkszállás (Bukovački Salaši) területén fekszik. Felépítésének sürgőssége miatt a munkát rohamtempóban végezték, így nem jutott idő a szisztematikus feltárássra, a megfelelő dokumentálásra, illetve az összes sír kiásására sem. Összesen 145 sír adatait rögzítették, de a temető bolygatott része mintegy 300 sírból állhatott – erre utal a sírszám nélküli csontvázletelek, illetve a mellékletek száma. Az előkerült csontanyag a szegedi egyetem Embertani Intézetébe került, ahol elvégezték a nem és az elhalálozási életkor meghatározását, illetve felvették a metrikus

adatokat. A kutatást Bartucz Lajos és Farkas Gyula végezték el, melyből egy publikáció is született 1960-ban (Bartucz, 1960). A temető embertani és régészeti anyaga 1958-ban a párizsi békeszerződés értelmében visszakérült Szerbiába, először az újvidéki Vajdasági Múzeumba, majd a zombori Városi Múzeumba (Bartucz, 1960, Korek, 1994).

A Bartucz Lajos és Farkas Gyula által elvégzett antropológiai vizsgálatok adatlapjai az évek során elvesztek, ezért a Szegedi Tudományegyetem szakembereivel, Molnár Erikával és Marcsik Antóniával újra megvizsgáltuk a széria 196 csontvázleletét. Jelen tanulmány célja, hogy a kutatás elhalálozási életkorra, nemre és metrikus adatokra vonatkozó eredményeit ismertesse.

Vizsgálati anyag

A temető egyetlen, kormeghatározásra alkalmas lelete egy II. Ferdinánd idejéből, 1637-ből való dénár, mely a 144. sírból került elő. Ez alapján a régész 16–17. századnak keltezte a temetőt, mely feltehetően egy nagyobb, Szelencse nevű településhez tartozott – a települést azonban még nem sikerült biztosan beazonosítani (Korek, 1994).

A halottakat keresztény módon, nyújtott helyzetben, a mellkason összefonott karral temették el, leggyakrabban K-Ny, illetve DK-ÉNy tájolással, a láb kelet-délkelet irányba való fektetésével. Koporsóra utaló nyomokat csupán 4 esetben figyeltek meg, míg a többi csontvázat padkásan kiképzett, koporsó alakú sírgödörbe temették. Hasonló temetkezési formát figyeltek meg a magyarországi Bácsalmás-Óalmás lelőhelyen, ahol szintén ritkán találtak koporsóra utaló mellékleteket, és különleges, koporsó formájú, illetve a sírgödör alján teknőszerű mélyedéssel ellátott sírgödröket írtak le (Wicker, 2003, Wicker, 2006). Ez a sírforma lényegesen eltér a késő középkori magyar temetők sírjaitól és inkább az iszlám területekkel mutat párhuzamot. A temetkezési szokásokban megfigyelt muzulmán hagyományok azonban nem feltétlenül jelentik azt, hogy egy iszlám csoportról van szó, inkább arra utalnak, hogy e lelőhelyekre temetkező népesség eredeti hazájában – a több generáción át tartó török uralom alatt – átvette a temetkezési szokások egy részét (Korek, 1994, Wicker, 2003, Wicker, 2006, Lovász, 2005, Lovász et al., 2005).

A női sírok mellékleteit a hajtűk, ritkábban pártá, ciprea kagyló és gyöngyök jellemzik, a férfiak viseletére pedig bronzból vagy vasból készült páros kapesok utalnak. A férfi és női csontvázak mellett is egyaránt előfordultak ónból készült füles pitykék. A feltárás során előkerült viselet-tartozékok arra utalnak, hogy e népesség szerény körülmények között élt. A leletanyag összetétele, hasonlóan a sírok formájához, elüt a magyarországi hasonló korra keltezett régészeti anyagtól, illetve általánosan elterjedt a hasonló korú pravoszláv vallású területeken – a temető etnikai anyagát ezek alapján szlávnak (bunyevácnak vagy sokácnak) tartja a régész (Korek, 1994, Wicker, 2003, 2006).

Munkánk során 196 egyén csontvázleletét vizsgáltuk meg, melyek közül 162 váz rendelkezett sírszámmal, míg 34 szórványként volt megjelölve – mivel Korek az utóbbiakat is a késő középkori temető részének tartotta, ezek is vizsgálataink részét képezték. A statisztikai elemzés során a 196 egyén közül 22 férfi és 25 nő adatait vettük figyelembe.

Vizsgálati módszerek

Az elhalálozási életkor és a nemiség meghatározása

A gyerekek elhalálozási korának megállapítása a fogak előtörésének (eruptiójának), a tej- és a maradó fogkorona és foggyökér fejlődésének elemzésével (Ubelaker, 1984, Schour-Massler, 1941), valamint a végtagsontok hosszmérete alapján történt (Stloukal-Hanaková, 1978). Juvenis egyének csontvázainál az epiphysis fugák záródását vettük alapul (Brothwell, 1981). A felnőttéknél az elhalálozási életkor meghatározásánál több módszert is alkalmaztunk: Acsádi-Nemeskéri (1970) módszere mellett figyelembe vettük a bordavégek felszíni elváltozásaira épülő Loth-Isçan-féle (1989) féle módszert és a pajzsporoc-elcsontosodás mértékének (Vlček, 1974) vizsgálatán alapuló klasszifikációkat is.

A sexus megbízható meghatározását csak felnőtt-, kivételes esetben juvenis egyének csontvázain lehet elvégezni megfelelő nemi dimorfizmusra jellemző jelek alapján. A koponyán 11, a postcranialis vázon 8 morfológiai, illetve metrikus jelleg figyelembe vételével állapítottuk meg a csontvázak nemiségét (Éry et al., 1963).

Metrikus elemzés

A koponya és a postcranialis csontok metrikus vizsgálata során Martin-Saller (1957) és Alekszejev-Debec (1964) munkáját vettük alapul. A koponyák elemzésekor a következő 18 méretet vettünk fel (Martin-Saller, 1957): 1., 5., 8., 9., 17., 20., 40., 45., 46., 47., 48., 51., 52., 54., 55., 65., 66., 69. A koponya méretek egymáshoz való viszonyának megismeréséhez a 8 : 1, 17 : 1, 17 : 8, 20 : 1, 20 : 8, 9 : 8, 47 : 45, 48 : 45, 52 : 51, 54 : 55 koponya-jelzőket számítottunk ki (Martin-Saller, 1957). Az abszolút méreteket és indexeket Alekszejev-Debec (1964) beosztása alapján csoportosítottuk.

A postcranialis váz vizsgálata során a hosszúcsontok legnagyobb- és egészhossz méreteit vettük fel (Martin-Saller, 1957). A kapott adatokból a termet számítását Sjøvold (1990) módszere szerint végeztük el. Abban az esetben, ha háromnál kevesebb hosszúcsont-méret állt rendelkezésünkre, a termet számítástól eltekintettünk.

Statisztikai elemzés

A koponya méretek alapján statisztikai analízissel elemeztük a zombori embertani anyag összetételét. A vizsgálatokhoz cluster analízist végeztünk Ward-módszerrel (euklideszi távolságfogalommal), a számításokat pedig az R statisztikai programcsomag segítségével végeztük (R Development Core Team, 2006).

Eredmények

Az elhalálozási életkor és a nemiség meghatározásának eredményei

A zombor-repülőtéri embertani széria 196 csontvázleletének sexus- és korcsoportonkénti megoszlását az 1. táblázat mutatja.

Korcsoport	nem			összesen	%
	férfi	nő	meghatározhatatlan		
Újszülött	-	-	7	7	3,57
Infantia I.	-	-	23	23	11,73
Infantia II.	-	-	24	24	12,24
Infantia I/II	-	-	3	3	1,54
Juvenis	-	-	9	9	4,59
Adultus	16	39	-	55	28,07
Maturus	35	21	-	56	28,57
Senium	8	6	-	14	7,14
Meghlan.	1	-	4	5	2,55
Összesen	60	66	70	196	100

1. táblázat: A zombor-repülőtéren temető csontvázainak nemenkénti és korcsopontonkénti megoszlása

A vizsgált népességben a felnőttek és a gyerekek aránya 130 : 66 (66,33% : 33,67%), míg a férfiak és a nők aránya 60 : 66 (47,62% : 52,38%). A csontvázak rossz megtartási állapota miatt 5 felnőtt váz esetében nem tudtuk megállapítani az elhalálozási életkort, 4 felnőtt esetében pedig a szexust.

A metrikus elemzés eredményei – a koponya metrikus elemzése

A koponyák elemzésekor 18 Martin-féle méretet vettünk fel, melyekből 10 koponya-jelzöt számítottunk ki (Martin-Saller, 1957), az abszolút méreteket és indexeket pedig Alekszejev-Debec (1964) beosztása alapján csoportosítottuk.

A 2. táblázatban mutatjuk be a koponyák méreteinek középértékét, szórását, illetve a legkisebb és legnagyobb értékeit.

méret	férfiak					nők				
	n	átlag	szórás	min.	max.	n	átlag	szórás	min.	max.
1	44	178,2	5,38	167	188	45	171,2	5,35	161	182
5	36	103,2	3,38	97	113	33	98,9	4,27	91	109
8	42	149,9	4,66	137	161	48	143,2	3,68	136	153
9	46	98,6	3,82	91	106	47	95,7	4,12	87	106
17	40	138,1	5,34	126	149	37	130,5	5,54	120	142
20	40	118,3	4,05	108	128	41	113,5	3,23	108	120
40	24	95,7	8,13	72	105	20	93,6	4,37	86	103
45	32	138,4	4,92	127	148	23	128,3	3,62	120	135
46	39	98,1	5,26	88	111	30	93,7	3,61	86	100
47	23	122,0	5,41	110	130	16	109,8	6,68	99	126

48	27	72,5	4,13	65	80	23	65,4	3,68	58	71
51	42	40,7	1,81	37	46	39	39,4	1,79	36	44
52	43	33,2	1,91	30	37	38	32,2	1,95	28	36
54	36	25,1	1,66	22	29	33	24,6	2,11	20	31
55	34	52,3	2,69	47	59	33	48,4	2,3	43	53
65	31	124,6	6,83	110	137	33	117,8	6,8	104	136
66	36	108,0	6,42	94	123	41	98,1	6,19	86	115
69	25	34,4	2,47	30	40	28	30,1	3,64	23	38

2. táblázat: A koponya méreteinek paraméterei

Az abszolút méretekből számolt koponya-jelzők a középértékeit, szórásait, az indexek variációs terjedelmét a 3. táblázatban szemléltetjük.

index	férfiak					nők				
	n	átlag	szórás	min.	max.	n	átlag	szórás	min.	max.
8 : 1	41	84,14	2,92	76,97	90,00	42	83,38	3,17	76,97	89,29
17 : 1	37	77,45	3,75	69,61	87,65	34	76,10	3,02	66,48	83,04
17 : 8	35	92,37	3,56	83,44	97,90	37	91,54	4,74	83,33	102,9
20 : 1	38	66,46	2,56	60,67	72,94	39	66,25	2,01	60,44	69,77
20 : 8	37	78,94	2,58	73,51	84,29	40	79,63	2,67	74,00	85,11
9 : 8	40	65,75	3,15	59,63	72,60	43	66,88	2,88	61,27	72,60
47 : 45	19	87,14	4,50	79,29	94,81	10	85,93	4,87	79,70	93,33
48 : 45	21	52,57	2,77	48,28	59,09	13	51,34	2,83	47,37	58,33
52 : 51	41	81,74	4,64	70,45	92,50	38	81,97	5,01	72,50	94,74
54 : 55	32	48,07	3,92	41,82	59,18	33	50,94	4,94	41,67	67,39

3. táblázat: A koponya indexeinek paraméterei

Eredményeinket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a férfiak agykoponyája a középértékek alapján közepesen hosszú (1. méret), széles (8.), magas (17.) és magas (20.). A koponyaalap közepesen hosszú (5.), homlokuk pedig közepesen széles (9.).

Az arckoponyájuk közepesen hosszú (40.), a járomív széles (45.), a középarc közepesen széles (46.), az egészarc közepesen magas (47.), a felsőarc pedig szintén közepesen magas (48.). A szemüreg keskeny (51.) és közepesen magas (52.). Az orr közepesen széles (54.) és közepesen magas (55.). Az állkapocs a két ízületi nyúlványnál széles (65.), a két szegletnél szintén széles (66.), az áll pedig közepesen magas (69.).

A méretek kategóriánkénti legnagyobb gyakorisága egyezik a középértékek kategóriáival az 1., 20., 46., 47., 48., 54., 55. 65. és a 69. méret esetén, viszont a 8. és a 17. méretnél egy-egy kategória eltérést tapasztalunk. Az 5., 9., 45., 51., 52. és a 66. méretnél az összhang csak részleges, ugyanis azonos, vagy szinte azonos arányban fordulnak elő a középértéktől eltérő kategóriákba tartozó koponyák is.

A koponyajelzők átlagát tekintve a férfiak koponyája hyperbrachykran (8 : 1), hypsikran (17 : 1), tapeinokran (17 : 8), hypsikran (20 : 1), tapeinokran (20 : 8), homlokuk pedig stenometop (9 : 8). Az arc mesoprosop (47 : 48), a felsőarc mesen (48 : 45). A szemüreg mesokonch (52 : 51), az orr mesorrhin (54 : 55).

Az indexek középértékeinek kategóriáival megegyezik a 8 : 1-es, 17 : 1-es, 20 : 1-es, 20 : 8-as, 47 : 48-as, 48 : 45-ös, 52 : 51-es és az 54 : 55-ös jelzők legnagyobb gyakoriságának kategóriája, azonban a 17 : 8-as és a 9 : 8-as jelzők esetében egy-egy kategória eltérést figyeltünk meg.

A nők agykoponyája a középértékek alapján közepesen hosszú (1.), széles (8.), közepesen magas (17.), illetve magas (20.). A koponyaalap közepesen hosszú (5.), homlokuk pedig közepesen széles (9.).

Az arckoponyájuk közepesen hosszú (40.), a járomív széles (45.), a középarc közepesen széles (46.), az egészarc (47.) és a felsőarc (48.) pedig közepesen magas. A szemüreg keskeny (51.) és alacsony (52.). Az orr közepesen széles (54.) és közepesen magas (55.). Az állkapocs a két ízületi nyúlványnál széles (65.), a két szegletnél szintén széles (66.), az áll pedig közepesen magas (69.).

A 18 koponyaméretből 11 méret kategóriák szerinti legnagyobb gyakorisága egyezik a középértékek kategóriáival (1., 5., 8., 9., 20., 45., 47., 48., 54., 55., 69. méret), 4 esetben pedig egy-egy kategória eltérést tapasztalunk (51., 52., 65., 66. méret). A 17., 40., és 46. méreteknél csupán részleges egyezést figyeltünk meg, ugyanis szinte azonos arányban fordulnak elő a középértéktől eltérő kategóriákba tartozó koponyák is.

A koponyajelzők átlagát tekintve a nők koponyája brachykran (8 : 1), hypsikran (17 : 1), metriokran (17 : 8), hypsikran (20 : 1), metriokran (20 : 8), homlokuk pedig metrimetop (9 : 8). Az arc mesoprosop (47 : 48), a felsőarc mesen (48 : 45). A szemüreg mesokonch (52 : 51), az orr mesorrhin (54 : 55).

A nők esetében a 10-ből csupán 4 jelzőnél (17 : 1, 20 : 1, 9 : 8, 47 : 45, 48 : 45) figyelhető meg eltérés az indexek legnagyobb gyakoriságát és a középértékek kategóriáit illetően, mindegyiknél részleges az eltérés – szinte azonos arányban fordulnak elő a középértéktől eltérő kategóriákba tartozó koponyák is.

A metrikus elemzés eredményei – a hosszúcsontok metrikus elemzése

A postcranialis váz vizsgálata során a hosszúcsontok legnagyobb- és egészhossz méreteit vettük fel. A termet kiszámítását a humerus, radius, ulna, femur és a fibula legnagyobb hossza, valamint a tibia egész hossza alapján Sjøvold (1990) módszere szerint végeztük el. Abban az esetben, ha háromnál kevesebb hosszúcsont méret állt rendelkezésünkre, a termet számításától eltekintettünk.

A zombor-repülőtéren szériában a férfiak termetátlaga 173,66 cm, a nőké 160,37 cm (4. táblázat). A férfiak egyéni termetértékeinek kategóriák szerinti eloszlását a 5. táblázat, míg a nőké a 6. táblázat mutatja. A férfiak esetében a kisközepestől a nagyközepes kategóriákig viszonylag egyenletesen oszlanak el az esetek, a nagy kategóriánál viszont egy kiugrás tapasztalható. Az átlag a nagy kategóriába esik. A nőknél az eloszlás a férfiakéhoz hasonló, a nagy kategóriában szintén nagy mértékű kiugrás tapasztalható, a termetátlag pedig szintén a nagy kategóriába tartozik.

nem	paraméterek				
	n	átlag	szórás	min.	max.
férfiak	42	173,66	6,73	158,95	188,58
nők	40	160,37	4,94	150,77	170,73

4. táblázat: A termetértékek paraméterei

osztályok	intervallum	n
igen kicsi	130,0 - 149,9	-
kicsi	150,0 - 159,9	2
kisközepes	160,0 - 163,9	2
közepes	164,0 - 166,9	2
nagyközepes	167,0 - 169,9	7
nagy	170,0 - 179,9	21
igen nagy	180,0 - x	8

5. táblázat: A termetértékek megoszlása kategóriák szerint, férfiak

osztályok	intervallum	n
igen kicsi	121,0 - 139,0	-
kicsi	140,0 - 148,9	-
kisközepes	149,0 - 152,9	3
közepes	153,0 - 155,9	6
nagyközepes	156,0 - 158,9	9
nagy	159,0 - 167,9	19
igen nagy	168,0 - x	3

6. táblázat: A termetértékek megoszlása kategóriák szerint, nők

Statisztikai elemzés

A statisztikai elemzés során a többváltozós statisztikai módszerek egyikével, a cluster analízissel térképeztük fel a zombor-repülőtéren populáció összetételét. A vizsgálatot az R statisztikai programcsomaggal végeztük.

Az elemzés során az alábbi 10 koponyaméretet vettük figyelembe:

- 1. Koponya legnagyobb hossza
- 5. Koponyaalap hossza
- 8. Legnagyobb agykoponyaszélesség
- 9. Legkisebb homlokszélesség
- 17. Basion-bregma magasság
- 20. Porion-bregma magasság
- 51. Szemüregszélesség

- 52. Szemüregmagasság
- 54. Orrüregszélesség
- 55. Orrüregmagasság

Az első 6 méretet úgy választottuk meg, hogy azok a koponya nagyságát, illetve formáját több irányból, globálisan jellemezzék, míg az utolsó négy méret az arc finomabb részleteit írja le. A vizsgálatba bevont méreteknél azt is figyelembe vettük, hogy melyek azok a méretek, amelyek az antropológiai publikációk többségében szerepelnek.

Az elemzés során csak azokat az egyéneket vehettük figyelembe, melyeknél mind a 10 méret lemérhető volt. Emiatt összesen 22 férfi és 25 nő adatait vonhattuk be számításainkba.

A vizsgálataink eredményét a 1. és 2. ábrán lévő dendrogramok szemléltetik. Ezek alapján megállapítható, hogy a férfiak között kettő, míg a nőknél három csoport különíthető el.

Az egyes csoportokra a 7. és 8. táblázatban látható koponya-paraméterek jellemzőek.

A csoport, férfiak (n = 10):

	1	5	8	9	17	20	51	52	54	55
Átlag:	178	101,3	147,5	96,9	135,4	115,3	40,1	32,6	25,1	50,9
Min.:	172	97	137	92	132	108	37	31	23	47
Max.:	185	105	152	105	139	121	43	35	28	54

B csoport, férfiak (n = 12):

	1	5	8	9	17	20	51	52	54	55
Átlag:	179,8	105,2	152	99,2	141,8	121,2	41,5	33,3	25,2	53,7
Min.:	172	100	143	96	134	116	40	31	23	49
Max.:	186	113	161	105	149	128	46	37	27	59

C csoport, nők (n = 8):

	1	5	8	9	17	20	51	52	54	55
Átlag:	167,8	95,6	140,4	91,5	128,8	111,1	38,1	31,9	23,9	47,1
Min.:	161	91	139	87	122	108	36	29	20	43
Max.:	171	100	142	95	133	114	41	34	28	50

D csoport, nők (n = 7):

	1	5	8	9	17	20	51	52	54	55
Átlag:	176,6	99,9	141,4	97,1	127,9	112,6	39,6	31,6	25,3	47,7
Min.:	173	96	137	94	121	110	37	30	23	45
Max.:	182	104	144	101	132	117	42	33	31	50

E csoport, nők (n = 10):

	1	5	8	9	17	20	51	52	54	55
Átlag:	174,2	101,5	142,7	96,8	136,2	116,6	39,7	33,2	24,9	49,1
Min.:	167	95	138	95	132	112	37	31	22	45
Max.:	182	109	148	102	142	120	43	36	27	53

7. táblázat: Az egyes csoportok koponyaméreteinek paraméterei

A csoport, férfiak (n = 10):

	8 : 1	17 : 1	17 : 8	20 : 1	20 : 8	9 : 8	52 : 51
Átlag:	82,92	76,12	91,85	64,80	78,19	65,73	81,42
Min.:	76,97	72,43	88,16	60,67	74,83	61,33	74,42
Max.:	87,79	80,81	96,35	67,44	81,21	69,23	85,37

B csoport, férfiak (n = 12):

	8 : 1	17 : 1	17 : 8	20 : 1	20 : 8	9 : 8	52 : 51
Átlag:	84,54	78,92	93,39	67,44	79,83	65,3	80,41
Min.:	79,56	72,04	85,90	64,52	76,40	59,63	70,45
Max.:	88,37	83,72	97,90	69,77	84,03	68,67	90,00

C csoport, nők (n = 8):

	8 : 1	17 : 1	17 : 8	20 : 1	20 : 8	9 : 8	52 : 51
Átlag:	83,71	76,76	91,72	66,25	79,16	65,19	83,64
Min.:	82,25	72,94	87,77	65,09	77,70	61,70	76,32
Max.:	86,34	79,50	94,33	67,08	80,85	67,63	89,47

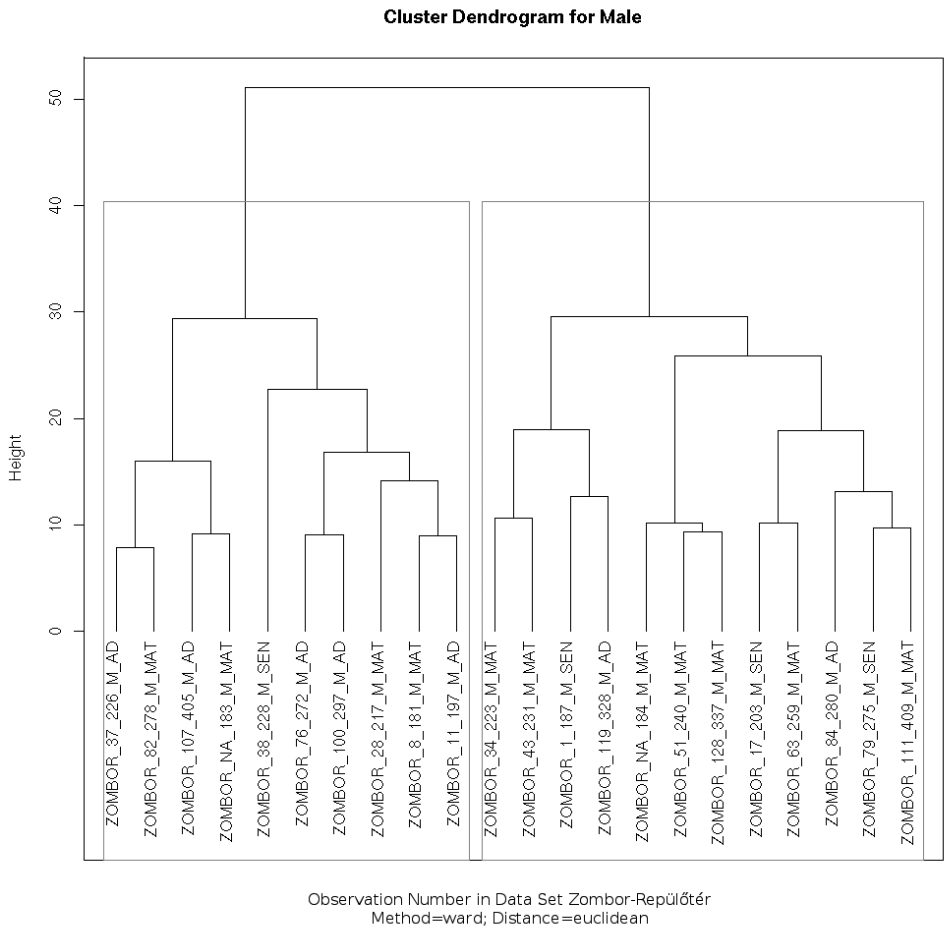
D csoport, nők (n = 7):

	8 : 1	17 : 1	17 : 8	20 : 1	20 : 8	9 : 8	52 : 51
Átlag:	80,13	72,44	90,46	63,78	79,62	68,70	79,80
Min.:	76,97	66,48	84,62	60,44	76,92	66,67	75,00
Max.:	83,24	74,16	96,35	67,63	83,21	71,53	82,50

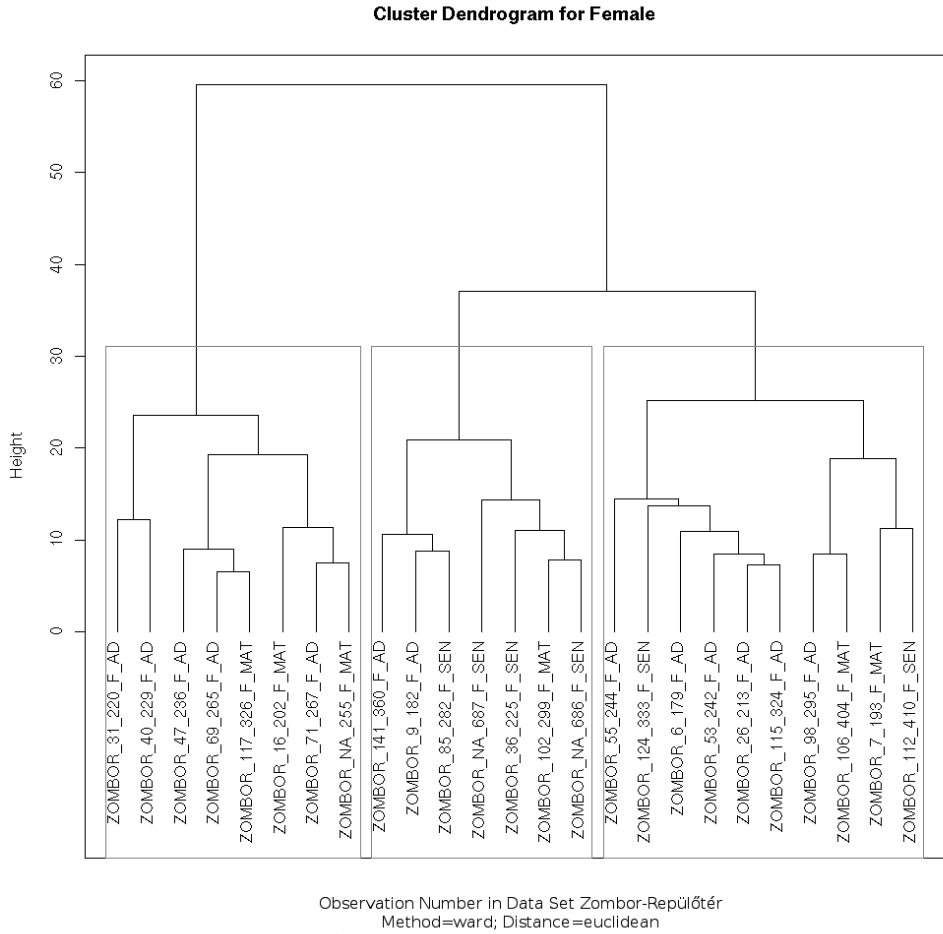
E csoport, nők (n = 10):

	8 : 1	17 : 1	17 : 8	20 : 1	20 : 8	9 : 8	52 : 51
Átlag:	81,95	78,23	95,51	66,96	81,75	67,88	83,69
Min.:	78,02	74,16	90,41	64,29	77,78	64,19	78,05
Max.:	86,23	83,04	102,9	69,77	85,11	72,34	90,00

8. táblázat: Az egyes csoportok koponyaiindexeinek paraméterei

1. ábra: A zombor-repülőtéri populáció elemzése cluster analízissel – férfiak (az egyének azonosítója: Lelőhely_sírszám_leltári szám_nem_életkorcsoport)

2. ábra: A zombor-repülőtéri populáció elemzése cluster analízissel – nők (az egyének azonosítója: Lelőhely_sírszám_leltári szám_nem_életkorcsoport)

Az A csoportba tartozó férfiak agykoponyája a középértékek alapján közepesen hosszú (1.), széles (8.), közepesen magas (17.) és szintén közepesen magas (20.). A koponyaalap közepesen hosszú (5.), homlokuk pedig közepesen széles (9.). A szemüreg keskeny (51.) és alacsony (52.). Az orr közepesen széles (54.) és alacsony (55.). A koponyajelzők átlagát tekintve ezen férfiak koponyája brachykran (8 : 1), hypsikran (17 : 1), tapeinokran (17 : 8), hypsikran (20 : 1), tapeinokran (20 : 8), homlokuk pedig stenometop (9 : 8). A szemüreg mesokonch (52 : 51), az orr mesorrhin (54 : 55).

A B csoportba tartozó férfiak agykoponyája a középértékek alapján közepesen hosszú (1.), igen széles (8.), magas (17.), illetve igen magas (20.). A koponyaalap hosszú (5.), homlokuk pedig széles (9.). A szemüreg közepesen széles (51.) és közepesen magas (52.). Az orr szintén közepesen széles (54.) és közepesen magas (55.). A koponyajelzők átlagát tekintve e férfiak koponyája hyperbrachykran (8 : 1), hyperhypsikran (17 : 1), metriokran (17 : 8), hyperhypsikran (20 : 1), metriokran (20 : 8), homlokuk pedig stenometop (9 : 8). A szemüreg mesokonch (52 : 51), az orr mesorrhin (54 : 55).

A C csoportba tartozó nők agykoponyája a középértékek alapján rövid (1.), széles (8.), közepesen magas (17.), és szintén közepesen magas (20.). A koponyaalap közepesen hosszú (5.), homlokuk pedig közepesen széles (9.). A szemüreg keskeny (51.) és alacsony (52.). Az orr szintén keskeny (54.) és alacsony (55.). A koponyajelzők átlagát tekintve e nők koponyája brachykran (8 : 1), hypsikran (17 : 1), metriokran (17 : 8), hypsikran (20 : 1), metriokran (20 : 8), homlokuk pedig stenometop (9 : 8). A szemüreg mesokonch (52 : 51), az orr mesorrhin (54 : 55).

A D csoportba tartozó nők agykoponyája a középértékek alapján hosszú (1.), széles (8.), közepesen magas (17.), és magas (20.). A koponyaalap hosszú (5.), homlokuk pedig széles (9.). A szemüreg keskeny (51.) és alacsony (52.). Az orr közepesen széles (54.) és alacsony (55.). A koponyajelzők átlagát tekintve e nők koponyája mesokran (8 : 1), chamaekran (17 : 1), tapeinokran (17 : 8), orthokran (20 : 1), metriokran (20 : 8), homlokuk pedig metrimetop (9 : 8). A szemüreg chamaekonch (52 : 51), az orr chamaerrhin (54 : 55).

Az E csoportba tartozó nők agykoponyája a középértékek alapján közepesen hosszú (1.), igen széles (8.), igen magas (17.) és szintén igen magas (20.). A koponyaalap hosszú (5.), homlokuk pedig széles (9.). A szemüreg keskeny (51.) és közepesen magas (52.). Az orr közepesen széles (54.) és közepesen magas (55.). A koponyajelzők átlagát tekintve e nők koponyája brachykran (8 : 1), hypsikran (17 : 1), metriokran (17 : 8), hypsikran (20 : 1), metriokran (20 : 8), homlokuk pedig metrimetop (9 : 8). A szemüreg mesokonch (52 : 51), az orr mesorrhin (54 : 55).

Összefoglalás és konklúziók

Tanulmányunkban a zombor-repülőtéri temető embertani anyagának általános antropológiai vizsgálatát végeztük el. Az elemzés során összesen 196 egyén, 130 felnőtt és 66 gyermek csontvázaradványait vizsgáltuk meg. A felnőttek között 60 férfi, illetve 66 női csontvázat találtunk, közülük a későbbiekben 22 férfi és 25 nő vázát vontuk be a statisztikai analízisbe.

A népességre jellemző, hogy agykoponyájuk jellegzetesen rövid, magas, illetve széles. Emellett az is megállapítható, hogy a vizsgált populáció jellegzetesen magas termetű. E jellemzők alapvetően eltérnek a középkorban ezen a területen élt népességre jellemző koponya és termet tulajdonságoktól és inkább a balkáni eredetre utalnak. Mindez alátámasztja a régészek azon felvetését, hogy a zombor-repülőtéri populáció olyan szláv eredetű népesség, mely a török hódoltság ideje alatt telepedett le ezen a területen. E feltevés bizonyításához, illetve ezen népesség eredetének megismeréséhez további vizsgálatokra és elsősorban statisztikai elemzésekre van szükség, melynek segítségével különböző, balkáni, illetve magyarországi temetők embertani jellemzőit hasonlíthatjuk össze.

Statisztikai elemzésünk alapján megállapíthatjuk, hogy inhomogenitás figyelhető meg a népesség összetételében: a férfiak között 2, míg a nők között 3 csoport is elkülöníthető. A férfiak esetében a különbségek leginkább az agykoponyára lokalizálódnak, az arckoponya azonban hasonló. A nők esetében az agykoponya és az arckoponya is különbözik a három csoportban.

A népesség eredetére vonatkozó vizsgálatokon túl érdemes foglalkozni a temető paleopatológiai elemzésével is, ugyanis rendkívül nagy számban jegyeztünk fel patológiás elváltozásokat (3. ábra), közöttük olyan súlyos léziókat, mint az előrehaladott stádiumú tuberkulózis (Lovász et al., 2007, Lovász et al., 2008).

Irodalomjegyzék

Acsádi, Gy., Nemeskéri, J. (1970): History of Human Life Span and Mortality. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 302–303.

Alekszejev, V. P., Debec, G.F. (1964): *Kraniometria*. – Nauka, Moskva.

Bartucz, L. (1960): Die Anthropologischen Merkmale der Bevölkerung aus Umgebung von Zombor (Sombor) im XV–XVII. Jahrhundert. – *Annales Univ. Sci. Bud. de Lor. Eötvös Nom., Sec. Biol.* 3, 23–48.

Brothwell, K. A. (1981): *Digging up bones*. – Cornell University Press, Ithaca, New York.

Éry K., Kralovánszky A., Nemeskéri J. (1963): Történeti népességek rekonstrukciójának reprezentációja. – *Anthrop. Közl.*, 7, 41–90.

Korek J. (1994): A zombor-bükszállási 17. századi temető sírleletei. – Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged, 1989/90, 181–202.

Loth, S. R., Iscan, M.Y. (1989): Morphological assesment of age in the adult: The thoracic region. – In: Iscan, M.Y. (Ed): *Age Markers In the Human Skeleton*. – Ch. C. Thomas, Springfield, 105–135.

Lovász G. (2005): Bácsalmás-Óalmás 16–17. századi temető általános embertani feldolgozása (2001–2003-as feltárás). – Diplomamunka, SZTE TTK Embertani Tanszék, Szeged.

Lovász G., Molnár E., Marcsik A. (2005): Bácsalmás-Óalmás 16–17. századi temető paleopatológiai vizsgálatának eredményei (2001–2003-as feltárás). – IV. Kárpát-medencei Biológiai Szimposium, Budapest – Előadaskötet, 153–158.

Lovász G., Molnár E., Marcsik A. (2007): Tuberkulózisra utaló elváltozások megjelenése két késő középkori temető embertani anyagában. – V. Kárpát-medencei Biológiai Szimpozium, Budapest – Előadaskötet, 165–174.

Lovász, G., Molnár, E., Marcsik, A., Pálfi, Gy. (2008): Palaeopathology of a late medieval series from Serbia. – 17th European Meeting of the Paleopathology Association, Copenhagen – Programme & Abstracts, 59.

Martin, R., Saller, K. (1957): Lehrbuch der Anthropologie. – Gustav Fischer Verlag, 3. Aufl., Stuttgart.

R Development Core Team (2006): R: A language and environment for statistical computing. – R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. ISBN 3-900051-07-0, URL <http://www.R-project.org>.

Schour, I., Massler, M. (1941): Development of Human dentition. – J. Am. Dent. Assoc., 28, 1153–1160.

Sjøvold, T. (1990): Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation. – Human evolution, 5, 431–447.

Stloukal, M., Hanáková, H., (1978): Die Länge der Längsknochen altslawischer Bevölkerungen unter besonderer Berücksichtigung von Wachstumsfragen. – Homo, 29, 228–249.

Ubelaker, D. H. (1984): Human Skeletal Remains. Excavation, analysis, interpretation. – Taraxacum, Washington.

Vlček, E. (1974): Anwendung von Zwei Methoden der forensischen Medizin zur Alterbestimmung in der Paläoanthropologie. – Anthropol. Közl., 18, 199–209.

Wicker E. (2006): Rácok és vlachok a hódoltság kori Észak Bácskában. – PhD disszertáció. Eötvös Lóránd Tudományegyetem, Budapest.

Wicker E. (2003): Adatok a hódoltság kori délszlávok temetkezési szokásaihoz. – Cumania 19., 19–84.

REZIME

Cilj ove studije je da izloži rezultate antropološkog istraživanja osteološkog kompleksa Sombor–aerodrom. Iskopavanje srednjovekovnog groblja je izvedeno tokom II svetskog rata pod rukovodstvom Lasla Volnera (Wollner László) i uz pomoć Instituta za antropologiju Segedinskog univerziteta. Celina se sastoji od 196 skeleta i preneti je u Segedin, gde je sprovedeno i arheološko i antropološko ispitivanje. Posle rata, materijal sa ovog lokaliteta je vraćen u Srbiju, najpre u Muzej Vojvodine, a kasnije u Gradski muzej u Somboru.

Međutim, podaci antropoloških ispitivanja su izgubljeni, otuda je bilo neizbežno da se građa ponovo istraži. Tokom istraživanja su korišćene uobičajene metode utvrđivanja pola i starosti kao i u procesu prikupljanja metričkih podataka. Dobijeni metrički podaci su statistički ocenjeni klaster analizama kako bi se otkrila veza među individuama.

Proporcija odraslih:neodraslih je 130 : 66 (66,33% : 33,67%), odnos muško:žensko iznosi 60 : 66 (47,62% : 52,38%). U statističkim analizama korišćeni su podaci 22 individue muškog i 25 lica ženskog pola.

Metrički podaci pokazuju da su lobanje iskopanih lica bile pretežno kratke, visoke i široke, a da su po stasu bila visoka. Na osnovu statističke analize mogu da se razdvoje 2 grupe među muškim licima i 3 među ženskim. U slučaju muškaraca, razlike su lokalizovane na neurocranium, mada se u slučaju žena neurocranium i viscerocranium takođe razlikuju u svakoj grupi.

Rezultati metričkih ispitivanja pokazuju da se ova populacija razlikuje od drugih srednjovekovnih populacija u ovom regionu i upućuju na balkansko poreklo. Međutim, da bi se ustanovilo poreklo ove populacije, potrebna su dalja istraživanja, naročito statističke analize, kako bi se izvršilo upoređivanje metričkih podataka sa drugim skeletnim populacijama u Srbiji i Mađarskoj.

SUMMARY

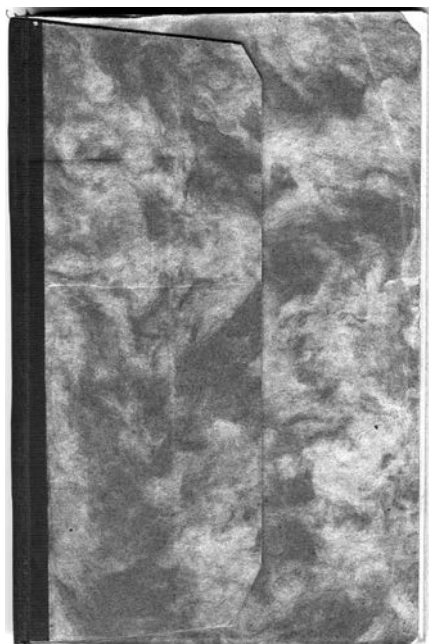
The aim of this study is to present the results of the anthropological investigation of the Zombor-Repülőtér/Sombor-aerodrom osteological series. The excavation of the medieval graveyard was carried out during World War 2 lead by László Wollner with the help of the Anthropological Institution, University of Szeged. The series consists of 196 skeletons and was taken to Szeged, where both the archeological and anthropological examinations had been carried out. After the war, the material of this site was moved back to Serbia, at first to the Museum of Vojvodina (Novi Sad), later to the Municipal Museum of Sombor.

However, the data of the anthropological investigations had been lost, therefore reinvestigation of the material was inevitable. During the research, standard methods were used to determine sex and age, as well as to collect metrical data. The obtained metrical data were statistically evaluated with cluster analyses to discover the relationship among the individuals.

The adult:subadult ratio is 130 : 66 (66,33% : 33,67%), the male:female ratio is 60 : 66 (47,62% : 52,38%). In the statistical analyses, the metrical data of 22 male and 25 female were used.

The metrical data show that the skulls of the individuals are mainly short, high, and wide, moreover, the stature is tall. On the basis of the statistical analyses, 2 groups among the males and 3 groups among the females could be separated. In the case of males, the differences are localized to the neurocranium, although in the case of females, the neuro- and viscerocranium also differs in each groups.

The results of the metrical examinations show that this population differs from the other medieval populations of this region, and refer to Balkanian origin. However, to establish the origin of this population, further investigations, particularly statistical analyses are needed to compare the metrical data with other Serbian and Hungarian skeletal populations.

4.

1.

SVESKA CRTEŽA GEZE ČATA

Apstrakt: Ovo je prvi javni prikaz sveske crteža književnika Geze Čata iz perioda 1907-1909. koji se nalazi u umetničkom fondu Gradskog muzeja. Crteži potvrđuju činjenicu da Čatovom stvaralačkom liku, pored književnika i muzičara, pripada i lik likovnog stvaraoca, čija je delatnost do sada bila manje poznata i razmatrana. Čatovi crteži iz umetničkog fonda muzeja predstavljaju retke primere sačuvanih tragova njegove likovne delatnosti, koja se ne vezuje za tekst. Autor i njegovo delo čine nezaobilazni segment zavičajne umetničke scene i upotpunjuju dosadašnja saznanja o likovnoj umetnosti na prekretnici 19. i 20. veka u Subotici, pa i šire, ali su važni dokumenti i iz aspekta drugih društvenih nauka.

Ključne reči: Geza Čat, dnevници, portreti, subotički park, subotička likovna scena, simbolizam i secesija, crtež, mesec, ples, Ferenc Rajhl, Henrik Acél

U zbirci Umetničkog odeljenja Gradskog muzeja u Subotici nalazi se sveska crteža poznatog književnika Geze Čata (Csáth Géza, Subotica, 13. februar 1887 – Subotica, 11. septembar 1919), začetnika moderne mađarske proze. Ostavivši dubok trag u književnosti i muzičkoj kritici prve dve decenije 20. veka, njegova likovna delatnost je ostajala u senci i davala povod razmatranju u veoma malom broju slučajeva. Prvi pokušaj rekonstrukcije Čatove likovne delatnosti predstavlja tekst književnika Ota Tolnaija, objavljen 1987. godine.¹ Deset godina nakon toga, u kratkom prilogu, arhivista Laslo Mađar, skreće pažnju na do tada nepoznate crteže na korici i rubovima svojeručno pisanih Čatovih kompozicija, čuvanih u rukopisnoj zbirci Istorijskog odeljenja subotičkog Gradskog muzeja.² Mnogo više crteža i novih podataka otkrivaju Čatovi dnevници nastali u detinjstvu i mladosti u periodu 1897–1911. godine, publikovani pojedinačno od 2005. godine kao dnevници Jožefa Brenera mlađeg.³ Umetničko ime „Geza Čat” koristi, naime, tek od 1905. godine. Štivo nam pored biografskog sadržaja otkriva obilje podataka vezanih za život u Subotici na prekretnici 19. i 20. veka, kao i za razvojni put Čatovog raskošnog

1 Tolnai Ottó, Útban a képzőművész Csáth felé. Üzenet, godište XVII. broj 1-3., Subotica, 1985, 174-182.

2 Magyar László, Csáth lapszáli rajzairól. Üzenet, godište XXVII. broj 9-10.1997., Subotica, 701-705. Osim ovde objavljena dva crteža, na strani 701. i 705., partitura sadrži još tri crteža na samim koricama i jedan na unutrašnjem 15. listu.

3 Ifj. Brenner József (Csáth Géza), Napló (1897-1899), Életjel, Szabadka 2005; Napló 1900-1902), Életjel, Szabadka 2006; Napló (1903-1904), Életjel, Szabadka, 2007; Napló (1906-1911), Életjel, Szabadka, 2007.

talenta. U godinama prosperiteta, od svojih najranijih godina navikao na paralelno i permanentno čitanje, pisanje, crtanje, slikanje, sviranje i komponovanje, njegovi dnevni – pa i oni pozni, vezani za lekarsku praksu⁴ – reflektuju podatke o odgledanim pozorišnim predstavama, izložbama, koncertima, o čitanim knjigama i novinama, kao i o umetnicima i razmišljanjima o umetnosti. Nakon iščitavanja ovih prvorazrednih dokumenata, postajemo svesni da su Čat i njegova razmatranja važna karika u lancu sa samog početka subotičke likovne scene i šire regije.

Čatove dnevničke beleške vođene za vreme gimnazijskih dana u Subotici, otkrivaju nam piščeve veze sa nekim od važnih aktera formiranja zavičajnog i šireg likovnog života. U gimnaziji je školski drug i prijatelj potonjem istaknutom slikaru, Šandoru Olahu (Oláh Sándor, 1886–1966)⁵, sa kojim od ranih dana provodi slobodno vreme igrajući se i crtajući. Olah će ilustrirati roman „Leteći Vučidol”, koji će Čat napisati sa Arturom Munkom i Emilom Havašem i koji će izlaziti u nastavcima u *Bačkai Hírlapu* 1906. godine.⁶ Čatov otac, advokat Jožef Brenner stariji, strastveni violinista i vođa hora, podstiče sinovljevu ljubav za crtanje. Odvodi ga 1898. u Budimpeštu na izložbu savremenog mađarskog slikarstva u Mučarnoku (Műcsarnok).⁷ Čat kod kuće neprestano precrtava i slika, a za predloške koristi reprodukcije umetničkih knjiga, kataloga ili budimpeštanskih novina *Vasárnapi Ujšag* (*Vasárnapi Újság*). Na časovima crtanja u školi ne dobija podstrek, ali preko leta 1902. godine posećuje profesora crtanja, Belu Lešingera (Löchinger Béla, 1872–posle 1913), koji u učionici gimnazije slika portrete Matije Mamužića, Bonifaca Placa, Lajoša Tota.⁸ Čat je prisutan na otvaranju gostujuće izložbe Nacionalnog salona 1903. godine, prve velike kolektivne izložbe u Subotici, gde lično upoznaje stasale umetnike vezane delom svog života za Suboticu, Antala Sirmajia (Szirmai Antal, 1860–1927) i Edea Telča (Telcs Ede, 1872–1948). Telčove skulpture ga oduševljavaju, pa ih za vreme trajanja izložbe precrtava.⁹ Te godine objavljuje svoju prvu likovnu kritiku, koja je jedna od retkih te vrste u gradu, o izložbi prve subotičke akademske slikarke, Jelene Čović (1879-1951).¹⁰ Postaje prijatelj Henrika Acela (Aczél Henrik, 1876-1946),

4 Na rukopisnom odeljenju Gradske biblioteke u Subotici nalazi se lekarski dnevnik Geze Čata iz 1916. godine, čija je zaglavlja autor ukrasio crtežima u boji. Objavljivanje ovog dnevnika je predviđeno za ovu godinu.

5 O Šandoru Olahu videti tzv. Forumovu malu monografiju: Ana Baranji, Oláh Sándor, Forum, Novi Sad, 1985.

6 [Csáth Géza – Havas Emil – Munk Artur] C.H.M: A repülő Vučidol. Regény. Oláh Sándor rajzaival. Bácskai Hírlap melléklete 1906. július 15. – október 21; Objavljeno u obliku knjige 1978. godine u izdanju Életjel-a iz Subotice. Preveo na srpski jezik Robert Tili, objavljeno pod nazivom „Leteći Vučidol” u 1-3. broju subotičkog časopisa Rukovet 1997. godine.

7 Ifj. Brenner József, Napló (1897-1899), 2005. 63.

8 Ifj. Brenner József, Napló (1900-1902), 2006. 190.

9 Ifj. Brenner József, Napló (1903-1904), 2007. 42. Jedna od izloženih Telčovih skulptura je bila „Satir i mali faun” koja se danas nalazi u umetničkoj zbirci subotičkog Gradskog muzeja, gips, h: 71 cm, inventarski broj U-687. Nešto podrobnije o skulpturi vidi katalog izložbe Gradskog muzeja „Sacra conversatione”, 2001. godine i tekst „Dela sakralne, mitološke i alegorijske tematike iz zbirke likovnog fonda Gradskog muzeja” u zborniku „Museion” br. 1. Gradski muzej Subotica, 2001.

10 J-f. Rajzkiállítás. Bácskai Hírlap, 1903. július 5. Tekst je kasnije objavljen u zbirci Čatovih novinskih napisa: Csáth Géza, Írások az élet jó és rossz dolgairól, Életjel, Szabadka, 1975. 19-20.

izvrsnog predstavnika secesije u primenjenoj umetnosti i slikarstvu.¹¹ Piše prikaz izložbe umetnika iz Segedina,¹² koju posećuje sa ostalim učenicima i profesorima gimnazije 1914. godine – ovde uočava bliskost svog likovnog izraza sa pastelima Jožefa Ronaija Rippla (Rippl Rónai József), predstavnika postimpresionističkih stremljenja,¹³ nalik stilu grupe „Nabis”. Međutim, trag Čatovog likovnog stvaralaštva ostao je sačuvan tek u dnevnicima, jednoj slici u tehnici ulja i jednom akvarelu – oba u privatnom vlasništvu. Zato je do sada javnosti nepoznata sveska Čatovih crteža u zbirci Umetničkog odeljenja Gradskog muzeja¹⁴ od posebne važnosti, čemu doprinosi i činjenica što crteži nisu deo nekog teksta ili kompozicije, već su samostalne likovne beleške.

Ako listanje sveske započnemo iz pravca belih tankih listova, utvrdićemo da se najviše crteža nalazi u ovom prvom delu, te da oni svojim datumima ne slede hronološki niz, a neki su crtani iz suprotnog pravca, takoreći naglavačke, što bi moglo značiti da je sveska sašivena od više manjih skicen-blokova, ili da je autor otvarao svesku po slobodnom nađenju. Najranije datovani rad je na primer na 84. strani. Sadržaj sveske je nastao u tehnici crteža olovkom, a samo u dva slučaja suvim pastelom. Ukupno 48 stranica sadrži crtež. Jedanaest datovanih radova govori da je vreme u kome se Čat ovom sveskom služio, period od 1907. do 1909. godine, što spada u vreme njegovih studija medicine u Budimpešti i period pre zavisnosti od morfijuma. Urednik izdanja Čatovih ranih dnevnika, Valerija Besedeš (Beszédes Valéria), pretpostavlja da je opadanje aktivnosti pisanja dnevnika 1907. godine, povezano sa piščevim letnjim boravkom, tj. odmorom u rodnom gradu, što neki motivi sveske potvrđuju.¹⁵ Dimenzije listova su 10,1 × 16,6 cm. Uške tvrdih zelenih korica su nekada mogle služiti za njihovo uvlačenje u kožnu ili tekstilnu futrolu.¹⁶ Listovi su šiveni od tri vrste papira: 37 listova od plavo-sivog pakpapira, 27 listova od tanjeg sivog papira, 16 listova od belog tankog papira. Dva lista su otkinuta, a dva prepolovljena. Sledeći datume hronološkim redom možemo navesti sledeće crteže:

1. (str. 84) figura za stolom u enterijeru; dole desno: „07. VII / 21.”
2. (str. 80) detalj subotičkog parka ujutro u šest sati; gore desno sa strane: „A parkban reggel 6 órákor 1907. VIII. 3. Szabadka”
3. (str. 82) zalivanje žbuna u parku; dole desno: „07. [...] 3”
4. (str. 4) Jožef Brenner - Geza Čat iz profila (autor crteža verovatno nije Geza Čat); u sredini desno: „Jóska amikor komponál”, dole desno: „VIII 21”,

11 Henrik Acel je 1904. godine, nakon Čatovog odlaska na studije, u božićnom broju „Báckai Hirlap” objavio njemu namenjen tekst, čiji je podnaslov, shodno tome „Levél B. J-hez.”, što u prevodu znači: Pismo za B. J. = Aczél Henrik, Betegen. Báckai Hirlap, 1904. december 25. 13-14.

12 A Szegedi Képzőművészeti Egyesület kiállítása. Báckai Hirlap, 1904. ápr. 13. 8/85. 4-5.

13 Ovaj iskaz potiče iz Čatove kratke autobiografije, koju je napisao za „Érdekes Újság Dekameronja”, koju često citiraju, npr. Dér Zoltán, Csáth Géza – Bibliográfia. A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1977. 459; Szajbély Mihály, Csáth Géza, Gondolat, Budapest, 1989. 94.

14 Inventarski broj U-1344. Stari inventarski broj: U-461.

15 Pogovor Valerije Besedeš. Ifj. Brenner József, Napló (1906-1911), 2007. 208.

16 Podatak dobiven od Gabora Šoka (Sokk Gábor), subotičkog knjigovezca, koji kaže da se baš zbog toga ovo stručno zove „umetak” a ne sveska.

5. (str. 7.) plaketa Filepa O. Beka; gore desno: „Plakett”, dole levo: 07. IX-14, dole desno: „Beck Ó Fülöp műve”

6. (str. 75) pejzaž sa vetrenjačom, pastel; dole levo: „1907. szeptember 11”

7. (str. 73) urbani pejzaž sa mesečevim srpom, pastel; dole levo: „IX. 11. ”, dole desno: „Téli éjszót”

8. (str. 79) dečak u mornarskoj majici sa štapom; dole levo sa strane : „A kis ... (nečitko) ”, dole desno: „07. IX / 8”

9. (str. 77) profil muškarca; dole levo: „Deke”, dole desno: „07. okt.”

10. (str. 38-39) mladić koji čita; dole desno: „1908. jan. 30.”

11. (str. 46) pogled sa prozora subotičke apoteke „Andeo čuvar”; dole niz celu dužinu crteža: „1909. Az Órangyal patika laboratóriumának ablakából. Szabadka”. Ova apoteka je 1906. godine pripadala Đerđu Tabajdiju (Tabajdi György) i nalazila na Somborskom putu pod brojem 31.¹⁷ – danas ulica Matka Vukovića. Tu je radio kao pripravnik Čatov rođeni brat, Deže Brener.¹⁸

Osim subotičkih gradskih detalja i dva pejzaža, sveska sadrži i portrete, među kojima su utvrđena imena sledećih portretisanih osoba: Deke, videti crtež pod bojem 9. – Deže Deči (Decsy Dezső, 1878-1915) stariji brat od ujaka, porodica Deči (Décsy) je deo majčine familije Geze Čata. Lacika, videti crtež pod bojem 8. – Laslo Brener (Brenner László, 1899-1981), rođeni brat Geze Čata. „Blanky”, crtež pod bojem 12. – Blanka Šnajder (Schneider Blanka) ljubav Čatovog rođenog brata Dežea, koji je takođe vodio dnevnik.¹⁹ „Gézi”, crtež broj 13. – Viktor Lanji (Lányi Viktor, 1889-1962) Čatov drug, sin Ernea Lanjija, direktora subotičke muzičke škole.²⁰

Iz ovog svojevrsnog likovnog dnevnika, među crtežima i skicama dokumentarne vrednosti, nalazimo dva pastela koja se izdvajaju kako tehnikom, tako i čvrstinom dovršenog, samosvojnog likovnog dela. Sudeći po istovetnosti naznačenog dana i meseca nastanka, kao i po tome što slede jedno iza drugoga, oni su nastali iste večeri 11. septembra 1907. godine. Na jednom od njih je prikazan crvenkasti horizont prilikom zalaska sunca. On se provlači sredinom slike, a iznad i ispod njega su tamno plavi zelenkasti tonovi neba i tla. U prvom planu, u desnom delu nalaze se tri stabla čije krošnje se stapaju, a u pozadini, na ivici horizonta se naziru obrisi vetrenjače i naselja ili šume. Kolorit i kompozicija je tipičan uzorak Čatovih pejzaža, od kojih u gore pomenutom lekarskom dnevniku srećemo mnogo više primera. Oni ne sadrže figuru čoveka i u prvom redu nisu odraz viđene prirode, nego su scena za iskazivanje autorovog duševnog života, slično slikama subotičkog slikara Bele Farkaša (Farkas Béla, 1894-1941). Tu vrstu simbolizma srećemo i na Čatovom drugom pastelu, gde je dat prikaz obrisa zgrada sa krovovima i dimnjacima. U sredini vidimo drvo, u sredini čije loptaste krošnje se ocrtava žuti mesečev

17 Malusev Sándor, Szabadka sz. kir. város Czim- és Lakjegyzéke. Kladek és Hamburger, Szabadka, 1906. 95.

18 Podatak potvrđuju pisma Geze Čata pisana bratu na adresu ove apoteke. Videti: Csáth Géza, 1000 x ölel Józsi. Családi levelek 1904-1908. Életjel, Szabadka 2007. str. 146, 149. itd.

19 Pseudonim Dežea Brenera je Deže Jas (Jász Dezső). Pod tim imenom je dnevnik objavljen 2001. u izdanju subotičkog Életjel-a, pod nazivom „Hasznok és keserúség”. Egy szabadkai gimnazista század eleji naplója (1908-1910).

20 Odgonetanje lika „Gézi”-ja je pomogla mr Valerija D. Besedeš, pa joj se stoga zahvaljujemo.

srp. Zgrade su toplo - smeđe, nebo je zelenkasto plavo, kao obasjano mesečinom.²¹ Slika govori o uticaju simbolizma i psihoanalize koja je dobijala na značaju na prekretnici vekova, kao što znamo i u interesovanjima mladog Čata. Mesec i prelaz dana u noć ili noći u dan, kao simboli povezuju ga sa i stvaralaštvom secesije, iz aspekta Subotice u prvom redu sa Ferencom Rajhlo (Raichl Ferenc, 1869-1960), arhitektom rodnom iz Apatina, kao i sa Henrikom Acelom, rodnom iz Nađvarada. Čat je imao prilike videti 1899. godine izgradnju Rajhlove najamne palate, čije pročelje krasi reljef nagog ženskog tela polegnutog na mesečev srp. Zgrada i prikaz su prvi primeri bečke secesije u gradu – gde će dominirati mađarska varijanta ovog stila – samo dve godine nakon nastanka grupe „Secession” u Beču. Od raznih predznaka meseca kao simbola, Čat koristi onaj, koji se odnosi na noć, san i na podsvest, što se podudara sa idejom Novalisa, po kome je noć neiscrpan izvor stvaralačke moći, života i lepote. Simbole noćnog života, slepog miša i sovu, Čat ucrtava pored svog stvaralačkog grba 1916. godine u lekarskom dnevniku. Dve godine nakon stvaranja ovih pastela, u svom poznatom književnom delu „Opijum”, Čat piše kako sati svetlog dana teško prolaze, ali su večerje i noć prekrasna i odišu tajanstvenošću poklanjajući delić večnosti. Na većini njegovih crteža vidimo samo obrise gradnje ili biljnog sveta, što se podudara sa ostalim delovima ovog teksta, u kome se kaže da se u sumraku gube boje i linije registrovane okom, a otkrivaju se tajne oblika.²² Drugi važan momenat Čatovih crteža, pa i jednog od ova dva pastela je horizont koji rudi, što je takođe jedan od tipičnih motiva simbolizma i secesije. Opis ovog prelaza često nalazimo u Čatovim književnim delima,²³ a od likovnih primera navodimo subotički primer, sliku Henrika Acela „Ples vila” nastao 1904. godine.²⁴ Prizor ove slike se odvija u pejzažu obojenom suncem prikrivenim oblacima, blizu tla u fazi zalaska, ako posmatramo sliku iz ugla značenja noći, ili, ako posmatramo sliku iz ugla značenja secesije i njene vere u preporod i u proleće umetnosti, u momentu izlaska sunca. Četiri ženska lika u lepršavim haljinama, koje plešu plahovito kolo, takođe je toponim mnogih secesijskih dela likovne umetnosti, što je povezano sa pokretom, jednom od njegovih stilskih odrednica, ali i sa pojavom novih tendencija u savremenom umetničkom plesu. Čat je i sam često crtao u svojim dnevnicima žensku figuru u laganom ruhu i pokretu, a da je bio u toku sa savremenim plesnim tendencijama, dokazuje i njegov tekst pisan 1906. u odbranu Isidore Dankan (Isidora Duncan, 1878-1927).²⁵ Jedna od vodećih predstavnica novog plesa,

21 Iz sveske je do sada jedino ovaj pastel štampan i to u vidu razglednica u setu, u proleće 2007. godine prilikom predaje renovirane fasade nove zgrade Gradskog muzeja.

22 Csáth Géza, *Opium*. 1909. O Čatovoj noveli „Opijum” pisano je na srpskom jeziku u: Sava Babić, *Opijum Geze Čata*. Koraci, Kragujevac, 1988, 3-4. 200-202. Prevod „Opijuma” na srpskom jeziku nalazimo u: Geza Čat, *Opijum, Dnevnik morfiniste*. Izbor, prevod i pogovor Sava Babić. Tvoracka radionica bab, Beograd 1991.

23 Csáth Géza, *Vonat*. 1913.

24 Slika „Ples vila” Henrika Acela je triptih, nalazi se u zbirci subotičkog Gradskog muzeja, ulje na platnu, veličina 147 x 151 cm, inventarski broj U 994. Autor ovog teksta analizu i širi kontekst navedenom Rajhlovom reljefu i Acelovoj slici daje u tekstu: O. K. N., *Secesija, kao lepa žena. Pojava nove umetnosti u Subotici*. In: *Secesija u Subotici – A szecesszió Szabadkán*. Urednik Boško Krstić. Književna zajednica Subotica – Kijarat Kiadó Budapest, 2002. 10-23.

25 Csáth Géza, *Izidaura Duncan és a berlini spíszbürgerek*. Bácskai Hirlap, 1906. január 11.

plesala je prirodnim pokretima, bez steznika i baletskih cipela, vođena izražavanjem spontanijih emocija.²⁶ Iz Čatovog pisma bratu saznajemo da je u Budimpešti 1907. godine prisustvovao nastupu Dankanove sledbenice, takođe igratičice poreklom iz Amerike, Alen Mod (Allan Maud) i da je bio očaran njenim pokretima.²⁷

Nakon kratkog razmatranja crteža Geze Čata u kontekstu njegove uloge na likovnoj sceni i njegovih tekstova, možemo zaključiti da je sveska crteža u umetničkoj zbirci Gradskog muzeja integralni i važan deo autorovog sveobuhvatnog stvaralaštva, ali je isto tako važan deo nove umetnosti sa početka 20. veka koja je ostavila upečatljiv trag, pre svega u arhitekturi, pa onda i u slikarstvu i primenjenoj umetnosti Subotice, te umetnosti simbolizma i secesije uopšte. Kako ovi crteži služe za bolje upoznavanje autora i njegovog životnog dela, tako dopunjuju saznanja o likovnim delima vezanim za Suboticu, od kojih se neka nalaze takođe u zbirkama Gradskog muzeja. Na kraju, možda nije na odmet spomenuti da su dva pastela ove sveske nastala upravo onog dana, na koji je 1919. godine napustio život prešavši prag smrti.

7.

²⁶ Selma Jeanne Cohen, *Ples kao kazališna umjetnost. Cekade*, Zagreb, 1988. 144.

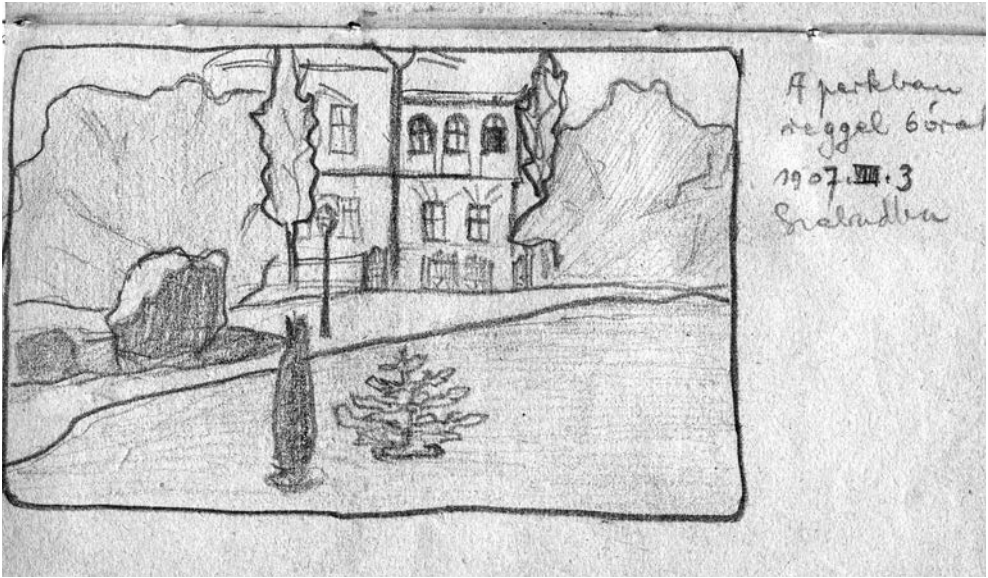
²⁷ Podatak o igračici Alan Mud nalazimo u prvom tomu: Csáth Géza, 1000 x ölel Józsi. Családi levelek 1904-1908. Életjel, Szabadka 2007, 111, 173; Pisma Geze Čata pisana članovima porodice za vreme odsutva iz Subotice, u periodu od 1904-1919. su objavljena u tri toma u izdanju subotičkog izdavača Életjel od 2007. do 2008. godine.

ÖSSZEFOGLALÓ

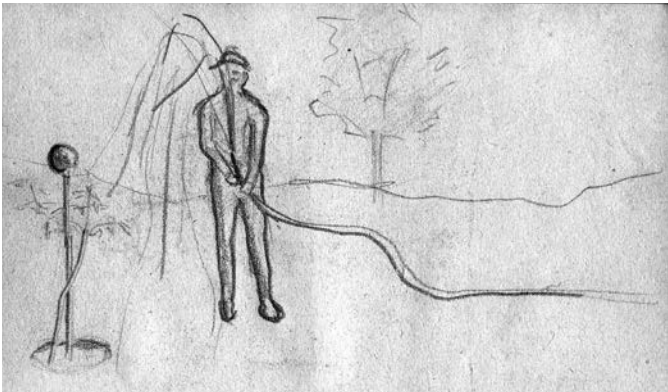
Csáth Géza 1907–1909 közötti időszakból származó, a szabadkai Városi Múzeum képzőművészeti gyűjteményében található rajzfüzetének első közreadása a 2005-től publikálásra kerülő 1897–1911 közötti időszakra vonatkozó gyermek- és ifjúkori naplójegyzeteiben előforduló adatok kontextusában történik. A ceruzarajzok és a két pasztellkép alátámasztja Csáth művészi alkatának hármasságát, mely az író, a zeneszerző és a képzőművészt foglalja magába. A rajzok külön értéke, hogy Csáth azon kevés fennmaradt képzőművészeti alkotásai közé tartoznak, melyek nem kapcsolódnak szöveggörnyezethez, mint például naplójainak rajzai. A füzetben található ceruzarajzok többnyire arcképeket és Szabadka egyes részleteit rögzítik, mint pl. a parkot, vagy a sarki elárúsítóasszonyt az Őrangyal patika szomszédságában. A két színes pasztellrajz azonban a vázlatoknál és azok dokumentumértékénél sokkal többet nyújt, hiszen Csáth művészi hitvallásáról tesz tanúbizonyságot, összekötve őt a szimbolizmus és a szecesszió alkotóival – Szabadka esetében Raichl Ferenc 1899-ben épült bérházának holdsarló fekvő nőt ábrázoló domborművével, valamint Aczél Henrik 1904-ben keletkezett Tündérek tánca című festményével. Ugyanakkor ezeknek a műveknek a megértését segítik Csáth irodalmi alkotásai és más írásai, pl. az Ópium című novellája, vagy Isidora Duncan táncművésznő védelmére írt cikke. Az új adatok ismeretében elmondható, hogy Csáth Géza a Szabadkán kibontakozóban levő század eleji képzőművészeti élet fontos láncszeme, a most közreadásra kerülő rajzfüzete pedig nemcsak életművének fontos része, hanem egy tágabb kultúrkör új szellemi értékeinek képviselője is.

SUMMARY

The first publishing of Géza Csáth's drawing notebook, from the period between 1907 and 1909, which is kept in the arts collection of the City Museum in Subotica, falls within the context of the diary from his childhood and early adulthood from the period between 1897 and 1911, which has been published since 2005. Pencil drawings and the two pastel drawings support the triplicity of Csáth's artistic temper comprising the writer, composer and the fine artists. Unlike the drawings from his diary, the special value of these rare extant fine art works by Csáth is that they are not linked to context. The pencil drawings in the notebook are mostly portraits and some parts of Subotica, e.g. a park or the saleswoman from the street corner near the Őrangyal Drugstore. The two pastel drawings are not merely simple sketches and documents, since they bear evidence of Csáth's artistic credo, linking him with symbolist and art nouveau artists. In case of Subotica, this link is the crescent-shaped lain woman decoration on the apartment house of Ferenc Raichle built in 1899, and the painting by Henrik Aczél, The Dance of Fairies from 1904. Csáth's literary works, e.g. his short novel, The Opium, or his article written in defence of the dancer, Isadora Duncan, help us to understand these drawings. In view of the new data, it can be stated, that Géza Csáth is an important chain-link in the developing of the early 20th century fine art life in Subotica and his drawing notebook, being published now, is not only an essential part of his opus, but also a representative of new intellectual values of a broader cultural circle.

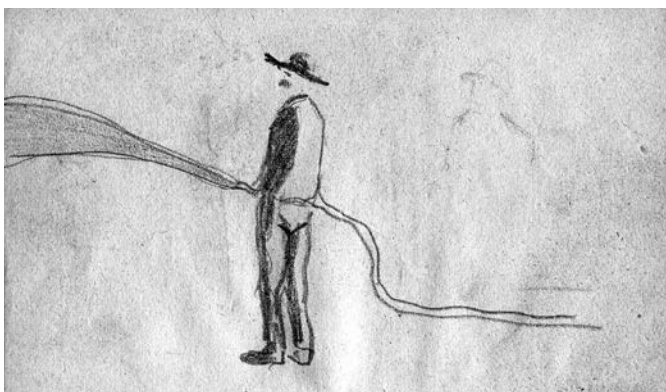
2.

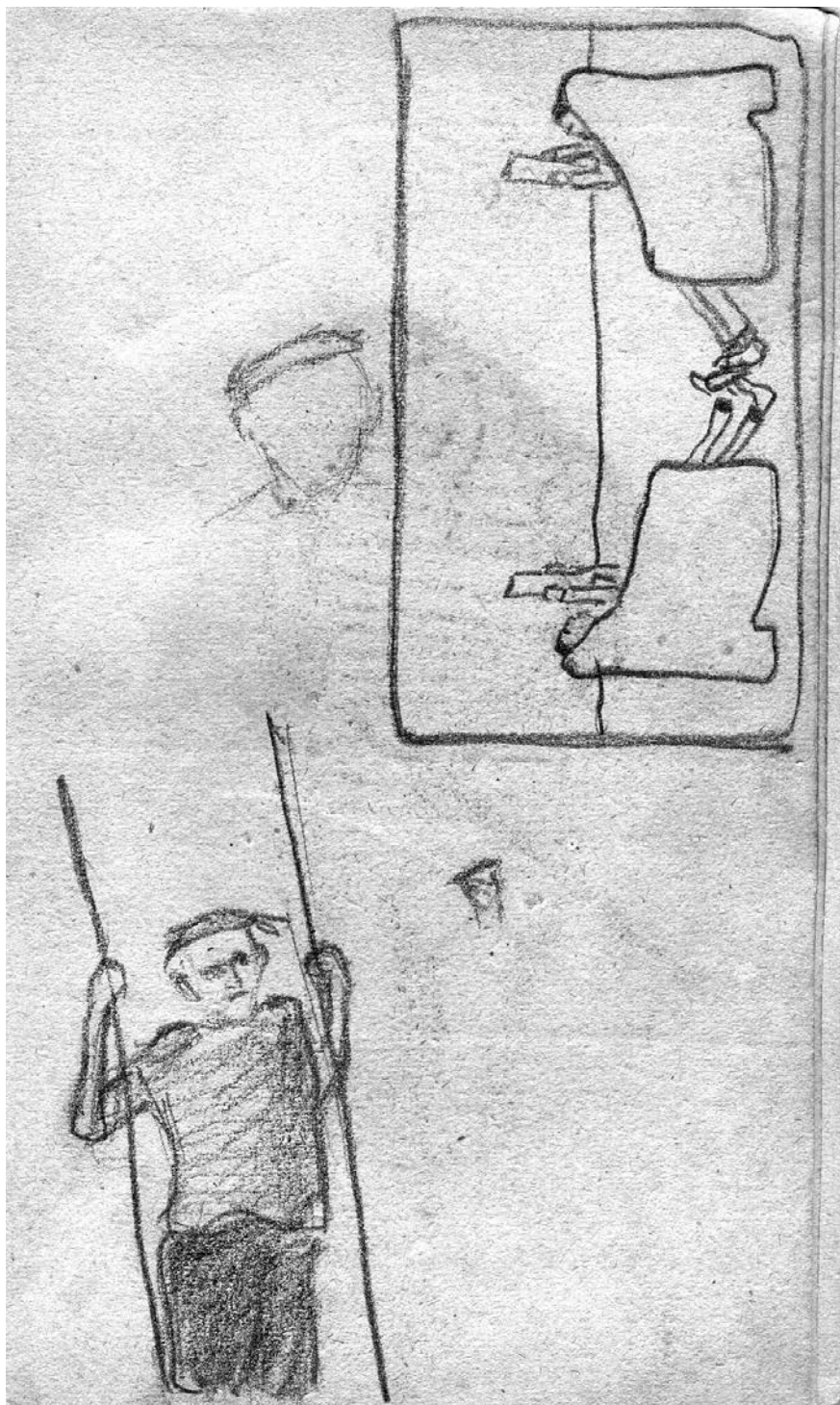
3.

II.

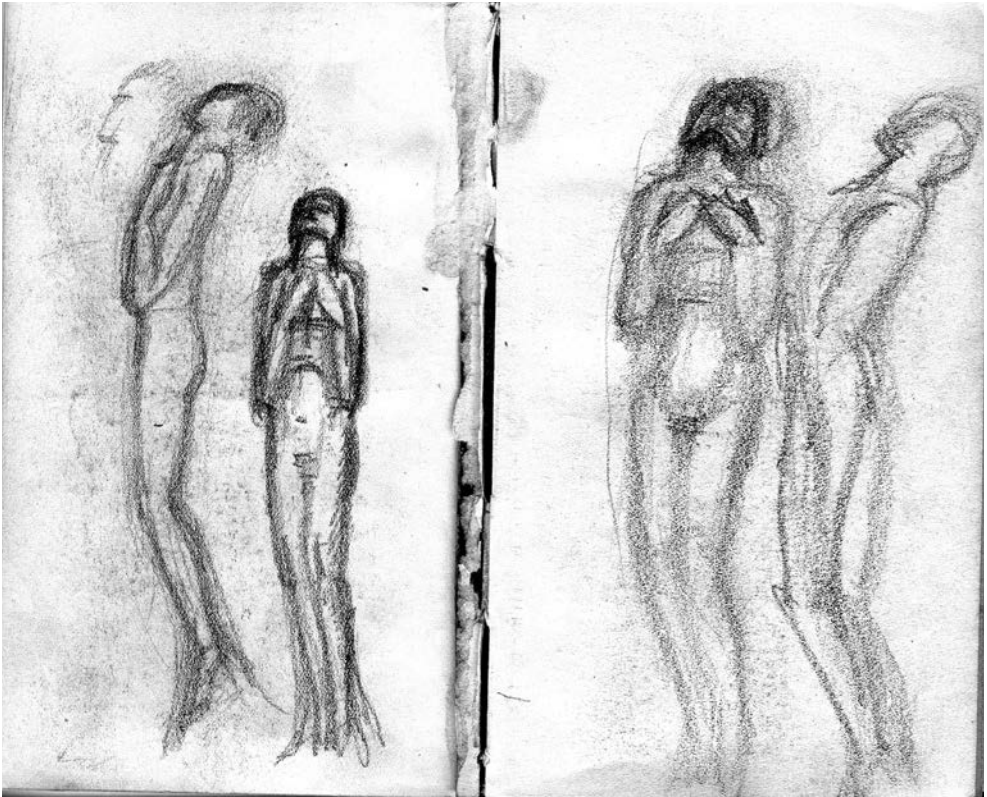

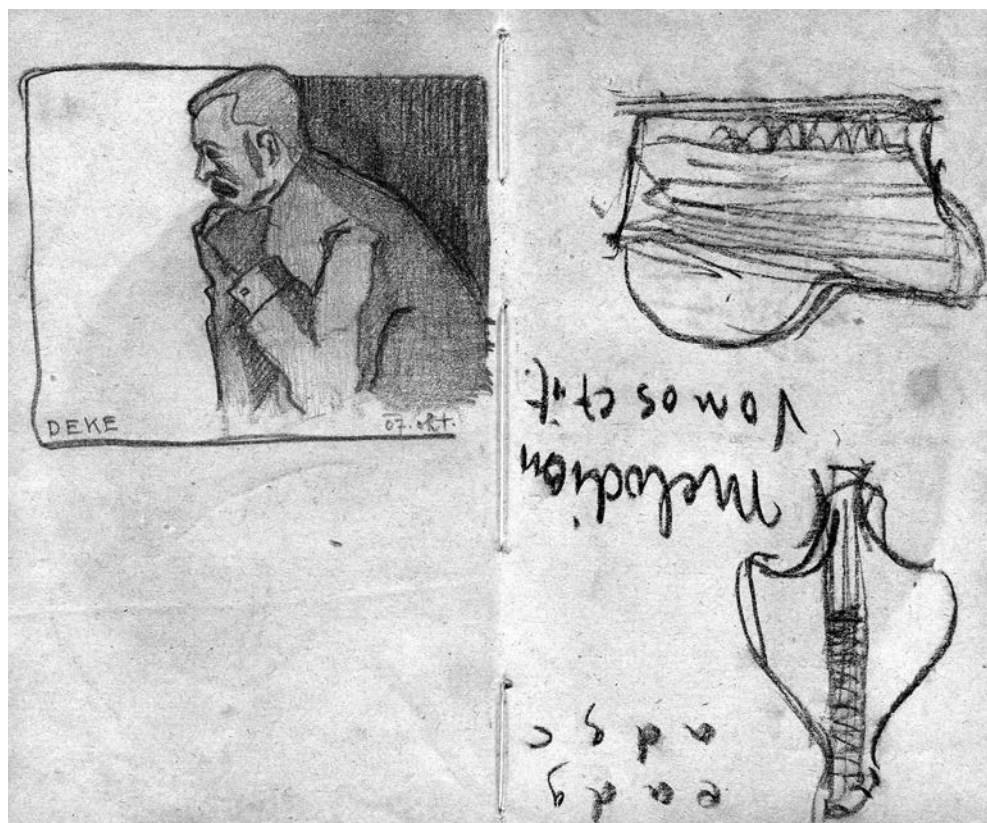

10.

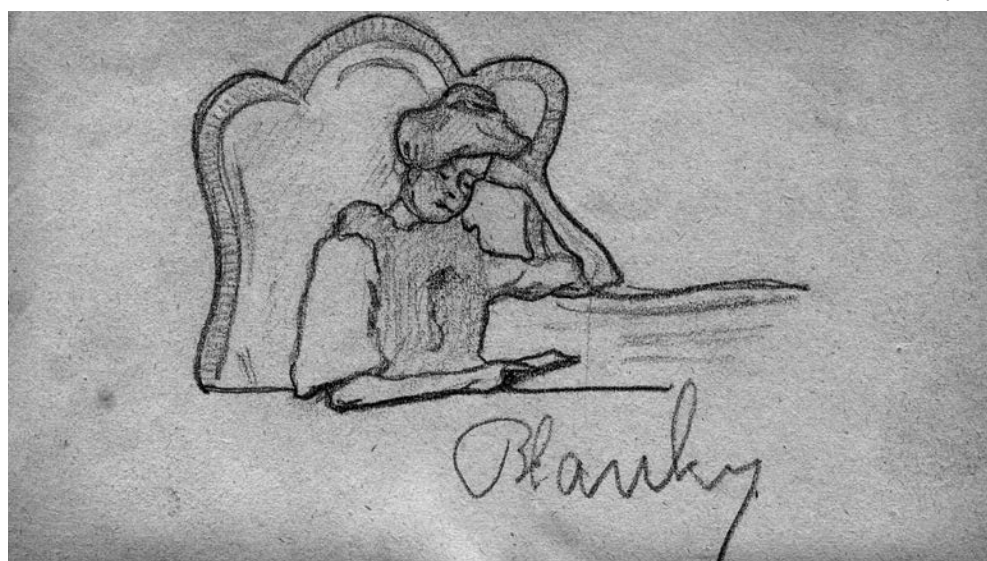

9.

12.

**SVEČANO OTVARANJE
GRADSKOG MUZEJA
U SUBOTICI**

NA DAN 29 NOVEMBRA 1948 GOD.

IZLOŽBENA DJELATNOST GRADSKOGA MUZEJA U SUBOTICI (1948.-1959.)

Apstrakt: *U ovom trećem nastavku prikazujemo popis izložbi održanih u Gradskome muzeju Subotica, odnosno izložbi koje su održane u njegovoj organizaciji, u prostoru kojim on upravlja ili u suradnji s drugim institucijama. Rad je koncipiran poput onoga u prva dva dijela popisa objavljenih u Museionu br. 7 i Museionu br. 6.*

Ključne riječi: *muzej, izložbe, pozivnice, plakati, katalozi, dokumentacija*

Rad „*Izložbena djelatnost Gradskoga muzeja Subotica od 1948.-1959.*“ treći je dio rada na rekonstrukciji izložbene djelatnosti Gradskoga muzeja Subotica od vremena njegova osnutka, od 1948. godine. U Museionu br. 6 objavljena je rekonstrukcija izložbene djelatnosti i popis dokumentacijskog materijala Gradskoga muzeja Subotica od 1980.-2006., u Museionu br. 7 prikazana je izložbena djelatnost od 1960.-1980., dok sam u ovome broju pokušala sustavno prikupiti podatke o izložbenoj djelatnosti ove institucije od 1948. do 1960., čime je kao cjelina zaokružena ova tematika. Navedeni popis izložbi realiziranih u Gradskome muzeju i u prostoru Gradske izložbene sale u spomenutom periodu prikazan je kronološki po godinama, a tijekom godine po datumu održavanja. Uz svaku izložbu navodi se, pored naziva, datuma i mjesta održavanja, dokumentacijski materijal koji sadrži informacije o navedenoj manifestaciji (pozivnica, plakat, katalog, naziv novinskoga članka). Pri tomu ostavljam mogućnost i naknadne dopune dokumentacijskoga materijala koji do ovog trenutka nije pronađen. U popis su tako unesene samo one izlože o kojima smo imali tiskani materijalni dokument u vidu pozivnice, plakata, kataloga, novinskoga članka...

Gradski muzej je od svoga osnutka 1948. godine pa do 1967. bio smješten u Reichlovoj palači. Pri njegovu otvorenju na prvome katu zgrade postavljene su arheološka, povijesna i etnografska izložba, a u prizemlju prirodoslovna zbirka i galerija slika, koja se nalazila u prizemnoj prostoriji zgrade, pokraj Raichlove palače. Izložbena djelatnost Gradskoga muzeja održavala se u navedenim prostorima te u još jednome, tzv. Gradskoj izložbenoj sali, otvorenoj 19. rujna 1954. u ulici Borisa Kidriča br. 15. Sve do 19. rujna 1954. izložbe su se održavale u prostorijama muzeja, a od tada gotovo sve važnije izložbe otvaraju se u Gradskoj izložbenoj sali. Njome je od 1954. do 1960. upravljao Gradski muzej, od sezone 1960/61. Komisija kulturno-prosvjetne zajednice Sreza u suradnji s Gradskim muzejom sve do 10. lipnja 1962., kada Gradska izložbena sala prestaje biti u sastavu Gradskoga muzeja i prelazi u novoosnovanu ustanovu Likovni susret Palić,¹ nakon čega Gradski muzej u njoj više ne organizira izložbenu djelatnost.

¹ Duranci, Bela, *Letopis Gradske izložbene sale (rukopis)*

Iako Gradskom izložbenom salom upravlja Gradski muzej (do 1960.) vidi se da u ovome periodu u njoj ne postoji sistematska organiziranost izložbene djelatnosti, o čemu govori i jedan novinski članak koji problematizira likovni život u gradu, odnosno govori kako se na sjednici Savjeta za kulturu i umjetnost razmatraju pojedini problemi likovnog života koji se odvija u Gradskoj izložbenoj sali: «... u njoj se bez određenog plana organiziraju izložbe s najrazličitijom tematikom i kvalitetama. Predloženo je da se pored neposrednog organa koji raspolaže salom, Gradskog muzeja, obrazuje jedna posebna komisija stručnjaka koja bi razmatrala prijave umjetnika, pregledala njihove radove i odabirala ili odbijala...».² Izložbe u ovome periodu bile su najčešće likovnoga karaktera, no bilo je i onih kulturno-povijesnog, etnološkog, arheološkog i biološkog. Sve je bilo zasigurno uvjetovano tadašnjom materijalnom i kadrovskom situacijom. Ipak se kroz način funkcioniranja muzeja u ovome periodu može uočiti početak razvitka muzeološke svijesti u smislu potrebe organizacije i osmišljavanja muzejske izlagačke, istaživačke i dokumentacijske djelatnosti.

1948.

GRADSKI MUZEJ

- **Svečano otvaranje Gradskog muzeja, 29.11.1948.**

(pozivnica; *Na praznik Republike Subotica će se obogatiti sa još jednom značajnom kulturnom ustanovom – Gradskim muzejem*, Hrvatska riječ, Subotica, 28.11.1948., str. 2; *Podaci o zamašnom napretku Subotice na polju kulture i umjetnosti*, Hrvatska riječ, Subotica, 17.11.1950., br. 46, str. 3)

1949.

GRADSKI MUZEJ

- **Izložba amatera-slikara Subotice, 16.10.-1.11.1949.**

Izložba je održana u organizaciji Likovne sekcije Saveza kulturno-prosvjetnih društava Subotice

(katalog; *Savez kulturno-prosvjetnih društava Subotice nagradio je najbolje slike amatera slikara sa treće izložbe slika*, Hrvatska riječ, Subotica, 4.11.1949., br. 44, str. 4; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Izložba likovnih umetnika Subotice, 29.11.-15.12.1949.**

(katalog; *Gradski muzej se obogatio novom zbirkom*, Hrvatska riječ, Subotica, 28.10.1949., br. 43, str. 3; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Izložba prirodnih i mineraloških retkosti, 29.11.-15.12.1949.**

(*Gradski muzej se obogatio novom zbirkom*, Hrvatska riječ, Subotica, 28.10.1949., br. 43, str. 4)

- **Izložba slika i skulptura likovnih umetnika subotičana, 12.1949.**
(katalog; fotografije s izložbe; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

1950.

GRADSKI MUZEJ

- **Izložba srpskog slikarstva 19. i 20. veka, 2.-30.4.1950.**
(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale* (rukopis); Horović, Andrija, *U Subotici otvorena izložba srpskog slikarstva XIX i XX vijeka*, Hrvatska riječ, Subotica, 7.4.1950., br. 14, str. 4)
- **Milan Konjović, 1.-30.5.1950.**
(*Izložba Milana Konjovića u Subotici*, Hrvatska riječ, Subotica, 5.5.1950., br.18, str. 8; *Kroz izložbu Milana Konjovića*, Hrvatska riječ, Subotica, 19.5.1950., br. 19, str. 8)
- **Otvaranje Lovačkog muzeja i Zoološkog vrta na Paliću, 2.5.1950.**
(pozivnica; *Na Paliću je zvanično otvoren Zoološki vrt i Lovački muzej*, Hrvatska riječ, Subotica, 5.5.1950., br. 18, str. 8)
- **Izložba ULUS-a, 1.-22.7.1950.**
(K. Đ. *U Subotici je do 22. jula otvorena izložba ULUS-a*, Hrvatska riječ, Subotica, 21.7.1950., br. 29, str. 2; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)
- **Izložba slika članova likovne sekcije Subotice, 24.9.-8.10.1950.**
(Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79; K. R. *Peta izložba Likovne sekcije SKD u Subotici*, Hrvatska riječ, Subotica, 29.9.1950., br. 39, str. 3; katalog; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, 1964., br.10, str. 649)

1951.

GRADSKI MUZEJ

- **Izložba radova likovnih umetnika koji žive i rade u Subotici, 7. 7.-1.8.1951.**
Izložba je održana povodom proslave desetogodišnjice Ustanka naroda Srbije (katalog; pozivnica; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79; *Izložba likovnih umjetnika*, Hrvatska riječ, Subotica, 6.7.1951., br. 27, str. 3)

1952.

GRADSKI MUZEJ

- **Izložba slika Mihajla Dejanovića**, 27.1.-17.2.1952.

(katalog; pozivnica; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970*

(katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79; Blaško, Vojnić Hajduk, *Izložba slika Mihajla Dejanovića*, Hrvatska riječ, Subotica, 25.1.1952., br. 4., str. 4; *Uspjela izložba slikara Mihajla Dejanovića*, Hrvatska riječ, Subotica, 15.2.1952., br. 7, str. 3)

- **Izložba radova Stevana Jenovca**, 13.-28.4.1952.

(katalog; pozivnica; D. Đ. *Izložba Stevana Jenovca*, Hrvatska riječ,

Subotica, 14.4.1952., br. 14; D.Đ. *Izložba Stevana Jenovca*, Hrvatska riječ, Subotica, 25.4.1952., br. 17; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Izložba slika Ankice Oprešnik i Milana Kerca**, 1.-19.5.1952.

(katalog; pozivnica; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970*

(katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79; M. D. *Izložba slika novosadskih slikara*, Hrvatska riječ, Subotica, 1.5.1952., br. 18, str. 4; H. *Izložba Anice Oprešnik i Milana Kerca*, Hrvatska riječ, Subotica, 16.5.1952., br. 20, str. 4)

1954.

GRADSKA IZLOŽBENA SALA

- **Ana Bešlić i Đorđe Bošan-skulpture i slike**, 19.-30.9.1954.

(plakat; pozivnica; katalog; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale (rukopis)*;

Izložba radova Ane Bešlić i Đorđa Bošana, Hrvatska riječ, Subotica, 24.9.1954, br. 39, str. 5; V. R. *Otvaranje subotičke galerije slika*, Hrvatska riječ, Subotica, 10.9.1954., br. 37, str. 4; Mihajlo, Dejanović, *Kroz izložbu skulptura i slika*, Hrvatska riječ, Subotica, 1.10.1954., br. 40, str. 7; *Izložba dvoje subotičkih umjetnika u Gradskoj galeriji*, Hrvatska riječ, Subotica, 17.9.1954., br. 38, str. 4; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Subotica u borbi i izgradnji**, 3.-18.10.1954.

Izložba je održana povodom desetogodišnjice oslobođenja grada

(AGMS br.34/1, 11.9.1954., br.26/11, 3.1.1954.; AGMS 3/18, 5.1.1955.; AGM BR.18/18, 1.7.1955.; plakat; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale (rukopis)*; E. I. *Program proslave Dana oslobođenja Subotice je raznovrsan*, Hrvatska riječ, Subotica, 1.10.1954., br. 40)

- **Izložba slika-Likovna sekcija Saveza KPD u Subotici**,

28.11.-12.12.1954.

Izložba je održana u čast Dana Republike

(pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale (rukopis)*; Mijačević, Milan, *Povodom izložbe subotičkih slikara*, Hrvatska riječ, Subotica, 3.12.1954., br. 49, str.

4; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Razvitak oružja od kamenog doba do danas, 19.-31.12.1955.**

Izložba je održana povodom proslave dana JNA, a u organizaciji Vojnog muzeja iz Beograda, Vojvođanskog muzeja iz Novog Sada i Gradskog muzeja Subotica (AGMS br.34/6, 20.12.1954., br.34/5, 20.12.1954., br.26/11, 3.1.1954.; AGMS 3/18, 5.1.1955.; AGMS br.18/18, 1.7.1955.; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale (rukopis)*; Izložba „Razvitak oružja od kamenog doba do danas“, Hrvatska riječ, Subotica, 24.12.1954., br. 52, str. 5)

1955.

GRADSKA IZLOŽBENA SALA

- **Gustav Matković-slike, 9.1.1955.**

(pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale (rukopis)*; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Milan, Mijačević, *Izložba slika Gustava Matkovića*, Hrvatska riječ, Subotica, 14.1.1955., br. 3, str. 4; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Izložba astronomskog društva Ruder Bošković, 30.1.-6.2.1955.**

Izložba je održana u organizaciji Radničkog univerziteta iz Subotice (pozivnica; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br.10, str. 649; *Otvorena je astronomska izložba*, Hrvatska riječ, Subotica, 4.2.1955., br. 6, str. 3; T.Đ. *Povodom astronomske izložbe u Subotici i Somboru*, 18.2.1955., br. 8, str.7)

- **Mihajlo Dejanović-slike iz 1954., 6.-17.3.1955.**

(pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale (rukopis)*; B. I. *Izložba novog Mihajla Dejanovića*, Hrvatska riječ, Subotica, 18.3.1955., br. 12, str. 4; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Imre Šafranj-Lutanja kroz Pariz, 16.-26.4.1955.**

(pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale (rukopis)*; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964.*, Rukovet, Subotica, br.10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Izložba reprodukcija slika Van Gogha, 1.-12.5.1955.**

(plakat; AGMS BR.9/3, 28.5.1955.; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale (rukopis)*, Vinkler, Imre, *Povodom izložbe u Gradskoj galeriji*, Rukovet, Subotica, 1955., br. 2, str. 98; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja*

umetnosti u periodu 1944-1964., Rukovet, Subotica, br.10, str. 649; Milan, Mijačević, *Izložba reprodukcija Vincenta Van Gogha*, Hrvatska riječ, Subotica, 10.5.1955., str. 8)

• **Kolekcija slika savremenih umetnika u Muzeju**, 15.-22.5.1955.

(AGM br.27/6, 8.6.1955., br.24/2, 5.7.1955.; Godišnje izvješće za 1955.; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale* (rukopis); M. B. D. *O kolekciji slika Muzeja u Subotici*, Rukovet, Subotica, 1955., br.3-4, str. 181-182; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; E. I. *Nedelja muzeja počinje 15. maja 1955.*, Hrvatska riječ, Subotica, 22.4.1955., br. 17, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

• **Gustav Matković-slike**, 9.6.1955.

(pozivnica)

• **Japanski drvorezi u boji**, 25.6.-4.7.1955.

(AGM br.28/4 5.VII 1955., br.28/3 30.3.1955., br.28/1 28.5.1955., br.28, 25.5.1955., br.28/2, 11.6.1955.; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; *Izložba japanskih drvoreza*, Hrvatska riječ, Subotica, 24.6.1955., br. 26, str. 5)

• **Tomislav Šebeković**, 11.9.1955.

(*Prva izložba slika Tomislava Šebeković*, Hrvatska riječ, Subotica, 9.9.1955., br. 37, str. 6)

• **Marko Vuković i Ivan Tikvicki**, 25.9.-9.10.1955.

(pozivnica; katalog; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; D. B. *Zajednička izložba Vukovića i Tikvickog*, Hrvatska riječ, Subotica, 23.9.1955., br. 39, str. 4; *Kontrasti u Gradskoj galeriji*, Hrvatska riječ, Subotica, 30.9.1955., br. 40, str. 4; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

• **Izložba slika: Mihajlo Dejanović, Pal Petrik, Imre Šafran, Imre Vinkler**, 16.-26.10.1955.

(katalog; AGM, br.31/1 14.X 1955; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Zlatko Kauzlarić, *Izložba četvorice*, Hrvatska riječ, Subotica, 21.10.1955., str. 4, br. 43; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

• **Izložba istorijskih dokumenata Državnog arhiva Subotice**, 13.11.1955

(pozivnica; Emil, Vojnović, *Povodom Nedelje čuvanja arhivske građe*, Hrvatska riječ,

Subotica, 18.11.1955., br. 47, str. 6; J. B. *Subotica kroz dokumenta Državnog arhiva*, Hrvatska riječ, Subotica, 25.11.1955., br. 48, str. 4)

1956.

GRADSKA IZLOŽBENA SALA

- **Izložba dečjih crteža sa teritorija NRS**, 15.2.-1.3.1956.

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Duranci, Bela, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; L. I. *U nekoliko redi*, Hrvatska riječ, Subotica, 2.3.1956., br. 9, str. 8)

- **Karikature Besarabić Milana**, 4.-11.3.1956.

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; D. K. *Otvorena je izložba karikatura vajara Milana Besarabića*, Hrvatska riječ, Subotica, 9.3.1956., br. 10, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Šafranj Imre-Vojvodanska polja i ravnice**, 13.-22.3.1956.

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Mihajlo, Dejanović, *Izložba slika Imre Šafranja*, Rukovet, Subotica, 3-4, mart-april 1956., str. 166; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; L.I. *Male vesti*, Hrvatska riječ, 16.3.1956., br. 11, str. 9; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Ács József i Szabó György**, 22.-28.4.1956.

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; pozivnica-katalog; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Imre, Šafranj, *Dve izložbe novosadskih slikara*, Rukovet, Subotica, 1956., br. 6, str. 285; *Izložba slika Ač Jožefa i Sabo Đerđa*, Hrvatska riječ, Subotica, 11.5.1956., br. 18, str. 8; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Likovna izložba- Besarabić Milan, Tot K. Matilda, Kalmar Franjo**, 21-28.4.1956.

(pozivnica; Mihajlo, Dejanović, *Milan Besarabić, Ferenc Kalmar, Matilda Tot*, Rukovet, Subotica, 5.5.1956., str. 226; L.I. *Od petka do petka*, Hrvatska riječ, Subotica, 20.4.1956., br. 16, str. 9)

- **Slikarska izložba: Boško Petrović, Milivoj Nikolajević, Jovan Soldatović, Nikola Graovac**, 25.4.-5.5.1956.

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica,

br. 10, str. 649; Imre, Šafranji, *Dve izložbe novosadskih slikara*, Rukovet, Subotica, 1956., br. 6, str. 285; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Miloš Babić, 20.-31.5.1956.**

(pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Mihajlo, Dejanović, *Druga izložba Miloša Babića*, Rukovet, Subotica, 1956., br. 6., str. 287; Imre, Vinkler, *Povodom izložbe Miloša Babića*, Hrvatska riječ, Subotica, 8.6.1956., br. 22, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Likovna sekcija KUDŽ Bratstvo, Subotica, 2.-12.6.1956.**

(pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Imre Šafranji, *Izložba Likovne sekcije KUDŽ Bratstvo-jedinstvo*, Hrvatska riječ, Subotica, 29.6.1956., br. 25, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Izložba fotografija**

Izložba je održana u organizaciji Fotokluba Narodne tehnike Subotica (Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis)

- **Mihajlo Dejanović-slike, 16.-25.9.1956.**

(pozivnica-katalog; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; *Izložba Mihajla Dejanovića*, Subotičke novine, Subotica, 14.9.1956., br. 36, str. 9; *Izložba Mihajla Dejanovića*, Subotičke novine, Subotica, 21.9.1956., br. 37, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Imre Vinkler (prva samostalna izložba slika) 30.9.-8.10.1956.**

(pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br.10, str. 649; *Kratke vesti*, Subotičke novine, Subotica, 28.9.1956., br. 38, str. 9; Devavari, Zoltan, *Poezija boja*, Subotičke novine, Subotica, 5.10.1956., br. 38, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Bogumil Karlavaris-slike, 14.-24.10.1956.**

(katalog; pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br.10, str. 649; Imre, Šafranji, *Izložba slika Bogomila*

Karlavarisa, Subotičke novine, Subotica, 19.10.1956., br. 41, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Izložba karikature i muzej „Jež,-a, 8.-23.11.1956.**

Izložba je održana povodom 20-e godišnjice Jež-a

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; pozivnica; Duranci, Bela, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Izbor iz kolekcije umetničke kolonije iz Bačke Topole,**

29.11.1956.- 12.12.1956.

(pozivnica; katalog; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Duranci, Bela, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Slikarska izložba amatera KUD-a Bratstvo, Subotica,**

15.-25.12.1956.

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649)

1957.

GRADSKA IZLOŽBENA SALA

- **Izložba slika i grafika Balaž G. Arpada, 13.-23.1.1957.**

(pozivnica; katalog; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br.10, str. 649; *Izložba Balaž G. Arpada*, Subotičke novine, Subotica, 11.1.1957., br. 1, str. 6; Imre, Šafran, *Povodom izložbe Balaž G. Arpada*, Subotičke novine, Subotica, 18.1.1957., br. 2, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

- **Saobraćajne nesreće-Novi Sad, 5.-10.2.1957.**

Izložba je održana u organizaciji Auto-moto saveza Jugoslavije

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br.10, str. 649; *Izložba u Gradskoj izložbenoj sali*, Subotičke novine, Subotica, 8.2.1957., br. 5, str. 9; D. K. *Uspela izložba o saobraćajnim nesrećama*, 15.2.1957., br. 6, str. 16)

• **Milorad Balać, 10.-20.3.1957.**

(pozivnica-katalog; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br.10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

• **Crteži i skulpture-Franjo Kalmar, 24.3.-5.4.1957.**

(pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; S.I. *Uspeh mladog vajara Kalmar Franje*, Subotičke novine, Subotica, 29.3.1957., br. 12, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

• **Izložba grafika Milivoja Nikolajevića, 7.-18.4.1957.**

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br.10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

• **Slike Milana Konjovića, 21.-30.4.1957.**

(pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br.10, str. 649; Imre Šafran, *Konjović u Subotici*, Subotičke novine, Subotica, 19.4.1957., br. 15, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

• **Grupa subotičkih slikara i vajara-likovna sekcija, 1.-12.5.1957.**

(pozivnica; katalog; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Vinkler Imre, *Izložba grupe subotičkih slikara i vajara*, Subotičke novine, 10.5.1957., str. 6; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br.10, str. 649; *Izložba grupe slikara i vajara*, Subotičke novine, Subotica, 26.4.1957., br. 6, str. 16; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 79)

• **Amateri likovne sekcije KUD-a Bratstvo, Subotica, 12.-21.5.1957.**

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; D. K. *Grupa radnika –slikara izlaže u nedelju*, Subotičke novine, 10.5.1957., str. 6; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br.10, str. 649; D. K. *Uoči Dana mladosti*, Subotičke novine, Subotica, 17.5.1957., br. 19, str. 1; D. K. *Uspeli pokušaj*, Subotičke novine, Subotica, 17.5.1957., br. 19, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Reprodukcije-Rembrandt van Rijn, 4.-17.6.1957.**

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649)

- **Izložba vojvodanskih slikara, 8.-20.9.1957.**

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Izložba slikarskih dela Moše Pijade, 6.-15.10.1957.**

Izložba je održana u suradnji s Narodnim muzejom iz Beograda
(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; D. K. *Pasteli i crteži Moše Pijade u Subotici*, Subotičke novine, Subotica, 11.10.1957., br. 40, str. 7; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Jožef Toderaš, 20.-30.10.1957.**

(katalog; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Izložba radova učesnika NOB-a i radovi s tamama iz narodne revolucije iz kolekcije Galerije Matice srpske, 28.11.-10.12.1957.**

(katalog; pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

1958.

GRADSKA IZLOŽBENA SALA

- **Dečiji likovi na markama (Izložba poštanskih maraka Udruženja filatelista) 1.-4.1.1958.**

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649)

- **Jubilarna izložba slikarskih kolonija u Vojvodini, 5.-24.1.1958.**

(katalog; pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-*

1964, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; *Jubilarna izložba slikarskih kolonija*, Subotičke novine, Subotica, 17.1.1958., br. 2, str. 16; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Kineska grafika-reprodukcije, 9.-22.2.1958.**

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; *Sa izložbe kineske grafike*, Subotičke novine, Subotica, 14.2.1958., br. 7, str. 11; *Kineska grafika u Gradskoj izložbenoj sali*, Subotičke novine, Subotica, 14.2.1958., br. 7, str. 16)

- **Slikari amateri KUDŽ-a Bratstvo, Subotica, 23.2.-5.3.1958.**

(pozivnica-katalog; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Jovan Dević, 30.3.-12.4.1958.**

(pozivnica-katalog; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Imre, Šafran, *Prva samostalna izložba Jovana Devića*, Subotičke novine, Subotica, 4.4.1958., br. 14, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Izložba Ferijalnog saveza, Subotica, 14.-20.4.1958.**

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649)

- **Endre Farago, 20.-27.4.1958.**

(pozivnica-katalog; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Imre, Vinkler, *Izložba slika-Endre Farago*, Subotičke novine, Subotica, 24.4.1958., br. 17, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Slikarska izložba Likovne sekcije Subotica, 30.4.-12.5.1958.**

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; S. I. *Umesto prikaza izlagači govore o izložbi*, Subotičke novine, Subotica, 9.5.1958., br. 19, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Izložba Narodne tehnike**, 25.5.1958.

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br.10, str. 649)

- **Petnaest godina od bitke na Sutjesci**, 3.-20.7.1958.

(pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649)

- **Izložba portreta kroz vekove**, 6.-13.10.1958.

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649)

- **Izložba privatnih kolekcionara**, 14.-18.10.1958.

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649)

- **Izložba slika Balaž G. Arpada**, 19.-29.10.1958.

(katalog; pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Tot Karlo** (samouki slikar), 9.-16.11.1958.

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Jovan Bikicki**, 27.11.-6.12.1958.

(pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Izložba učeničkih crteža Osnovnih škola**, 10.12.1958.

(pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*.// Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649)

1959.

GRADSKA IZLOŽBENA SALA

- **Novogodišnja izložba-slikara Likovne sekcije Radničkog univerziteta-Subotica, 4.-11.1.1959.**

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Izložba 40-godina Komunističke partije Jugoslavije, 19.-28.4.1959.**

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; *U slici i reči*, Subotičke novine, Subotica, 24.4.1959., br. 17, str. 8)

- **Pal Petrik, Almaši Gabor, 9.-16.5.1959.**

(plakat; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Imre, Vinkler, *Kroz forme i boje*, Subotičke novine, Subotica; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Moderno slikarstvo – reprodukcije, 17.-24.5.1959.**

Izložba je održana u organizaciji Gradskog muzeja Subotica, Galerije reprodukcija iz Beograda i Radničkog univerziteta

(plakat; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; *Moderno slikarstvo* (katalog), Kulturno-prosvetno veće Jugoslavije, 1959.; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; *Izložba reprodukcija Moderno slikarstvo*, Subotičke novine, Subotica, 22.5.1958., br. 21, str. 6)

- **Izložba dela slikara žrtava fašističkog terora - Baruh Bora, Vlajić Dušan, Ribar Jurica, Šumanović Sava, Šuput Bogdan, 28.5.-8.6.1959.**

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; pozivnica; plakat; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Slike Bože Ilića i Slobodana Sotirova, 21.-28.6.1959.**

(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale*-rukopis; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; *Izložba beogradskih slikara*, Subotičke novine, Subotica, 26.6.1959., br. 26, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

- **Izložba fotografija 40 godina KPJ iz Sente, 11.-15.8.1959.**
(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale-rukopis*)
- **Izložba dela žena slikara- Katarina Ivanović, Mina Vukomanović, Nadežda Petrović, Zora Petrović, 4.-12.10.59.**
(pozivnica; Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale-rukopis*; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)
- **Izložba lutaka u narodnoj nošnji-Darinka Bulajić, Beograd, 18.10.1959.**
(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale-rukopis*; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649)
- **Izložba radova članova umetničke kolonije u Bačkoj Topoli, 15.-23.11.1959.**
(plakat; pozivnica; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; J. B. *Izložba bačkotopolske kolonije slikara u Subotici*, Subotičke novine, Subotica, 20.11.1959., br. 47, str. 6; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)
- **Izložba Likovne sekcije u Subotici, 29.11.-7.12.1959.**
(Bela, Duranci, *Letopis Gradske izložbene sale-rukopis*; Bela, Duranci, *Ima nešto što nas napred kreće-Pregled razvoja umetnosti u periodu 1944-1964*, Rukovet, Subotica, br. 10, str. 649; Bela, Duranci, *Likovno stvaralaštvo-Subotica 1945-1970* (katalog), Gradski muzej, Subotica, 1970., str. 80)

ÖSSZEFOGLALÓ

A szabadkai Városi Múzeum kiállítási tevékenysége 1948-tól 1959-ig c. munka a szabadkai Városi Múzeum megalapításától, 1948-tól folytatott kiállítási tevékenységét feldolgozó munka harmadik része. A *Museion* 6. számában közzétük a szabadkai Városi Múzeum 1980 és 2006 közötti kiállítási tevékenységét feldolgozó anyag, valamint a dokumentációs anyag jegyzékét. A *Museion* 7. számában az 1960 és 1980 közötti időszak kiállítási tevékenységét mutattuk be, míg ebben a számban az intézmény 1948 és 1960 közötti időszakát felölelő kiállítási tevékenység adatainak rendszerezett összegyűjtésével próbálkoztam, lekeresítvén a témát ezzel egy egységgé. A Városi Múzeumban és a Városi Kiállítóteremben az említett időszakban megszervezett kiállítások jegyzékének bemutatására az évenkénti időrendi sorrendet választottam, és a megrendezés időpontjait évenként rendszereztem. A kiállítás címe, megtartásának időpontja és helyszíne mellett felsoroltam a rendezvényre vonatkozó információkat tartalmazó dokumentációs anyagot is (meghívó, plakát, katalógus, újságcikk címe). Emellett lehetőséget hagytam a dokumentációs anyag utólagos kiegészítésére olyan anyaggal, melyet eddig nem sikerült feltárni. A jegyzékbe ezért csak olyan kiállítások kerültek, melyekhez rendelkezünk nyomtatott anyaggal, meghívókkal, katalógusokkal, újságcikkekkkel.

SUMMARY

The present paper titled *Exhibitions Organised by the Subotica City Museum from 1948 to 1959* is the third part part of the work pursued in the reconstruction of the activities of the Subotica City Museum in this field since its establishment in 1948. The reconstruction of the exhibition-related activities and the document listing of exhibitions organised by the Subotica City Museum from 1980 to 2006 were published in *Museion* no. 6, while exhibitions held in the period between 1960 and 1980 were presented in *Museion* no. 7, hence for the present issue of the *Museion* I attempted to systematically collect data relating to exhibitions held by this institution from 1948 till 1960, and thereby to round off this topic. The indicated listing of exhibitions organized in the City Museum and in the City Exhibition Gallery in the mentioned period is presented chronologically by years and within each specific year by dates. Documentary materials including information about the event (invitation, poster, catalogue, newspaper articles) are also indicated besides the title, date and venue of the exhibition. Thereby I have left the opportunity for subsequent supplement with materials not found so far. The listing includes only those exhibitions for which there were printed documents at disposal, such as invitations, posters, catalogues, newspaper articles.

GRADSKI MUZEJ

Br.294/II/48.

20.novembra 1948.g

SUBOTICA

P O Z I V

Čast nam je pozvati Vas na s v e ĉ a n o o t v a r a n j e
Gradskog muzeja u Subotici, koje će se obaviti na dan

29 novembra 1948 godine

u 10 sati pre podne.

UPRAVA MUZEJA

Gradski muzej Subotica je 19. marta 2009. organizovao
međunarodnu konferenciju sa temom
„STALNA POSTAVKA U SAVREMENOM MUZEJU”

A szabadkai Városi Múzeum 2009. március 19-én tartotta meg az
ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁS NAPJAINK MÚZEUMÁBAN
című nemzetközi konferenciát

PROGRAM:

Pozdravni govor Ištvana Hulóa, direktora
Gradskog muzeja Subotica / Hulló István,
a szabadkai Városi Múzeum igazgatójának
köszöntője.

Igor Stepančić (Beograd): Savremene
muzejske postavke, timski rad, primeri
i primena / **Igor Stepančić (Belgrád):**
Napjaink múzeumi kiállításai,
csoportmunka, példák és gyakorlati
felhasználásuk.

Boros Viktória (Budimpešta/ Budapest, Mađarska): Preparirana foka u blistavom svetlu Opeiona – Razmišljanja o kreiranju izložbe na prekretnici vekova / **Boros Viktória (Budapest):** Az Opeion fényében tündöklő fókapreparátum – Gondolatok az ezredforduló kiállítás-alkotásáról.

TITANIC THE ARTFACT EXHIBITION 1991 1995-2007 1 million visitors / year opening in Hungary visitors approx. in H/ visitors 2000 2000	BOONES THE EXHIBITION 2005 opening Tampa (Florida) 2005-2008 0 million visitors/year opening in Hungary visitors in Budapest 200-000	MUSEUM OF FINE ARTS BUDAPEST 2007 - Van Gogh in Budapest - 400 000 visitors 1990-2000 - 200 000 250 000 visitors/year 2000 - recorded number of visitors 2009 - 290 000 visitors 2006 - 311 000 visitors 2007 - 760 000 visitors Great Hungarian National Painters 2004-2008 200 000 - 300 000 visitors
NATIONAL GEOGRAPHIC KIDS 2012-2013 17 000 opening in Budapest visitors	DANA A CELEBRATION 2007 opening London (UK) 900 000 visitors approx./year opening in Hungary 2008	Number of Museumvisitors in 2007 Denmark: 16 million Sweden: 2.5 million Croatia: 2.5 million Prague, Czechia: 11 million Hungary: 11 million

Snežana Šaponjić-Ašanin (Narodni muzej Čačak): Na prekretnici ka savremenoj muzejskoj postavci / **Snežana Šaponjić-Ašanin (Városi Múzeum Čačak):** Fordulóponton napjaink múzeumi kiállítása felé.

POJAM EKO-MUZEJA
♥ Ovi muzeji se u svetu organizuju u onim sredinama u kojima se javlja ruralna kriza.
♥ Njihovo vreme se podudara sa nastankom novih zanimanja.
♥ Proširenje teritorije gradske sredine
♥ Eko-sredine i zaštićena prirodna dobra.
♥ ...i reklamni prospekti postaju deo muzejskog materijala
♥ ... kao i predmeti iz svakodnevnog života

SAVREMENI MUZEJI DANAS TREBA DA RADE POD NOVIM IMPERATIVIMA
♥ Muzeji osim što se bave predmetima moraju se baviti i ljudima tako što će uskladiti stručnost sa interesovanjem publike.
♥ Muzeji nikako ne sme da bude ustanova zatvorenog tipa!
♥ Muzeji pripadaju svim građanima i oni imaju puno pravo da pitaju i dobiju odgovor.
♥ Ne postoje starosne, obrazovne, polne niti rasne granice. Cilj muzeja bi bio da prikupi širok spektar publike.
♥ Kod naroda treba probuditi interesovanje za muzeje.

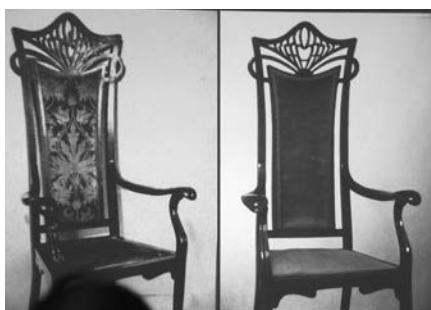

Grgur Marko Ivanković (Muzej Slavonije Osijek, Hrvatska):

Konzerviranje ili restauriranje predmeta
– Dileme Povijesnog odjela Muzeja

Slavonije Osijek / Grgur Marko Ivanković (Eszéki Szlavóniai Múzeum):

A tárgyak konzerválása vagy restaurálása –
Az Eszéki Szlavóniai Múzeum Történelmi
osztályának dilemmái

Vizi Márta (Muzej Mor Vošinski, Seksard/Szekszárd, Mađarska):

Naša baština. Vekovi županije

Tolna / Vizi Márta (Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd):

Örökségünk. Tolna megye
évszázadai.

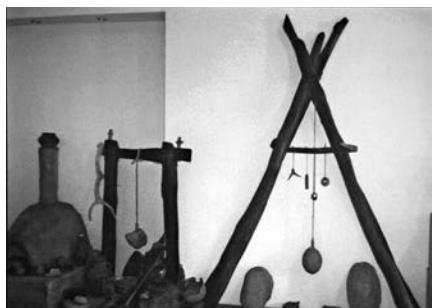
Branislava Jordanović (Pedagoški muzej, Beograd): Vreme prošlo za vreme buduće. Stalna izložbena postavka – večiti izazov /

Branislava Jordanović (Pedagógiai Múzeum, Belgrád): A múlt a jövő szolgálatában. Állandó kiállítás mint igazi kihívás.

Dragan Jacanović (Narodni muzej, Požarevac): Funkcionalno izlaganje arheoloških predmeta /

Dragan Jacanović (Városi Múzeum, Požarevac): A régészeti tárgyak funkció szerinti kiállítása.

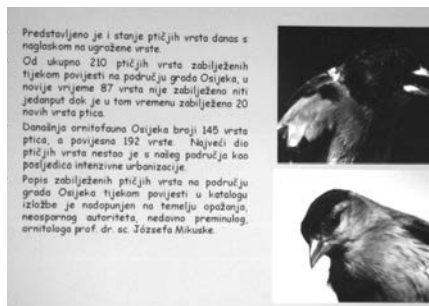

Olivera Matevska (Prirodnjački muzej, Skopje, Makedonija): Botanička postavka u savremenom muzeju / **Olivera Matevska (Természettudományi Múzeum, Skoplje):** Botanikai kiállítás napjaink múzeumában.

Sanja Vidović (Muzej Slavonije Osijek, Hrvatska): Interaktivni način izlaganja na suvremenim izložbama na primjeru izložbe Ptice na području grada Osijeka Muzeja Slavonije Osijek / **Sanja Vidović (Eszéki Szlavóniai Múzeum):** Interaktív kiállítási mód napjaink múzeumában az Eszéki Szlavóniai Múzeum *Eszék város madarai* című kiállításának példáján.

POKROVITELJI – TÁMOGATÓK

IN MEMORIAM

Mr Milka Mikuška, etnolog, muzejski savetnik (1935 –2008)

Mr Milka Mikuška je rođena 13. 5. 1935. godine u Subotici. U rodnom gradu je završila osnovnu školu i gimnaziju, a studije etnologije na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Pre nego što je početkom 60-tih godina 20. veka počela sa radom u Gradskom muzeju u Subotici, kraće vreme je bila zaposlena na Radničkom univerzitetu. U Etnološkom odeljenju je nastavila posao koji je započela Leposava Filipović, prvi kustos - etnolog u subotičkom Muzeju. Terenska i arhivska istraživanja, upotpunjavanje i osnivanje zbirke u Odeljenju, uspostava i vođenje dokumentacije, karakterisale su njene prve godine u Muzeju. Krajem 60-tih godina bila je svedokom i učesnikom prve selidbe Muzeja - iz Rajhlove palate u Gradsku kuću, te poslovima na formiranju i postavljanju druge Stalne postavke Muzeja. Paralelno radi i na svom naučnom usavršavanju, a rezultat toga je odbrana magistarskog rada: *Zanatlije i zanatstvo Subotice od sredine 18. do početka 20. veka*. Od 1976. godine bila je na čelu Gradskog muzeja u Subotici. To su bile godine kadrovskog jačanja institucije, snažnijeg prodora u javnost grada, uspostavljanje značajnijih stručnih kontakata u zemlji i inostranstvu. Zajedno sa stručnjacima Muzeja sredinom 1986. godine suprotstavila se odluci gradskih vlasti da se Stalna postavka muzeja preseli iz jednog dela Gradske kuće u drugi. U tome nije uspela, te je Muzej do 1991. godine bio bez Stalne postavke.

Početkom 1991. godine kao autor etnološkog segmenta, učestvovala je u realizaciji treće Stalne postavke Gradskog muzeja u Subotici. Naredne godine još jednom je postavljena na mesto direktora Muzeja, gde je ostala do penzionisanja 2000. godine, dakle u najtežem periodu za funkcionisanje Muzeja. Sa 18 godina na čelu institucije, ona je najdugovečniji direktor u šest decenija dugoj istoriji subotičkog muzeja. Njenim zalaganjem, kao kustosa ili kao direktora, mnogi vredni legati su obogatili zbirke Gradskog muzeja. Posebno se angažovala oko preuzimanja zaostavštine dr Vinka Perčića i otvaranja zasebne institucije u kojoj će biti prezentovan taj umetnički materijal.

Bila je aktivan kulturni pregalac, bila je prisutna u poslovima oko organizacije prvih Dužijanci, na počecima slamarki, jedinstvenog umetničkog izraza sa ovih prostora, u nedeljnoj štampi i periodici. Uzimala je aktivnog učešća na stručnim skupovima i kongresima jugoslovenskih i srpskih muzealaca, te na svetskom kongresu etnologa u Čikagu. Autor je velikog broja izložbi koje u najvećem broju nisu pratili katalozi, te ih je sve teže otrgnuti od zaborava. Uz dr Imrea Šulmana, Lasla Sekereša, Milana Dubajića i Belu Durancija, Milka Mikuška s pravom se može smatrati jednim od utemeljivača muzejske delatnosti u gradu.

Muzejskim radnicima ostaće u trajnom sećanju.

Ištván Hulo

IN MEMORIAM

Mgr. Milka Mikuška etnográfus, múzeumi tanácsos (1935 –2008)

Milka Mikuška magiszter 1935. május 13-án született Szabadkán. Szülővárosában fejezte be az általános iskolát és a gimnáziumot, majd Belgrádban diplomázott a Bölcsészettudományi Kar néprajz szakán. Mielőtt a 20. század hatvanas éveinek elején megkezdte volna munkáját a szabadkai Városi Múzeumban, egy rövid ideig a Munkásegyletben dolgozott. A szabadkai Múzeum néprajzi osztályán folytatta az első néprajzos custos, Leposava Filipović által megkezdett munkát. A Múzeumban végzett munkájának első éveit a terepi és irattári kutatások, az Osztály gyűjteményének megalapítása és feltöltése, a dokumentáció kialakítása és vezetése jellemezték. A hatvanas évek végén szemtanúja és résztvevője volt a Múzeum első költözésének a Raichle-palotából a Városházába, valamint a második Múzeumi Tárlat kialakításának és felállításának. Ezzel párhuzamosan szakmailag is továbbképzte magát, s ennek eredménye a mesterfokozati munkája, *A szabadkai kézművesség és kézművesek a 18. század közepétől a korai 20. századig*. A szabadkai Városi Múzeum élére 1976-ban került. Igazgatása alatt az intézmény szakembergárdája megerősödött, maga az intézmény jobban beépült a város közéletébe és jelentős szakmai kapcsolatokat épített ki itthon és külföldön. A Múzeum szakembereivel karöltve, 1986-ban szembeszegült a városi kormány azon határozata ellen, hogy az állandó múzeumi kiállítást a Városháza egyik részéből átköltöztessék egy másikba. A törekvés, sajnos, nem járt sikerrel, így a Múzeum egészen 1991-ig állandó kiállítás nélkül maradt.

Mint a néprajzi rész szerzője, 1991 elején részt vesz a szabadkai Városi Múzeum harmadik állandó kiállításának a megvalósításában. A következő évben újra kinevezik a Múzeum igazgatójává, s egészen 2000-ig, nyugdíjaztatásáig, marad ezen a tisztségen, tehát az intézmény működésének legnehezebb időszakában. A szabadkai Múzeum hat évtizedes történetében ő a leghosszabb ideig, 18 évig állt az intézmény élén. Áldozatos munkájának köszönve, melyet custosként és igazgatóként végzett, a Városi Múzeum gyűjteménye igen sok értékes hagyatékkal gazdagodott. Különösen aktív munkát fejtett ki dr. Vinko Perčić hagyatékának átvételében és egy külön, a hagyatéki műalkotások bemutatására előlátott intézmény megnyitásban.

Aktív, vállalkozó szellemű kultúrmunkás volt, aki sokat segített az első Dužijanca megszervezésében, környékünk egyedi művészeti kifejezésformáját ápoló szalmafonók munkájában, és rendszeresen jelentetett meg munkákat a hetilapokban és folyóiratokban. A jugoszláv és szerb muzeológusok találkozóin, kongresszusain is tevékenyen részt vett, mint ahogyan a néprajzkutatók chicagói világkongresszusán is. Számos kiállítás szerzője volt, melynek nagy részét nem kísérték katalógusok, ezért mind nehezebb emléküket megmenteni a felejtéstől. Dr. Sulman Imre, Szekeres László, Milan Dubajić és Bela Duranci mellett Milka Mikuškát joggal tekinthetjük a múzeumi tevékenység egyik megalapítójának városunkban. A Múzeum munkatársai örökre megőrzik emlékét.

Hulló István

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

069(497.113 Subotica) (058)

MUSEION : годишњак Градског музеја Суботица:
godišnjak Gradskog muzeja Subotica: a Szabadkai Városi
Múzeum évkönyve / glavni i odgovorni urednik Hulló István.
– 2001, 1 – . – Subotica: Gradski muzej, 2001 –, –
Ilustr. ; 23 cm

Godišnje. – Rezimeji na eng. jeziku.
ISSN 1451–1274

COBISS.SR–ID 179561223